ԿԵԱՆՔԻ ԴՐՈՒԱԳՆԵՐ

Ա. ՏԷՐ ՄԻՆԱՍԵԱՆ

39.9

891.99
Տ-37

ԿԵԱՆՔԻ ԴՐՈՒԱԳՆԵՐ

ՍՏՈՒԳՎԱԾ Է 1961 Թ.

Ա. ՏԷՐ ՄԻՆԱՍԵԱՆ

İstanbul 1948

Dizgi
HERMON Dizgievi

Baskı
DOĞU Basımevi

ԱՐԴԻՍԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԷ

ԿԵԱՆՔԻ ԴՐՈՒԱԳՆԵՐ

ՏԱՍՆԵՐԵՔ ՏԱՐԻ ԵՏՔԸ

Վաճառական Համբարեան Գրիգորի զաւակը Կարպիս Համբարեան, հօրը գործին գլուխը անցած էր ալ: Վատնուէր կեանք մը անցընելէն ետքը խելքը գլուխը եկած էր, մանաւանդ հայրն ալ անժրնով տառապելուն անատակ դարձած էր ալ աշխատութեան: Կարպիս Համբարեան որքան որ վատնուէր, բայց եւ այնպէս իսկապէս գործի մարդու բոլոր յատկութիւնները կը միացնէր իր վրայ, ու առանձնապէս անկախ գործերով լաւ ալ դրամ կը շահէր, առանց հօրը գործին կարօտ ըլլալու: Բայց հօրը հիւանդութիւնը կ՚ստիպէր ալ վաճառականին զաւակը իր հօրը գործը իր ուժեղ թեւերուն մէջ առնելու, ակներեւ սնանկութեան մը առաջքը առնելու համար:

Խորքով պատուախնդիր մէկը ըլլալուն, շատ կը հետաքրքրէր այս պարագան զինքը: Ու երբ հաստատութեան գլուխը անցաւ, սկսաւ աւելի զարկ տալ գործին, ընդարձակելով զայն իր ճիւղերուն մէջ: Շատ մը եւրոպական ֆիրմաներու հետ յարաբերութեան մտաւ, նոր մասնաճիւղեր եւ պաշտօնեաներ հաստատեց, ու այսպէսով լաւ դիրք մը ապահովեց հրապարակին վրայ: Ոչ նուազ նախանձախնդիր նաեւ իր զաւկին դաստիարակութեան, իր հօրը եւ կնոջը Տիկին Զապէլ Համբարեանի հետ՝ իր մօրեղբօրը մօտ Ամերիկա ղրկեցան, հետեւելու հա-

մար առեւտրական բարձրագոյն ուսման, ապագային աւելի փայլուն կերպով շարունակելու համար իրենց գործը։

Ճիշդ այս միջոցին էր որ կը դիմէր յայտնի մէկ միջնորդ մը Առաքել աղան, հրապարակի վրայ իրեն դրկից ծանօթ երիտասարդի մը համար գործ խնդրելու մտադրութիւնով։

— Քատրոս լեցած է, պէտք չունիմ պաշտօնեայի. ըսաւ Համբարեան ցուրտ եղանակով մը։

— Բայց Միւսիւ Կարպիս, շատ պարկեշտ եւ ձեռնահաս երիտասարդ մըն է, այսօր եթէ պէտք չունիք, յառաջիկային կրնաք պէտք ունենալ, պատասխանեց միջնորդը։

— Կրնայ պարկեշտ եւ ձեռնահաս ըլլալ, բայց ինչպէս ըսի, առայժմ պէտք չունիմ, եթէ պէտք ունենամ, իմաց կուտամ ձեզի, կրկնեց վաճառականը: Ուշ մնացեր էք, ի՞նչ ընենք, եթէ ութ օր առաջ ըլլար, կարելի էր բան մը ընել: Առանց պատճառի մէկը հանել ու ձերը տեղաւորել՝ ատ ալ չըլլար։

— Երբեք, ատիկա ես ալ չեմ ուզեր, անիրաւութիւն կ'ըլլայ, մեղք որ ուշ մնացինք, ի՞նչպէս չէի գիտեր առաջուց։

— Քանի որ գիտէք այդպէս ըլլալը, խօսք չի մնար ուրեմն:

Յետոյ հետաքրքրուած պահ մը, հարցուց.

— Ո՞վ է որ։

— Չէք ճանչնար, մեզի դրկից մէկը:

— Ըսէք նայիմ:

— Սիմօն Մարգարեան կը կոչուի, շատ հաստատութիւններու մէջ ծառայած է եւ լաւ պօն սէրվիսներ ունի:

— Սիմօ՛ն Մարդարեա՛ն...

— Գուզ մազերով, սանկ միջակ հասակով մէկը:

— Այո, այո։

— Լիօն հաստատութեան մէջ պաշտօնեայ եղա՞ծ է այդ մարդը։

— Այո, այո, նոյն ինքն, աշխատած է նախ Մօթօլայի եւ Տիլպէր Զատէներու վաճառատանց մէջ:

— Հասկցայ, հասկցայ, ըսաւ վաճառականը անտարբերութեամբ եւ դժգոհութեան յայտնի ձեւով մը, որ աննշմար չանցաւ Առաքել աղայէն:

— Անհաճոյ թուեցաւ կարծեմ ձեզի Միւսիւ Կարպիս, ըսաւ Առաքել աղա տխրելով։

— Ոչ, անհաճոյի բան մը չկայ... թէեւ մօտէն չեմ ճանչնար, բայց շատ պաղ ու անթիփաթիք մէկը կ'երեւայ ինծի այդ երիտասարդը:

— Զարմանալի բան, ըսաւ Առաքել աղա շուարած, ընդհակառակն ուր որ գացած է, սիրուած է ան:

— Կրնայ ըլլալ, համակրութիւնը ու հակակրութիւնը յարաբերական է մարդոց մէջ, կրնայ ըլլալ որ իմ չսիրածս ուրիշ մը սիրէ եւ իմ սիրածս ուրիշ մը ատէ: Տպաւորութեան ու տրամադրութեան խնդիր ան, կը համակրիս որեւէ մէկուն առանց գիտնալու թէ ինչո՞ւ. կը հակակրիս դարձեալ մէկուն առանց գիտնալու պատճառը։

Ի՜նչ քափոխիէօզ մարդ է եղեր այս մարդը, մտածեց Առաքել աղա իւրովի։ Ու ոտքի ելաւ:

— Թող քիչ մը սպասէ նայինք, գուցէ բան մը կ'ըլլայ. աւելցուց Համբարեան, չվիրաւորելու համար զայն իր արժանապատուութեանը մէջ, տեսնելով անոր սըրտաբեկ վիճակը:

— Շատ սպասելու ժամանակ չունի Միւսիւ Համբարեան, նեղն է, երեւակայէ որ իր այս անգործ վիճակին մէջ երիտասարդ կին մը եւ աղջիկ մըն ալ ունի։

— Ամուսնացա՞ծ ալ է։

— Այո։

— Շա՞տ երիտասարդ է։

— 36 տարեկան։ Զըսի՞ք որ կը ճանչնամ:

— Ոչ, ոչ, կնոջ համար կ'ըսեմ:

— Ոչ, կինը հազիւ 27 տարու է, Սէն Պէնուա ուսած եւ խարտեաշի վրայ սիրուն կին մըն է:

Վաճառականին մտքին մէջ յիշատակ մը վերարծարծուեցաւ յանկարծ: Արդեօք ա՞ն էր. Ան ալ Սէն Պէնուա կը յաճախէր այն ատեն, եւ խարտեաշի վրայ ու այնպէս ալ պէտք էր մնացած ըլլալ: Փոթորիկ մըն էր որ կը փրթէր հիմակ իր մտքին մէջ ու առանց այդ փոթորիկը յայտնի ընելու.

— Ներեցէք եղբայր, ըսաւ, աճապարանքդ ի՞նչ է, քանի տարի է տեսած չէինք իրար. Անպատճառ գործի համար է որ պիտի տեսնուինք իրարու հետ. Նստէ նայինք. Ինչ կ՚ըլլայ, ինչ չըլլար. Անմէ՛տ, սուրճ մը ըսէ Արթին աղբարին, հրամայեց վաճառականը վաճառատան բեռնակիրին:

Առաքել աղա այս յանկարծական փոփոխութենէն սիրտ առնելով, կը նստի գոհունակ.

— Մե՛ղք, շարունակեց Համբարեան կարեկցական երեւոյթով մը, ես շատ կը մեղքնամ սանկ վիճակի ենթարկուած մարդիկ. Սիրտս չըլլար, Առաքել աղա, ի՛նչ կ՚ըսէս ըսէ.

— Մեղքնալիք ալ բան է շիտակը Միւսիւ Կարպիս. եթէ ամէն մարդ ձեր սիրտը ունենայ, աշխարհի վրայ ոչ թշուառութիւն կը մնայ եւ ոչ ալ աղքատութիւն, պատասխանեց Առաքել աղան ումպ ումպ սուրճը ՛քաշելով, իբր յաւելուած՝ վաճառականին տուած «լիւքս» սիկառին հետ:

— Անունը ի՞նչ է, հարցուց Համբարեան վստահ ըլլալու համար իր ենթադրութեանը մէջ:

— Ըսի ձեզի, Սիմոն.

— Կնոջ անունը կը հարցնեմ:

— Նուարդ:

Կարծեմ թէ Նուարդ էր, մտածեց Համբարեան լուռովի: Յետոյ աւելցուց.

— Բան մը ընենք այն ատեն, քանի որ դուք ալ այդքան կը վստահացնէք անոր պարկեշտութիւնը եւ կարողութիւնը: Մեղք է, մեղք է նաեւ անոր ընտանիքը եւ զաւակը: Գուցէ կնոջն ալ գործ մը յարմարցնենք յառաջիկային, եթէ ուզէ:

— Շատ շնորհակալ եմ, Միսիւ Կարպիս, որ զիս չի մերժեցիք։ Աստուած մէկ օրդ հազար ընէ ու անպակաս ընէ քեզ նման բարեսէր անձնաւորութիւնները մեր ազգին մէջէն։

— Պարտականութիւն է, ինչո՞ւ չընենք ձեռքերնիս եկածը։ Միայն թէ, Առաքել Աղա, վաղը կամ միւս օր կրնա՞ս բերել անգամ մը։ Քանի որ որոշեցինք օգտակար ըլլալ այդ ընտանիքին, պէտք է որ այնպէս ըլլայ, ըստ այնմ գաղափար մը կազմելու համար իր մասին։

— Ամենայն սիրով, Միսիւ Կարպիս։

— Սանկ 12ին, կէսին ատենները։ Այդ պահուն շատ յաճախորդ ալ չըլլար ու լաւ մըն ալ կը տեսնենք Տիկին Նուարդը, ըսաւ Համբարեան Կարպիս, օգտուելով Առաքել ազայի միամտութենէն։

— Տիկին Նուա՞րդը պիտի բերեմ, հարցուց Առաքել աղա զարմանքով։

— Ի հարկէ, ես ամուսինը արդէն կը ճանչնամ։ Զքսի՛, անոր ալ պիտի գործ մը հարենք, որպէսզի ապրին։ Աղջիկն ալ Հօմ Սքուլ կը դնենք կը լմնայ կ'երթայ։ Ինչ որ է ատոնք վերջուան խնդիրներ են։ Խնդիրը հիմակ կինն ալ ճանչնալն է, ես անգամ մը որ տեսնեմ կը հասկընամ ինչ ըլլալը։ Չեմ ուզեր որ անանկ քօքէթ մէկը ըլլայ եւ վաճառատունս տակնուվրայ ընէ։ Իմ ամէն ճիւղերուս մէջ երիտասարդ պաշտօնեաներ կան եւ չեմ սիրեր գայթակղութիւնը։ Իմ հաստատութիւններս պատիւ ունին եւ ես ալ արժանապատուութեան տէր մէկն եմ։

— Անշուշտ, անշուշտ, շատ իրաւունք ունիք Միսիւ Համբարեան։ Պատիւը դրամէն կարեւոր է։

— Ի՞նչ կերպով պիտի կարգադրէք սակայն այս խնդիրը, առանց իրեն յայտնի ընելու։ Բաւական փափուկ խնդիր մըն է ասիկա, Առաքել աղա։

— Անհոգ եղէք, ես կը յարմարցնեմ։

— Ի՞նչպէս։

Առաքել աղա կ՚սկսի մտածել․ վաճառականը զուշակելով միջնորդին տատամսումը ինքոյն կը պարզէ իր կանխորոշ ծրագիրը․

— Նայէ, Առաքել աղա, ես ըսեմ ընելիքդ: Անշուշտ քան մը չէք ըսեր այս իրիկուն Մարգարեանի մեր խօսակցութեան մասին, եւ անոր տուն գալէն առաջ կ՚երթաք կը տեսնէք Տիկին Նուարդը եւ կը խնդրէք որ քօսթիւմցու մը գնելու համար ձեզ ընկերակցի վաղ առաւօտ, նոր Տարուոյ առթիւ ձեր մէկ ազգականուհիին նուիրելու համար, պատճառաբանելով անոր ձեր ապրանք չի ճանչնալը: Ցայտնի չընելու համար տիկինին, քանի մը վաճառատուն կ՚ելլէք կը մտնէք: Վերջին, տեսակին համաձայն չըլլալնիդ կը յայտնէք, ու ի վերջոյ հոս կուգաք, ու ես միջնորդելով հաւնուած ապրանքը կ՚առնէք ու կ՚երթաք: Այն ատեն ես ալ տեսած կ՚ըլլամ Տիկին Նուարդը: Եղա՞ւ, հարցուց վաճառականը խօսքը աւարտելէն ետքը։

— Սքանչելի, պատասխանեց Առաքել աղա հիացած Համբարեանի յղացած յանկարծական ծրագրէն: Եթէ նոյնիսկ Միւսիւ Սիմոնը տունը ըլլայ, կրնամ խօսիլ ես այս կերպով: Ան իսը բարեկամ մեծ վստահութիւն ունի վրաս:

— Բայց դեռ չաւարտեցաւ, ըսաւ վաճառականը իր քօսթֆէօյլը հանելով գրպանէն։ Առ սա 200 ոսկին եւ ապրանքը առած ատենդ հաշիւը կը կարգադրէս բլասիէին հետ:

Նոյն իրիկունը Առաքել աղա Մարգարեանի տունը երթալով, կէտ առ կէտ կը կատարէր իր դերը, ոչ միայն Տիկին Նուարդի հաւանութիւնը ստանալով, այլեւ իր ամուսնին, որ տուն եկած էր այդ պահուն մտածկոտ։

***

Յաջորդ առաւօտ Տիկին Նուարդ իր արդուզարդը ընելով, ճամբայ կ՚ելլէր իրենց տան բարեկամին հետ: Վաճառականին յանձնարարութեան համաձայն, Իսթանպուլի կողմը քանի մը վաճառատուն կը մտնեն կ՚ելլեն,

ուր բլասիէնները ըէփյօններէն դուրս քաշելով ապրանքները անոնց առջեւ կը թափէին լեզուանի խօսքերով: Առաքել աղա, մէկ մէկ առարկութիւն կը գտնէր անոնց մասին, մանաւորապէս անոնց սուղ ըլլալը յայտնելով: Բարեբախտաբար Տիկին Նուարդի ճաշակին ալ յարմար չէր թուեր անոնք ու կ՚առնէին կը քալէին: Ցետոյ ճիշդ ժամը կէսին կը մտնէին Համբարեանի վաճառատունը որոնց անձկանօք կը սպասէր վաճառականը։ Անոնց ներս մտած ատեն, որ թափուր էր վաճառատունը, իրարանցում մըն էր որ տեղի կ՚ունենայ պաշտօնեաններուն միջեւ, որոնք ամէնքը շրթունքնին խածնելով իրարու կը նային ու ամէնքն ալ պատրաստակամ տրամադրութիւն մը ցոյց կուտան իրենց փավիյոնին մէջ քաշելու համար զանոնք: Վաճառականը առաջին անգամ երբ տեսաւ անոնց մուտքը ինքզինքէն ելաւ բայց զսպեց: Ան էր: Նոյն աղուոր աղջիկը, որ տարիներու համաչափութեամբը մեծցած ընդարձակուած էր նոյն դիմագծութիւնովը, պահուելով կարծես գեղեցկութեան արկղին մէջ, անեղծանելի երանգով, եւ ողորկ ամպարագիծ մոյնքով, ինչպէս ծովի ամարները։

Տիկին Նուարդ եւ Առաքել աղա մէկ բավիյեոնին առջեւ կեցած նուրբ կերպաս մը ուզեցին:

Բլասիէն անոնց առջեւը լեցուց շատ մը կերպասներու ոլորքը իրենց անթերի ծալքերովը, ու սկսաւ անոնց գովեստը հիւսել ամէն մէկուն իրենց յատկութիւններովը։

— Քիչ մը մաթի վրայ բան մը հանեցէք, ըսաւ Տիկին Նուարդ բլասիէին։

— Լաւ տիկին, անգլիական սքանչելի ապրանքներ մը կան որ քիչ մնացած են եւ ձեր տարիքին ու ճաշակին ալ շատ յարմար են, ըսաւ բլասիէն հաճոյակատարութեամբ, իսկապէս գեղեցիկ ապրանքներու շարք մը ներկայացնելով անոր:

— Ինծի համար չէ, բայց միեւնոյնն է, ան ալ իմ տարիքս եւ ճաշակը ունի: Քանի՞ է ասոնց մէթրօն, հարցուց Տիկին Նուարդ:

— Աս մառօնը 26, աս պէճօն 32 եւ աս մաթը 42, ըսաւ բլասիէն իւրաքանչիւրը տարածելով երիտասարդ կնոջ առջեւ:

— Ա՛հ, աս վերջինը աղուոր է, հաւնեցայ, բայց շատ սուղ ըսիք պարոն, ըսաւ Տիկին Նուարդ ժպտելով:

— Աղուորը միշտ սուղ կ'ըլլայ Տիկին, հազիր ու հազիր, հինեալ չունի այս ապրանքը երբեք ու բնաւ տէմօտէ ալ չըլլար:

— Ըլլալիքը ըսէ պարոն եւ առնենք ատկէ:

— Մէկ ոսկին կտրենք, ան ալ սիֆթայ ըրած ըլլալու համար: Չեմ ուզեր ձեզ կոտրել տիկին:

— Կարելի չէ այս գինով պարոն:

— Մեզի յաճախորդ ըլլալու համար կուտամ այս գինը տիկին: Տես ի՞նչ աղուոր բանուածք եւ ինչ կանոնաւոր ափռէ մը ունի: Ամբողջ բուրդ է, վստահ կրնաք ըլլալ ասոր: Գինին մասին բնաւ առարկութիւն մի ընէք: 4.10 կը բաւէ՞, հարցուց բլասիէն չափելով եւ մկրատը բաճկոնէն հանելով:

— Պարապ տեղը մի կտրէք պարոն, եթէ 36ի կուտաք կտրեցէք:

— Ոչ Տիկին կարելի չէ, ըսաւ պաշտօնեան կրկին կերպասը ծալլելէ վերջ:

— Այն ատեն թող մնայ, ըսաւ Տիկին Նուարդ եւ առնել քալել սկսաւ:

Վաճառականը որ դուրս ելած էր այդ պահուն իր գրասենեակէն մօտէն դիտելու համար տեսարանը, կը ճեմէր խռովուած վաճառատան միջոցին մէջ առանց աչքը հեռացնելու տիկինէն եւ սակարկութեան մանրամասնութենէն, ու առիթ մը կը փնտռէր մօտենալու եւ միջամտելու, ու այդ առիթն ալ կը ներկայանար տիկինին մեկնումի պատրաստութեամբը:

— Ի՞նչ կ'ըսէ, ի՞նչ կուտայ տիկինը, հարցուց վաճառականը բլասիէին, համակրական նայուածք մը նետելով Տիկին Նուարդի:

— 36 կուտայ սա անգլիական մաթ ապրանքին

Միւսիւ Համբարեան, պատասխանեց բլասիէն իր բաթրոնին։

— Վնաս չունի տուր, թող յաճախորդ ըլլայ հրամայեց վաճառականը իր պաշտօնեային:

Պաշտօնեաները իրարու նայեցան զարմացած։

Տիկին Նուարդ շնորհակալութիւն յայտնեց համակրելի ժեստով մը, առանց զայն յիշելու, մինչ Առաքել աղա կը վճարէր այդ պահուն կերպասին փոխարժէքը:

— Ոչինչ տիկին, խանութը միշտ ձերն է, բարով հաճիք, նորէն հրամմեցէք, ըսաւ վաճառականը քաղցրութեամբ, շեշտակի նայելով անոր աչքերուն մէջ, բան մը հասկցնել ուզելով իր այդ նայուածքով: Յետոյ Առաքել աղային դառնալով որ իբր թէ նոր կը տեսնէր բարեւեց, եւ իբր հին բարեկամ ուրախութիւնը հարցուց եւ հրաւիրեց իր գրասենեակը:

— Տիկինին հետ միասին եկած ենք եւ պիտի երթանք, ըսաւ Առաքել աղա շնորհակալ ըլլալով իր հրաւէրին:

— Տիկինին հետ միասի՞ն եկաք, հարցուց Համբարեան զարմանքի երեւոյթ մը առնելով:

— Այո, տիկինը իմ դրացիս է, գրեթէ զաւակս, Տիկին Նուարդ Մարգարեան, Նոր Տարւոյ առթիւ ազգականուհիիս մէկուն նուէր մը կ՚ուզէի ընել, ու ապրանքը չի ճանչնալուս համար իմ հետ գալու ազնուութիւնը ունեցաւ։ Սկիզբը Պէյօղլուի կողմէն պիտի առնէինք՝ բայց յետոյ միտքս գալով ձեզ, հոս եկանք:

— Ըսել է վե՛րջը յիշեցիր զիս, պռավօ՛ Առաքել աղա, ըսաւ Համբարեան յանդիմանական շեշտով մը իր միջնորդ բարեկամին:

— Ծերութիւն, պատասխանեց Առաքել աղա ինքզինք չքմեղացնելով այդ թերութեան համար։

— Այն ատեն հրամմեցէք, մէկ մէկ օշարակ կամ պաղպաղակ առէք ու այնպէս գացէք: Աղէկ որ տեսայ ձեզի, Առաքել աղա։ Ես ալ ըսելիք մը ունէի արդէն ձեզի։

— Այն ատեն էֆէնտին չի մերժենք Տիկին Նուարդ, նստինք քիչ մը եթէ ժամանակ ունիք։

— Հոգ չէ, դուք նստեցէք եւ խօսեցէք ես կ'երթամ, ըսաւ երիտասարդուհին:

— Ոչ, ան ալ չըլլար, միասին եկանք եւ միասին պիտի երթանք, միջամտեց վաճառականը կալաման հրաւիրելով դարձեալ իր գրասեննակը երիտասարդ կինը:

Երիտասարդուհին ալ չի կրցաւ մերժել, եւ Պ. Համբարեանի հրաւէրին վրայ ամէնէն պատուոյ աթոռին վրայ նստեցաւ գրասենեակին մէջ: Վաճառականին ուրախութիւնը չափ ու սահման չունէր, երբ կը տեսնէր անոր հուրիի կերպարանքը իր առջեւ։ Երա՞զ էր թէ իրականութիւն: Կարծես շուարումը տիրած էր իր մէջը։

— Ի՞նչպէս են գործերը Միւսիւ Համբարեան, հարցուց Առաքել աղա վաճառականին։

— Գէշ չեն, հիմակուան գործեր, եթէ սա քրիզը անցնի կը յուսամ որ աւելի լաւ պիտի ըլլայ: Աստուած ամենուս գործին յաջողութիւն տայ: Սա պիտի ըսեմ Առաքել աղա, պաշտօնեայի մը պէտք պիտի ունենամ:Եթէ ձեռքիդ տակը պարկեշտ եւ կարող մէկը կայ ղրկէ: Դրամին չեմ խնայեր եթէ ուզածիս պէս մէկը ըլլայ։

Տիկին Նուարդի սիրտը տրոփեց այդ պահուն երբ վաճառականը այս խօսքերը կ'արտասանէր: Ի՜նչ լաւ պիտի ըլլար ան իր Սիմոնին համար, եթէ Առաքել աղան միջնորդէր։

— Կայ անանկ մէկը Միւսիւ Համբարեան ձեր ուզածին պէս մէկը, բարի, կարող եւ գործունեայ երիտասարդ մը, եթէ կ'ուզէք բերեմ անգամ մը եւ խօսեցէք իր հետ, պատասխանեց միջնորդը։

— Շատ շնորհակալ կ'ըլլամ: Այն ատեն խօսէ անգամ մը իր հետ: Եթէ ձանձրոյթ չըլլար ձեզի միասին եկէք:

— Կ'աղաչեմ, Միւսիւ Կարպիս, ինչո՞ւ ձանձրոյթ պիտի ըլլայ եղեր, ես ձեր բարիքը շատ վայելած եմ։ Վաղը կամ միւս օր կը բերեմ:

— Քօրէսբօնտանս, տաքթիլօ, հաշուակալութիւն գիտէ չէ՞:

— Ամէն բան, վստահ կրնաք ըլլալ, ինչպէս ըսի, մէկէ աւելի տուներ պաշտօնավարած է: Բայց մի նայիք, այս երկար ըրիզին պատճառով անգործ մնաց կ'ըսէր միջնորդը:

Արդեօք իր ամուսնին մասին կը խօսէ՞ր Առաքել աղա, կը մտածէր այդ պահուն Նուարդ։

Յետոյ պաղպաղակը ուտելէն եւ քիչ մը եւս զանազան նիւթերու վրայ խօսելէն ետքը ոտքի ելան: Տիկին Նուարդ ձեռքի սեղմումով մը կրկին իր շնորհակալութիւնները եւ ուրախութիւնը կը յայտնէր զինքը ճանչնալու բարեբախտութիւնը ունենալուն համար:

Վաճառականը երջանիկ կ'զգար ինքզինքը, ու փոխադարձ իր ուրախութիւնը կը յայտնէր ծանօթանալուն, երկար պահելով անոր փափուկ ու հրաշալի ձեռքը՝ որ կարծես կը հալէր այդ պահուն իր ափին մէջ։

— Որքան ճէնթլմէն եւ ազնիւ անձնաւորութիւն մըն է եղեր, ըսաւ Առաքել աղայի Տիկին Նուարդ, յափշտակուած վաճառականին վեհանձնութենէն, երբ դուրս ելան:

— Շատ։ Հին ծանօթներէս է։ Ինչպէ՞ս խելք չըրի եւ առաջին անգամ հոս չեկանք: Ըրած կաֆիս ես ալ ամըչցայ շիտակը, կը պատասխանէր բարի եւ միամիտ ծերուկը, անյայտ ընելու համար ո եւ է կասկածի հետք անոր մէջ:

— Վստահ եղէք որ 42ի չէինք կրնար առնել այս ապրանքը ուրիշ տեղ։ Շատ աղուոր է, շատ գոհ պիտի մնան, ուրի որ պիտի տաս։ Եթէ Սիմոնը գործ մը ունենայ ես ալ ճիշդ այս գոյնով քօսթիւմցու մը պիտի առնեմ:

— Գիտեմ, շատ շնորհակալ եմ Տիկին Նուարդ:

Տիկին Նուարդ միտքը շփոթող մտածում մը ունէր սակայն գրասենեակը կատարուած խօսակցութեան մասին: Վաճառականը պաշտօնեայ մը կ'ուզէր եւ Առաքել աղա ոչ մէկ ակնարկութիւն ըրած էր բացորոշ իր ա-

մուսնին նկատմամբ, ու ոչ ալ խօսքը կ՚ընէր հիմա անոր մասին իրեն: Ինչո՞ւ արդեօք։ Այնքան ըսուած ու խօսուած էր այդ մասին իրեն։ Արդեօք ձեռքին տակ մէ՞կը ունէր, կամ վստահ չէր կատարելապէս իր ամուսնոյն կարողութեան վրայ, եւ կամ աւելի կարող ու աւելի մօտ մէկո՞ւն համար վերապահած էր ան այդ գործը: Չէր կրնար ըմբռնել այս կէտերը։ Իրականութիւնը այսպէս չէր սակայն: Այլ ըստ կանխորոշ որոշման, Առաքել աղա կ՚ուզէր վերջը յայտնել խնդիրը անոնց, վաճառականին՝ Տիկին Նուարդի մասին առանձին տպաւորութիւնը առնելէն ետքը։ Այնպէս որ՝ երիտասարդ կինը միջնորդին լռութենէն յուսահատած՝ ջղաձգօրէն հարցուց.

— Հա՛, Առաքել աղա, միտքս ինկաւ, Պ. Համբարեան պաշտօնեայի մը պէտք ունենալը յայտնեց, արդեօք Սիմոնը չէ՞ք կրնար ներկայացնել այդ գործին համար, ճիշդ գործին մարդն է: Բայց չեմ գիտեր... Կ՚երեւի թէ աւելի մօտ մէկը ունիք դուք ասոր համար ձեր տրամադրութեան տակ... Եթէ այդպէս է, ուրիշ խընդիր... Չեմ ուզեր ես որ ուրիշի մը գործը յափշտակուի մեզի ի նպաստ, ըսաւ Նուարդ դառնացած շեշտով մը։

— Աղէկ ըսիք, Տիկին Նուարդ, բնաւ չանդրադարձայ ես այդ մասին Սիմոնին վրայ: Բայց անշուշտ որ միտքս պիտի իյնար քանի որ դեռ ժամանակ ունինք անոր վրայ խորհելու: Աղէկ որ հետս էիք ու միտքս բացիք այս մասին: Ես վաղն իսկ կ՚երթամ ու կը խօսիմ ամուսնիդ համար, գուցէ հետս ալ տանիմ անոր յանձնարարութեանը համաձայն: Աստուծով այս գործը կը յաջողի ու ամէն նեղութիւն կը մոռնաք։ Դուն խօսէ այս իրիկուն Պ. Մարգարեանին անցած դարձածը եւ վաղը կամ միւս օր ես ալ պատասխանը կը բերեմ: Անհոգ եղիք:

— Լաւ, Առաքել աղա: Որքա՛ն պիտի ուրախանայ այս իրիկուն ամուսինս եթէ այս ողխաականը պատմեմ։

Ու այսպէս խօսելէ վերջ, ճամբուն կէսը բաժնուեցան անոնք իրարմէ:

* * *

Պէյօղլու Սինէմգիւղ պզտիկ տան մը մէջ կը բնակէր Նուարդ իր ամուսնին Սիմոն Մարգարեանի ու փոքր աղջկան Աստղիկի հետ: Երիտասարդ կնոջ հայրն ու մայրը վաղուց մեռած էին, հայրը Թոքախտէ ու մայրը բնօմէնիէ եւ մեծ մայրը Իւղաբեր հանըմն էր որ ստանձնած էր իր վրայ անոր բեռը եւ կրթութեան հոգը՝ աշխատելով ու այդին անդին վազելով, որուն կ'օժանդակէ նաեւ հօրեղբայրը Գառնիկ աղան: Նուարդ Անարատ Յղութիւնը աւարտելէն ետք Սէն Պէնուա մտած էր ու հոն ալ աւարտած իր երկու անբաժանելի ընկերուհիներուն հետ, որոնք իրենց կայտառ ընաւորութեանց պատճառաւ շատ մը երիտասարդներ կը դարպասէին անոնց շուրջը, ու բամբասանքի նիւթ կ'ըլլային կարգ մը բանսարկու կիներէ: Նուարդ անոնց մէջ ամէնէն գեղեցիկն էր եւ այս մեղքը պատճառ եղած էր որ շատ երիտասարդներ մանաւանդ արհեստով ցոփակեաց պուրժուաներ հետապնդեն զայն, որոնք իրենց հաճոյքին համար միշտ փոքր աղջիկներ կը նախընտրէին: Մանաւորապէս Բարմագ Գաբու եւ Պուրսա փողոցները հակառակ բարոյականի հսկիչ պաշտօնեաներու հսկողութեան, հռչակաւոր եղած էր այս կարգի տուներու, ուր ստորին կիներ առաջնորդ ըլլալով այս գործին, հայթայթիչներն էին դեռատի աղջիկներու, փոխարէն դրամական առատ պարգեւներու: Սերտողութեան հաւաքավայր մը ըլլալու պատրուակին տակ, անոնք արձակուրդներուն կը հաւաքուէին այդ տուներուն մէջ, ու բոլորակ սեղանի մը շուրջը խմբուած, գրել ու կարդալ կը ձեւացընէին մինչեւ «յաճախորդ»ի մը ժամանումը, որոնց նախընտրութենէն ետքը կը յանձնուէին անոնց վաւաշոտ հաճոյքներուն, միայն զերծ պահելով իրենց կուսութեան վկայականը: Համբարեան Կարապետ հակառակ իր ամուսնացած վիճակին անոնցմէ մէկն էր այն ատեն եւ աչքին

զարկած Նուարդը: Շատ դարձաւ, շատ հետապնդեց զայն՝ բայց ի զուր։ Դիմեց այդ հայթայթիչ կիներուն, դրամական մեծ խոստումներով, գտնելու, բերելու եւ համոզելու համար Նուարդը, բայց ինչ որ ըրաւ կարելի չեղաւ ձեռք ձգել, անոր մեծ մօրը խիստ բնաւորութեան շնորհիւ, որ իր թոռան բարոյականին եւս եղած էր խիստ նախանձախնդիր, իր Արգուսեան աչքերէն չի հեռացնելով զայն: Առանց այդ կնոջ ուշադիր հետաքրքրութեան գուցէ Նուարդ դառնար այդ զոհերէն մէկը եւ գլխէ ելլէր: Բայց Իւղաբեր հանըմ, եփած թափած կին, համարառու էր անոր բոլոր զբաղման վայրկեաններուն եւ խստիպատուիրած արձակուրդէն ետքը ժամը 4,30ին տունը գտնուիլ: Եւ վա՜յ Նուարդին եթէ որոշեալ ժամէն մէկ քառորդ ուշ մնացած ըլլար իր պայմանաժամէն:

Դպրոցը աւարտելէն վերջը, քանի մը տարի հետեւեցաւ ձեռարուեստի, եւ իր ձեռագործի գնումները կը կատարէր իր մեծ մօրը հետ մասնաւոր հաստատութենէ մը որուն մէջ կը ծառայէր Սիմօն Մարգարեան իբրեւ բլասիէ: Հետզհետէ աչքառու կը դառնար իր գեղեցկութիւնը։ Սիմօն սիրեց այդ աղջիկը ու սկսաւ հետաքրքրուիլ անոր ինքնութիւնովը, ամէն անգամ որ իր բավիյեօնին մէջ կ՚իյնար ան, որուն նախապատուութիւն կուտար միշտ մանկամարդուհին հասկցած ըլլալով երիտասարդին միտքը, եւ փոխադարձ բաբախումներ զգալով իր սրտին մէջ անոր հանդէպ: Սիմօն այն ատեն գեղեցիկ երիտասարդ մըն էր, բարձրահասակ, սեւ աչքերով ու սեւ յօնքերով հայկական թիփ մը, միացուցած իր առնական գեղեցկութեան հետ մաքուր նկարագիր մը: Երիտասարդը լաւ բանաէյնըմաններ առած ըլլալով իր սիրուհիին մասին յայտնեց վերջապէս իր միտքը, որուն հաւանեցաւ երիտասարդուհին, պայմանաւ որ պաշտօնապէս խնդրէ իր ձեռքը իր մեծ մօրմէն եւ հօրեղբայրէն։ Երիտասարդը իր մօրաքրոջ եւ քեռկինին միջոցաւ կատարեց այս դիմումը Իւղաբեր հանըմի եւ Գառնիկ աղայի, որ ձկնավաճառ էր Գումքաբու եւ կը բնակէր այդ թաղին մէջ իր

կնոջը հետ, ցանցերով պաշարուած ծովեզերեայ պզտիկ տան մը մէջ: Իւղաբեր հանըմ եւ Գառնիկ աղա հարցուցին հարցաքննեցին այն ատեն ասդին անդին, բաթրոնին եւ ծանօթ անձերու, եւ իրենց քաղած տեղեկութիւնները նպաստաւոր ըլլալով հաւանեցան տալ իրենց աղջիկը Մարգարեանի: Իմացան որ տղան Օրթագիւղցի համեստ ընտանիքի մը զաւակն է եւ կը բնակի իր մօր եւ ամուսնացած քրոջը հետ Օրթագիւղ Թաշմէրտիվէն փողոցը: Կեդրոնականը աւարտելով մտած է Աթա Պէկի վաճառատան մէջ իբրեւ բլասիէ եւ սիրուած բաթրոնէն: Իր պարկեշտութեան եւ նկարագրին մասին կ'երաշխաւորէ բաթրոնը Իւղաբեր հանըմի եւ Գառնիկ աղաի, որոնք շնորհակալութիւն յայտնելով կը մեկնին։ Ալ ո՞րի պիտի տային: Իրենք աղքատ մարդիկ էին: Նուարդ արդէն 17 տարին թեւակոխած էր ու եթէ քանի մը տարի ալ անցնէր ոչ ոք պիտի զարնէր ալ իրենց դուռը: Խամէթը ելած էր աղջկան եւ առաջին խամէթին պէտք չէր կից տալ: Ու եղաւ կատարուեցաւ նշանտուքը երկու ընտանիքներու միջեւ համեստ պայմաններու տակ, ամբողջ ծախքը տղուն կողմէ հոգացուելով։

Վեց ամիս ետքը կատարուեցաւ ամուսնութիւնը եւ Նուարդ փոխադրուեցաւ Օրթագիւղ իր ամուսնոյն տունը Իւղաբեր հանըմն ալ փոխադրելով: Մարգարեան այս զոհողութեան ալ յանձնառու եղած էր, որ շատ ալ բանաւոր էր: Երկուքին համար ալ դառն պիտի ըլլար այս բաժանումը, եւ Իւղաբեր հանըմ կրնար իր մօրը ու քրոջը լաւ ընկերակից մը ըլլալ, քանի որ իր վրայ ալ այնքան բեռ ըլլալու պատճառ մը չունէր: Սինէմ Գիւղի տունը վարձու տուաւ ան եւ այդ իսկ բաւական էր զինքը ինքնաբաւ ընելու: Բայց դժբախտաբար Իւղաբեր հանըմ շատ չապրեցաւ: Իրենց ամուսնութենէն տարի ու կէս ետքը Թոռնիկն ալ տեսնելէ վերջը մեռաւ, որով հարկ համարեցին տարիներ վերջ հաստատուիլ նորէն Սինէմ Գիւղի իրենց տունը, ուրտեղ ապրեցան զոհ ու

երջանիկ իրենց միակ աղջիկը Աստղիկը ունենալով իրենց սիրոյն առարկան:

Սակայն տարիներ անցնելէ վերջ Մարգարեան անգործ մնաց ու նեղ կացութեան մը մատնուեցաւ։ Հրապարակի քրիզը ազդած էր իր վրայ ալ եւ ուր որ կը դիմէր գործի համար ապարդիւն կը մնային իր դիմումները։ Շատերու ըսած ու խօսած էր, եւ միջնորդ Առաքել աղան ալ որ իրենց բարի եւ ազնիւ դրացին էր անոր ալ խնդրած: Առաքել աղա իրմէ աւելի կ'աշխատէր ասոր համար, բայց ի՞նչ օգուտ, քար կտրած էր ամէն կողմ։ Ի վերջոյ Համբարեանը միտքը ինկած էր Առաքել աղաի, որ շատ տեներ հասած էր իրեն եւ այս պատճառաւ ծանօթն էր առանց սակայն գիտակից ըլլալու անոր ցուփ դիմագիծերը։ Իրաւ է թէ Համբարեան տարիներու ընթացքին մէջ բաւական սրբագրուած էր իր այդ մոլութիւններէն, բայց կարելի՞ է որ նկարագիր մը արմատապէս փոփոխութեան ենթարկուի։ «Յանկութիւնն անցանէ, այլ որդն ոչ մեռանի», ըսած է Նարեկացին: Ու երբ Առաքել աղա իր դիմումը կը կատարէր անոր մօտ, խօսակցութեան ընթացքին վերահասու ըլլալով ան խնդրին բնոյթին, որ կը դառնար Նուարդին յայտնութեանը շուրջը, նորէն իր մէջ կը վերածնի հին յիշատակները եւ հին տարփանքները եւ որ դիպուածը իր առջեւ կը հանէր այս անգամ ալ Առաքել աղաի առաքելութեանը շնորհիւ: Պէտք էր օգտուիլ այդ դիպուածէն ամէն գնով: Հետաքրքրութիւնը կ'այրէր հիմակ զան: Կ'ուզէր տեսնել, կ'ուզէր ճանչնալ զայն, իր տարիքին, իր սիլուէթին լրութեանը մէջ, որուն ետեւէն այնքան դարձած էր։ Յիշատակի խորք մը կար իր սրտին մէջ անոր հանդէպ: Շատ անգամ անդրադարձած էր ան այդ անկատար յիշատակներուն վրայ, եւ չէր կրցած լուծում մը տալ: Ո՞ղջ էր, մեռա՞ծ, ամուսնացա՞ծ, ո՞ւր եւ ո՞րի հետ: Ոչ մէկ տեղեկութիւն ունէր այս մասին։ Ու տարիները անցած էին այսպէս թաւալելով։

Հակառակ ասոր, Տիկին Նուարդ ոչ մէկ յիշատակ

ունէր իր մտքին մէջ իր սիրահարին մասին եւ նոյնիսկ անգիտակ անոր սիրոյն, ու այս պատճառաւ բնաւ չէր ճանչցած վաճառականը անոր հաստատութիւնը այցելած ատեն: Այնպէս որ՝ խիստ բարեացակամ եւ հաճոյակատար անձ մը թուած էր իրեն առեւտրականը ու այս տպաւորութեան տակ ալ պատմած իր ամուսնին այն օրուան անցքը, իր գնումէն առաջ եկած հետեւանքը, վաճառականին խօսակցութիւնը պաշտօնեայի մը նկատմամբ, Առաքել աղայի հետ ունեցած խօսակցութիւնը այս առթիւ, իր թելադրութիւնը, անոր խոստումը եւն. եւն., որոնց համար շատ ուրախացաւ Մարգարեան, ու կը համարէր Նախախնամութեան մատը այս գործին մէջ, ու անհամբեր կ՚սպասէր Առաքել աղայի վաղուան բերելիք պատասխանին:

* * *

Կարպիս Համբարեան եւս իր կարգին անհամբեր կ՚սպասէր իր վաճառատան գրասենեակին մէջ իր միջնորդ բարեկամին, որ կ՚ուշանար անակնկալ գործի մը պատճառաւ եւ կը ջղայնացնէր զինքը: Ժամերը իրեն համար կը թուէին դարեր: Ժամը 12ը, կէսը, մէկը կ՚անցնէր ու տակաւին չէր երեւեր միջնորդը: Ինչո՞ւ եւ ի՞նչ պատճառաւ: Համբարեան կ՚ուտէր ինքզինքը: Արդեօք Տիկին Նուարդ ճանչցա՞ւ զինքը եւ հասկնալով մտադրութիւնը մերժա՞ծ էր: Արդեօք ասո՞ր համար կը տատամսէր Առաքել աղա գալու, պզտիկ ճիալը չուզելով: Բայց ո՛չ, ինչ որ ալ ըլլար պէտք էր որ գար լուր տար, մանաւանդ որ գնած կերպասն ալ իր քով կը գտնուէր: Աչքը դուռն էր, եւ ամէն անգամ որ յաճախորդի մը կողմէ կը բացուէր թունդ կ՚ելլէր վաճառականին սիրտը: Բայց յանկարծ երեւցաւ սպասուած Մեսիան, բեռնաւորուած իրեն յանձնուած միսիոնովը: Այս անգամ ալ սակայն վաճառականին քով ուրիշ հիւր մը եկած էր ու Առաքել աղա ն՚ստիպուէր դուրսը սպասել: Համբարեան դժգոհութիւ-

նով ընդունեց իր հիւրը բայց կը զսպէր ինքզինք։ Ե՞րբ պիտի երթար, ե՞րբ պիտի վերջացընէր խօսքը։ Չէր ըմբռներ անոր խօսքերը եւ անորոշ պատասխաններ տալով կը բաւականանար գլուխը միայն երերցընելով։ Ինքը որքան անհամբեր անոր մեկնումին, ան ընդհակառակն աւելի կ'ամրանար աթոռին խորը, առեւտրական կեանքէ պատմութիւններ ընելով եւ ինքզինքը գովելով։ Անշարժ կալուած մը պարզապէս։ Ուրկէ ո՛ւր, կ'ըսէր Համբարեան ինքնիրեն։ Իրեն համար ամէնէն թանկագին հիւրը Առաքել աղան էր հիմակ որուն նմանը ոչ մէկ ատեն ունենալը կը յիշէր։ Վերջապէս մարդը մեկնեցաւ իր ետեւէն քաշելով նաեւ վաճառականին հայոհութեան տարափը ու միջնորդն ալ ներս մտաւ, Համբարեանի գրկաբաց ընդունելութիւնովը։

— Կը յուսամ որ կարգադրեցիք գործը Առաքել աղա, ըսաւ վաճառականը զսպուած անհամբերութիւնով մը, հանդարտ երեւոյթի մը կերպարանափոխութիւնը տալով իր անձին։

— Այո, ամէն բան կարգին է, երբ Տիկին Նուարդի առաջարկեցի իր ամուսնին համար խիստ ուրախացաւ։ Հիմակ անկէ կուգամ, տիկինը խօսեր է իր ամուսնին երէկ իրիկուն եւ Պ. Մարգարեան կ'սպասէ հիմակ ձեր հրամանին։ Եթէ կուզէք վաղը իսկ կը բերեմ զայն։

Վաճառականը շունչ մը առաւ միջնորդին այս բարի լուրին վրայ, եւ ներքնապէս խոր ուրախութիւն մը զգաց. իր յոռետես մտածումներուն անտեղիութիւնը չափելով։

— Անշուշտ, անշուշտ, պատասխանեց, բայց 11ին ատենները։

— Ողջ ըլլաք Միսաք Համբարեան, Աստուած ալ կուրախանայ ասանկ գործերու, մարդիկ ալ։ Մեծ բեռէ մը ազատեցիք զիս։ Չէք գիտեր այս առթիւ զգացած հոգեկան գոհունակութիւնս։ Սա ալ ըսեմ որ Տիկին Նուարդ շատ ազդուած է ձեր ցոյց տուած ազնիւ վեհանձնութենէն։

— Ի՞նչ կ՚ըսէք, ըսաւ Համբարեան ուրախութեամբ։

— Այո եւ չափազանց։

— Ի՞նչ կ՚ըսէ, ի՞նչ կ՚ըսէ, հարցուց վաճառականը, ուզելով բոլոր մանրամասնութիւններուն մէջ իմանալ Տիկին Նուարդի խօսքերը։

— Ի՛նչ ազնիւ ի՛նչ ճէնթըլմէն անձնաւորութիւն մըն է եղեր Միսաք Համբարեանը, շատ ուրախ եմ ճանչցած ըլլալուս համար զայն, ըսաւ։

— Ուրիշ ի՞նչ ըսաւ, հարցուց դարձեալ վաճառականը խանդավառ։

— Գովեց ձեր քաղաքավարութիւնը եւ վեհանձնութիւնը, անշահախնդիր անձի ոգին տեսնելով ձեր մէջ։

— Բայց ես դեռ իրեն բան մը ըրած չեմ, ան ապագային պիտի հասկնայ զիս երբ իր ամուսինը գործիս մէջ մտնէ, ըսաւ վաճառականը գոհ իր նպատակին հասած ըլլալուն, եւ գիտնալով որ Առաքել աղա այս խօսքերն ալ պիտի տեղաւորէր անոր։

Վաճառականը ճիշդ կը մտածէր։

— Որքա՞ն գոհ պիտի ըլլայ, երբ ձեր այդ խօսքերը կրկնեմ իրեն, վրայ բերաւ միջնորդը։

— Կերպասին հաւնեցա՞ւ։

— Խիստ շատ, ամուսինս եթէ գործի մտնէ, ես ալ ճիշդ այս տեսակ կերպաս մը պիտի առնեմ, ըսաւ։

— Խեղճ կին, յարեց վաճառականը այս անգամ իսկական կարեկցութիւնով մը լեցուած։ Երիտասարդ է, կ՚ուզէ հագնիլ, հագուիլ ու երեւալ, բայց աղքատութիւնը զանոնք ընկղմեր է։ Ի՛նչ գէշ բան։ Բայց ես պիտի հանեմ զանոնք այդ անդունդէն ու բարձրացնեմ, ապահով եղիր ասոր Առաքել աղա։

— Աստուած ալ ձեզ բարձրացնէ Միսաք Համբարեան։

Յետոյ տարուած այդ մտածումէն աւելցուց.

— Ես քեզի բան մը ըսե՞մ Առաքել աղա։

— Երկուք ըսէ, Միսաք Կարպիս։

— Ես առայժմ յարմար չեմ տեսներ Տիկին Նուարդը ո՛եւ է պաշտօնի գլուխ բերել, ինչ որ առաջուց ըսի: Ինքը երիտասարդ կին մըն է վերջապէս եւ ո՛ր մասնաճիւղին մէջ ալ որ դնեմ ան՝ հոն երիտասարդ պաշտօնեաներ կան որոնք կրնան անհաճոյ դէպքերու ծնունդ տալ եւ խռովել իրենց ընտանեկան խաղաղութիւնը: Աննախատեսելին նախատեսելու է: Աշխարհ է, ամէն բան կրնայ պատահիլ: Տիկին Նուարդ թէեւ այդ կարգի կիներէն չէ, բայց տեսքոտ ու երիտասարդ կին մը ըլլալուն, եթէ բան մըն ալ չըլլայ կրնայ չեղածն իսկ խօսքի առարկայ ըլլալ: Ասիկա իրեն համար ալ դժուար է: Ինչո՞ւ խօսքի նիւթ ըլլայ: Բարոյական տեսակէտն ալ պէտք է նկատի ունենալ: Ես չեմ սիրեր նաանկ բաները: Ես ուրիշ կերպով դարձեալ օգտակար կ՚ըլլամ անոր: Մեղք է, կերպասին համար ըսածդ սիրտս շատ յուզեց: Ինչ ալ աղուոր կը վայլէ վրան ամէն բան: Յայտնի է որ ճաշակաւոր կին է:

— Շատ ճիշդը կը խօսիք Միւսիւ Կարպիս, խոհական եւ խելքը գլուխը մարդը միշտ այդպէս կը խորհի:

— Բնականաբար:

— Այն ատեն ես վաղը ժամը 11ին կը բերեմ Գ. Մարգարեանը, ըսաւ միջնորդը ոտքի ելլելով: Դուք զբաղուած մարդիկ էք եւ չեմ ուզեր աւելի զբաղեցնել: Յետոյ իր գրպանէն հանելով կերպասին համար վաճառականին տուած 200 ոսկիին վրադիրքը, դրաւ անոր գրադարանին վրայ:

— Ի՞նչ է այս, հարցուց Համբարեան:

— Տուած դրամիդ վրադիրքը, պատասխանեց միջնորդը:

— Կ՚աղաչեմ, ես ձեզի դեռ պարտական եմ:

— Ի՞նչ ըրինք ձեզի որ Միւսիւ Համբարեան, ընդհակառակն ես շատ ու շատ երախտապարտ եմ ձեզի:

— Ինչ որ ըրիք ըրիք, ան ես գիտեմ: Մենք դրամը միայն մեզի համար չենք վաստկիր, բարեկամներու համար ալ, եւ դրամը բռնի տեղաւորեց միջնորդին գրպանին մէջ:

Առաքել աղա ալ ձայն չի հանեց եւ դուրս ելաւ: Ցետոյ միտքը գալով կերպասը նորէն ներս մտաւ եւ հարցուց.

— Միսիւ Համբարեան կերպասը ի՞նչ պիտի ընեմ, հո՞ս բերեմ թէ ուրիշ տեղ մը ձգեմ:

— Կերպասն ալ ձեզի, վաճառատունէն ելած բան մը ալ ներս չի կրնար մտնել:

— Բայց ես կերպասը ի՞նչ պիտի ընեմ, աղջիկ չունիմ որ աղջկանս տամ, հարս չունիմ որ հարսիս տամ, ըսաւ Առաքել աղա խնդալով:

— Տիկին Նուարդին տուր, իմ կողմէս տուր քանի մը օր վերջը: Դուն պատմած կ'ըլլաս ինծի իր ըսած խօսքը եւ ես ալ ազդուած՝ քօմթիւմցում մը նուիրած կ'ըլլամ իրեն նոր տարւոյ առթիւ: Անպատեհութիւն մը կը տեսնէ՞ք ասոր մէջ։

— Ոչ, կին են անոնք եւ աւելի հաճոյք կ'զգան ասանկ քօմբլիմաններէ եւ նուէրներէ: Չէ՞ որ արդէն իր համարումը կազմեց ան ձեր վրայ:

— Անշուշտ: Արդէն քանի մը օրէն ալ հոս կ'ըլլան, իր ամուսինը եւ ամէն բան նախիւռալիզէ եղած կ'ըլլայ:

— Մնաք բարով։

— Երթաք բարով, յաջողութիւն։

***

Սիմօն Մարգարեան տեղաւորուած էր ալ Համբարեանի Իսթանպուլի մայր կեդրոնին ամենէն պատասխանատու մէկ ճիւղին վրայ 500 ոսկի ամսականով, փայլեցնելով այդ գործին մէջ իր արժէքը։ Վաճառականը, բացառապէս ամէն հոգածութիւն կը շռայլէր անոր, բայց միշտ խոհեմօրէն, մեկնաբանութիւններու տեղի չ'տալու համար իր բէրսօնէլին կողմէ։ Բայց ինչ որ ալ ըլլար, ժամ առաջ անհրաժեշտ կը համարէր Տէր եւ Տիկին Մարգարեանի տեղափոխութիւնը Նշանթաշ՝ լրանա-

լու մօտ եղող իր նորաշէն աբարթըմանին մասնաւոր յարկաբաժնի մը մէջ, իր շէֆ պաշտօնեային հետ մօտէն կարենալ հետեւելու համար իր գործերուն, հաշուական խնդիրներուն, օրուան առեւտրական կեանքի մանրամասնութիւններուն եւն. եւն,, որոնք ամէնքը կեդրոնացած էին հիմակ Մարգարեանի տիրական իրաւասութեանը ներքեւ: Բայց բոլոր ասոնք նպատակ մը ըլլալէ աւելի միջոց մըն էին մօտէն ընտանեկան յարաբերութիւն հաստատելու համար Մարգարեան ընտանիքին հետ եւ ձեռք ձգելու համար Նուարդը, որուն սէրը՝ նախապաշարեալ ուխտ մը եղած էր իր մէջ: Երբ Սիմօն պատմեց Նուարդի իր բաթրօնին այս մտադրութիւնները, որ վճռականը կանխապէս յայտնած էր արդէն իրեն, երիտասարդ կինը շատ ուրախացաւ: Աբարթըման, քոնֆօր, լոգարան, օդային կազ, ջուր, արդուզարդ, ո՞ր կնոջ երազը ու բաղձանքը չի կազմեր։ Եւ ինչ որ ալ ըլլար Տիկին Նուարդ եւս բացառութիւն մը չէր կրնար ըլլալ կնոջական այս փառասիրական տենչանքներէն, որոնք հիմա կը բացուէին իր առջեւ իր բովանդակ իրականութիւնովը: Այս ազդեցութիւնով երիտասարդ կինը, իր ամուսնին յանձնարարութիւն մը ընելու համար մտադրեց Համբարեանին ալ այցելել անգամ մը, եւ իր շնորհակալութիւնները յայտնել անոր, իր ամուսնին ու իրեն հանդէպ ցոյց տուած բարեացակամութեանը մասին:

Յաջորդ օրը կէս օրէ վերջ պատրաստուեցաւ մեկնելու։ Տուաւ իր դէմքին գեղեցիկ թուալէթ մը, պութաֆլէյ ձեւով շտկեց իր մազերը ծոծրակին ամբողջ ձերմակութիւնը մէջտեղ հանելով, հագաւ իր նոր քօսթիւմ թայեօրը երկու պութէններով զուգահեռական ձեւով քիչ մը բացուած վզին եւ լանջքին միջեւ, ճերմակ պլուզին գեղեցկութիւնը շեշտելու համար, դրաւ իր գլխին՝ իր վրայ ամէնէն աւելի վայլող քառթէօռ փոքր գլխարկը ու հագնելով «սքանտալ» գուլպաները եւ սուէտ կօշիկները, անգամ մըն ալ նայեցաւ ինքզինք հայելիին մէջ: Անթերի էր։ Ինքն իսկ հիացաւ իր վայելչութեանը, նոր

քօսթիւմին մէջ աւելի գեղեցկացած տեսնելով ինքզինք։ Ցետոյ մարօքէն պայուսակը առնելով վար իջաւ ու ճամբայ ելաւ։ Ամբողջ թաղի պատուհանները գլուխ կտրեցան հիացումի խօսքեր ընելով անոր ետեւէն։ Ցետոյ անցնելով Պիլէզիքճի փողոցէն Էրկէնիքօն պողոտան մտաւ, եւ դէպի Հայլայֆ ուղղուելով թաքսի մը մտաւ։ Շարժավարը որ երիտասարդ մըն էր, անմիջապէս տեղէն ցատկեց եւ յարգանքով դուռը բացաւ թաքսիին։

— Պահչէգաբու Համբարեան վաճառատուն. ըսաւ շարժավարին, երբ ան իր վիռաժը կը կատարէր։

Քառորդ ժամէն վաճառատան առջեւ գտաւ ինքզինք։ Դրամը վճարեց եւ ուղղակի վաճառատուն մտաւ։ Քօմի մը առաջնորդեց իր ամուսնին մօտ որ զբաղուած էր այդ պահուն քանի մը յաճախորդներու հետ։ Ցարմայր չի տեսաւ ներս մտնել եւ խնդրեց քօմիէն զինքը առաջնորդել Միւսիւ Համբարեանի մօտ։ Քօմին խոնարհեցաւ եւ առաջնորդեց զայն։ Վաճառականը դարձեալ կը խօսակցէր այս անգամ երկու բարձրաստիճան հիւրերու հետ։ Երբ նշմարեց ան հեռուէն ընդարձակ վաճառատան միջոցէն Տիկին Նուարդը այսպէս կռան թուալէթով, խելքը գլխէն թռաւ։ Անմիջապէս ոտքի ելաւ զայն դիմաւորելու համար։ Հիւրերը վասն քաղաքավարութեան պատրաստուեցան մեկնելու, որուն համար Համբարեան ներողութիւն կը խնդրէր։

— Ի՜նչ սիւփռիզ, ի՜նչ սիւփռիզ, Տիկին Նուարդ. ըսաւ ձեռքը սեղմելով ջերմօրէն։ Աս ի՜նչ թուալէթ, աս ի՛նչ գեղեցկութիւն, չի ճանչցայ շիտակը առաջին անգամ, աւելցուց սանֆասօն եղանակով մը վաճառականը։

— Հագայ եւ առաջին անգամ ձեզի եկայ, Միւսիւ Համբարեան, պատասխանեց երիտասարդուհին ժպտելով եւ իր մարգարտայեռ ակռաներուն փայլը ցուցադրելով։

— Շնորհակալ եմ, հրամմեցէք, ի՛նչ ալ աղուոր վայլեր է, աղուորին ամեն բան կը վայլէ. հուրի դար-

ձեր էք հաւատացէք որ, բարով հագնիք, ըսաւ շողոմիչ արտայայտութիւնով մը, յատուկ կալան անձերու:

Տիկին Նուարդ ժպտեցաւ այս մեծարանքներէն: Ո՞ր կինը չի ժպտիր իր գեղեցկութեան մասին ընծայուած շռայլանքներէն։

— Շնորհակալութիւնը ես պիտի յայտնեմ ձեզի Միսիս Համբարեան, որ ձեր ազնուութիւնը ցոյց տուիք ինծ հանդէպ եւ մասնաւորապէս ամուսնիս հանդէպ։ Ատանց ձեր այս բարեացակամութեան կարելի չի պիտի ըլլար ամուսնիս վերականգնումը։

— Դեռ բան մը չենք ըրած ձեզի Տիկին Նուարդ, ըսաւ վաճառականը խենթ դարձած անոր տեսքէն: Երբ Նշանթաշ հաստատուիք, այն ատեն պիտի ճանչնանք զիրար։

— Այո, ըսաւ ամուսինս ձեր դիտաւորութեան մասին եւ շատ ուրախացայ: Ամէն զոհողութեան պատրաստ ենք ձեզ համար Միսիս Համբարեան, պատասխանեց երիտասարդուհին միամտաբար։

Վաճառականը ուրախացաւ Տիկին Նուարդի այս պատասխանէն իր ծրագիրներուն իրականացման հեռանկարը տեսնելով անոր մէջ: Իր միտքը զբաղուած էր անով: Արդեօք հասկցա՞ծ էր: Տրամադի՞ր էր: Բայց անշուշտ։ Ի՞նչ կը նշանակեն այս խօսքերը, իր ժպիտները այս այցը: Բոլոր ասոնք հրաւէր չե՞ն միթէ, կը պատասխանէր ինքն իրեն:

— Մարգարեան տեսա՞ւ ձեզի այս հագուստովը, հարցուց Համբարեան դարձեալ կատակի ձեւով:

— Գացի իր մօտ, բայց զբաղուած ըլլալուն ուղակի ձեզի եկայ։

— Շնորհակալ եմ, եթէ կ'ուզէք կանչեմ, սուփռիզ մը ընենք իրեն:

— Ոչ հոս գործի տեղ է, ես հիմակ կ'երթամ նորէն, պօնժուր մը կ'ըսեմ եւ կը մեկնիմ ու տեսած ալ կ'ըլլայ: Արդէն ըսելիք մըն ալ ունիմ իրեն։ Կ'ըսեմ եւ կ'երթամ:

Այս ըսելով սեղմեց վաճառականին ձեռքը ու մեկնելու պատրաստուեցաւ դէպի իր ամուսնին մօտ:

— Բայց կ'աղաչեմ, նստեցէք քիչ մը, օշարակ մը բան մը առէք:

— Շնորհակալ եմ, ուրիշ առթիւ, արդէն բարեկամուհիի մը պիտի այցելեմ եւ ուշ կը մնամ։ Նշանթաշ շատ կը տեսնուինք, Միսիս Համբարեան միշտ ձեր տրամադրութեան ներքեւ պիտի ըլլանք: Առայժմ պարզ պարտականութիւն մըն է որ կատարել ուզեցի:

Վաճառականը ցնցուեցաւ Տիկին Նուարդի այս խօսքերէն, բայց առանց յայտնի ընելու յուզումը շարունակեց.

— Տիկին Նուարդ, ոչ թէ հաճոյալի, այլ երջանիկ պիտի զգամ միշտ:

— Փոխադարձաբար, յայտնեց Նուարդ եւ դարձեալ ձեռքը սեղմելով մեկնեցաւ, գոհ տպաւորութեան տակ, կրկին եւ կրկին իր շնորհակալութիւնները յայտնելով։

Վաճառականը ընկերացաւ անոր մինչեւ նրբանցքին կէսը, ու ժպտաշուրթն խոնարհելով բաժնուեցաւ։

Տիկին Նուարդ իսկապէս գոհ մնաց այս այցելութենէն, թէ իր այս թուալէթովը այցելած ըլլալուն համար Միսիս Համբարեանի, եւ թէ անոր ցոյց տուած քաղաքավար ընդունելութեանը համար:

Սիմոն Մարգարեան մինակ էր այս անգամ իր գրասենեակին մէջ, եւ երբ իր կինը տեսաւ այսքան շքեղ թուալէթով մը հիացաւ ու դիմաւորելով զայն համբուրեց ու շնորհաւորեց:

— Այցելեցի՞ր Միսիս Համբարեանին, հարցուց:

— Այո, առաջին անգամ քեզի եկայ եւ զբաղուած էիր քանի մը յաճախորդներով: Անոր համար խոհեմութիւն համարեցի եւ Միսիս Համբարեանի պարտականութիւնս կատարեցի· շնորհակալութիւններս յայտնելով քու մասին: Շատ գոհ մնաց եւ շատ ուրախացաւ: Ստիպեց որ նստիմ, բայց ես աւելի մնալ անպատշաճ համարեցի:

— Ճիշդ ես շարժեր, գործի տեղ է հոս, Միսիս Համբարեան միշտ սիրող է արդէն խոհեմութիւնը եւ

լաւ տպաւորութիւն կը ձգէ վրան այդ վերաբերմունքդ: Ես ամբողջ ուսումնասիրեցի անոր հոգեբանութիւնը: Վստահ եղիր որ այդ վերաբերմունքդ աւելի գոհ ձգած է հիմակ ան:

— Այո, մարդասիրութիւնը պէտք չէ չարաչար գործածել, ո՛վ որ ալ ըլլայ դիմացինդ: Ես ալ լաւ որ այդպէս հասկցուցի իրեն:

— Լաւ ես ըրեր. ըրածդ ալա մինութ պարտականութեան մը գործադրութիւնն է առ այժմ: Կը վայլէր։

— Սա պիտի ըսէի քեզի Սիմօն, այս իրիկուն Կիրակեաններուն հրաւիրուած ենք, քիչ մը կանուխ եկուր եւ տունի մըն ալ աղուոր շաքար բեր Հաճի Պէքիրէն, միասին տանելու համար:

— Ախ, շատ յոգնած եմ Նուարդ, եւ գիտես որ քիչ մըն ալ անհանգիստ եմ, ուրիշ իրիկուան մը խօսք տուր:

— Չըլլար, Սիմօն, շատ ամօթ կ՚ըլլայ, անոնք այս գործին մտնելէդ ետքը երկու անգամ եկան եւ ուրախութիւննին յայտնեցին։ Քիչ մը ստամոքսդ թեթեւ կը բռնես, ապխտինով թմբլի մըն ալ կուտամ քեզի եւ կ՚երթանք:

— Շատ աղէկ... բայց զարմանալի բան...

— Ի՞նչ կայ, ըսաւ Սիմօնի կինը զարմացած իր ամուսնին այս արտայայտութենէն։

— Անոր համար որ Կիրակեանները մինչեւ հիմակ մեր տունը շատոնց եկած չէին, ինչո՞ւ այս հոգեփոխութիւնը, չեմ հասկնար:

— Միտքդ հիմակ ատանկ բաներու վրայ մի յոգնեցներ Սիմօն: Կ՚ուրախանան հարկաւ գործիդ համար եւ կ՚ուզեն բարեկամութիւն հաստատել: Դուն ալ ամէն երեւոյթի մէջ վարժուած ես պատճառ փնտռելու:

— Լաւ թող ըսածիդ պէս ըլլայ, ըսաւ Մարգարեան, ներքնապէս միշտ զարմացած մնալով Կիրակեաններու այս երթեւեկէն։

— Ցտեսութիւն, ես կ՚երթամ կոր Սիմօն, այսպէս։

— Ցտեսութիւն, պատասխանեց ամուսինը, եւ կըր-կին համբուրուրելէ վերջ իր կինը, Տիկին Նուարդ բաժ-նուեցաւ ամուսինէն։

* * *

Մարգարեան Սիմոնի փայլուն գործը, թաղին եւ բոլոր ծանօթ ընտանիքներուն խօսքի նիւթ եղած էր։ Շատեր, ըստ հայկական յոռի սովորութեան, չի բաշե-լով երիտասարդին յաջողութիւնը սկսան բամբասանքի նիւթ ընել, եւ շատեր ալ կ'ուրախանային կամ ուրա-խանալ կը ձեւացնէին ինքզինքնին։ Այս վերջին դասա-կարգը պատեհապաշտներն էին, աղէկ օրերու բարեկամ-ները, որոնք իրենց այդ դիւանագիտական խորատեսու-թիւնովը կուզէին օգտուիլ որեւէ պարագայի Մարգար-եանի դիրքէն, ընտանեկան եւ բարեկամական յարաբե-րութիւններ հաստատելով անոնց հետ։

Տէր եւ Տիկին Կիրակեանները այս դասակարգին կը վերաբերէին, ու առաջին օրէն իսկ որ լսեցին Մար-գարեանի Համբարեան մեծ տան մէջ հաստատուիլը սկսան այս ուղղութեամբ ծրագիրներ դարբնել։

— Նոյեմի գիտե՞ս, բարի լուր մը տամ քեզի այս իրիկուն, Սիմոնը Համբարեաններուն գործին մէջ մտեր է ու շէֆ կարգուեր է, ըսեմ ու դուն ալ ուրախացիր, ըսաւ Խաչիկ Կիրակեան, տունէն ներս մտածին պէս։

— Ո՞ր Սիմոնը, հիմակ մէյ մը սանկ նստէ նայինք, ըսաւ Տիկին Նոյեմի Կիրակեան իր էրկանը։

— Սա մեր Սիմոնը։

— Սիմոն... Սիմոն... Սիմոն... սա մեր Սիմոնը... Խաչ որ չեմ գիտեր մարդս, ո՞վ է ատիկա. Սիմոն... Սի-մոն... Սիմոն... սա մեր Սիմոնը... Բոլորովին Սիմոնը չըլլայ։

— Զգէ դուն ալ ատ փարնոցը։

— Կեցիր նայիմ, Գարեգին աղային Սիմոնը չըլլայ։

— Ուրկի՞ց ալ գտար ատ ցաւագարը, կնիկ։

— Է՛, ո՞վ է ան. Սիմոն... Սիմոն... Սիմոն... սա մեր Սիմոնը, կը կրկնէր անդադար Տիկին Նոյեմի։

— Մարգարեանը, հասկընայիր դուն ալ, ի՞նչ հաստ գլուխ կնիկ ես եղեր։

— Սա Սիմո՞նը, Իւղաբերին փեսա՞ն:

— Հրամմեր էք։

— Ո՞վ ըսաւ:

— Ինքը, եւ հինգ հարի՛ւր ոսկի ամսականով, աւելցուց Կիրակեան ծանր ծանր շեշտերով, թունդ հանելով իր կնոջ սիրտը:

— Հինգ հարի՛ւր ոսկի ամսակա՛ն... աւելցուց կինը նոյն ծանր շեշտերովը: Ես շատ չեմ հաւատար ատոր. նետեր է, դուն ալ կլլեր ես:

— Ամսականին համար ինքը չըսաւ, ուրիշ տեղէ իմացայ. ճիշդ տեղն ու տեղէն:

— Ուրկի՞ց:

— Առաքել աղայէն, ան է գտեր ատ գործը:

— Ո՞ր Առաքել աղան, հարցուց Նոյեմի կնոջական հետաքրքրութեամբ։

— Քանի՞ հատ Առաքել աղա կայ, թէլլալ Առաքել աղան։

— Ի՞նչպէս գտեր է Առաքել աղան ալ ատ գործը:

— Ի՞նչ կայ, ցա՛ւ եղաւ քեզի, ըսաւ Կիրակեան կնոջը այդ խօսքէն սրտմտած, որ նախանձի զգայնութիւնով մը կարծես կ'արտաբերէր:

— Ի՞նչ ցաւ պիտի ըլլայ: Մեraf եղաւ ինծի անոր համար կ'ըսեմ:

— Դիպուած, պատահմունք։ Առաքել աղան կերպաս մը պիտի առնէ եղեր, կերպասը առնելու համար Տիկին Նուարդը հետը պիտի տանի եղեր, եւ վաճառատուն մը պիտի լինան եղեր. վաճառատան տէրը Միւսիւ Համբարեան՝ Առաքել աղան պիտի ճանչնայ եղեր, Միւսիւ Համբարեանը պաշտօնեայի մը պէտք պիտի ունենայ եղեր, եւ Առաքել աղային պիտի ըսէ եղեր, Առաքել աղան ալ Միւսիւ Սիմոնը պիտի ճանչնայ եղեր, յետոյ անոր պիտի ներկայացնէ եղեր, եղեր, ե

ղեր, եղեր, ու այսպէսով գործը Մարգարեանին գէրը պիտի ըլլայ եղեր․ կը տեսնե՞ս, բախտը ինչպէս մարդուն ոտքը կուգայ երբեմն։ Նայէ ուրկի՞ց ուր։ Ասիկա ինչի նմանեցաւ գիտե՞ս, Նոյեմի։

— Ինչո՞ւ։

— Անգամ մը մարդուն մէկը յետին թշուառութեան մէջ կ'ըլլայ, եւ միտքը կը դնէ պանդխտութեան ցուպը ձեռք առնել իր բախտը փնտռելու համար։ Է՜, ըսէ...

— Է՜ է՜ է՜, կը բացագանչէ, Տիկին Նոյեմի աչքերը տնկած ու ականջները սրած։

— Քալելով, թափառելով, մուրալով, քուրալով քաղքէ քաղաք, գիւղէ գիւղ երթալով, վերջապէս կը հասնի մինչեւ Պաղտատ։ Հոն գիւղերը թափառած ատեն արաբ բախտագուշակի մը կը հանդիպի, որ տեսնելով անոր թշուառ վիճակը, կը հարցնէ թէ ի՞նչ կը փնտռէ։ Բախտ կը փնտռեմ, կ'ըսէ մարդը։ Քու բախտդ կ'ըսէ բախտագուշակը, ծովեզերեայ հեռու քաղաքի մը մօտը գիւղի մը ծայրը՝ առուին մօտ պզտիկ խարխուլ տուն մը կայ. այդ տանը պարտէզին չէմին առջեւ երկու ծառերու միջեւ հողին տակը քար մը կայ, այդ քարին ներքեւ է բախտդ։ Մարդը կը խորհի, կը խորհի, ու կը խորհի որ ճիշդ իր տունն է Արաբին նկարագրածը։ Բան մը չըսեր անոր ու հետեւեալ օրը իսկ հետին վրայ ետ կը դառնայ դէպի իր գիւղը նորէն թափառելով։ Օրեր վերջը երբ տուն կը հասնի, կինը կը հարցնէ թէ բախտը գտա՞ր։ Բախտը հոս է եղեր, կը պատասխանէ այրը, եւ իսկոյն բահ ու բրիչը առնելով կը փորէ Արաբին նկարագրած տեղը։ Կէս մէթր փորելէ ետքը հերձաքարի մը կը զարնուի բրիչը։ Հերձաքարին բոլորտիքը քերելով քերելով կը վերցնէ զայն եւ ի՞նչ գտնէ։

— Ի՞նչ, կը հարցնէ կինը անձկանօք։

— Կարաս մը ոսկի։

— Ի՞նչ կ'ըսես մարդ, կը գոչէ Տիկին Նոյեմի խնլայեղ։ Կարաս մը ոսկի՜։

— Այո, կարաս մը ոսկի։

— Երանի թէ դուն գացած ըլլայիր Պաղտատ, եւ դուն գտած ըլլայիր այդ կարաս մը ոսկին։

— Շատ աղէկ, վաղը երթամ, կ'ըսէ Կիրակեան հեգնօրէն։

— Ի՞նչ հապա։ Դո՛ւն չես հաւատար սանկ բաներու համա, եղածն ալ կայ։ Նայէ Էզապէլեանները ինչէ՞ն հարստացան. Անոնք ալ պարտէզը ծառ տնկելու համար փորած ատեննին տոպրակ մը ոսկի գտեր են։

— Անոնց հարստութեան բուն աղբիւրը եթէ փնտըռես Նոր Աշխարհը կը գտնէս ինքզինքդ։ Սուտ ու բուդ խօսքեր են միւս բոլոր ըսուածները։ Անոնք Պէյօղլու նստած ատեննին ամերիկացի հարուստ մէկը բանտախօնէն կ'առնեն քովերնին եւ մայր ու աղջիկ կը շտկեն, կը շտկուեն մարդը, ու կ'ըլլան յետոյ Էզապէլեաններ մը հրապարակի վրայ։

— Վա՛յ Սիմոն վա՛յ, խամէթը նայէ, կ'ըսէ Տիկին Կիրակեան, խեղքը նորէն Մարգարեանին վրայ թափելով։ Տեսա՞ր, ալ չի բռնուիր մեծխօսիկ կնիկը։ Դուն անանկ գործ մը չի գտար, դերձակութեան մը ծայրը բռնեցիր գացիր։

— Ինչ կ'ըսես կնիկ։ Ես ու ան մէ՞կ ենք։ Ան ուսում առած, զարգացած ու հրապարակի վրայ ծանօթ երիտասարդ, ես արհեստաւոր։ Բայց ասկէ վերջը ես ալ աղէկ պիտի ըլլամ, հոգ մըներ։

— Ինչէ՞ն աղէկ պիտի ըլլաս եղեր, ըսաւ Տիկին Նայմի հեգնանքով։

— Ան ես գիտեմ։

— Ըսէ որ ես ալ գիտնամ նայիմ։

— Դուն ըլլալէն վերջը կը գիտնաս։

— Վա՛յ գլխուդ, «ի միւս անգամ գալստեան»։

— Քու ատ վայրենանութիւնդ է որ ես սանկ մնացի եա՛։

— Վայրենան եմ եղե՞ր ես, առ զրպարտութիւն մը եւս։ Վայրենան եմ եղեր, հէ...

— Հարկաւ, քիչ առաջ ալ նայէ ինչե՞ր չըսիր Սիմոնին ու կնոջը համար:

— Ի՞նչ ըսի որ:

— Այդքան շո՞ւտ մոռցար ըսածդ: Բան մը որ կ'ըսես մտածէ, մտածէ եւ անանկ ըսէ: Պատերը ականջ ունին: Կնիկ չէ՞ք, բերաննուդ եկածը թող կուտաք: Հապա ելէք ականջնին հասնի: Բեզի միշտ ըսած եմ որ խոհեմ ըլլաս, ըսաւ Կիրակեան կինը յանդիմանելով եւ ձեռքի ծրարը ցասումով սեղանին վրայ նետելով:

— Ի՞նչ գիտնամ, ուրիշ ատեն ալ Սիմոնին խօսքը եղած է, եւ ան ալ վարնոց, ցաւագար եւ այլ պատուանուններով կը մկրտէիր անոր համար ըսի:

— Ես անանկ բան մը ըսած չեմ երբեք մեր Սիմոնին համար, պատասխանեց խաչիկ բարկութեամբ աչքերը կնոջ վրայ յառելով:

— Բանի անգամ չ'ըսի՞ր:

— Ո չ:

— Ըսի՛ր:

— Չըսի՛:

— Տէր Աստուած, հիմակ խենթենամ պիտի:

— Խենթեցիր, խելօքցիր, հրաման չունիմ որ ասկէ ետքը Սիմոնին համար անանկ խօսք մը ընես: Ամէն մարդ պատիւ ունի: Այս իրկուն մէկն ալ ատանկ խօսքեր մը ըրաւ, խանութէս վռնտեցի:

— Բեզի ի՞նչ, որ ուրիշի համար խանութէդ մարդ կը վռնտես:

— Ուրի՞շ է Սիմոնը: Մեր Սիմոնն է եւ մեզի ալ ազգական:

— Հա՛, հիմակ մեր Սիմոնը ու ազգակա՞ն ալ եղա՞ւ: Ինչէ՞ն ազգականդ կ'ըլլայ եղեր, մէյ մը ատ հասկընանք:

— Հարկաւ ազգականս է, հօրաքրոջս՝ փեսին քրոջը՝ էրկանը՝ մօրաքոյրին տղուն քենիին… կեցիր նայիմ, ինչը կ'ըլլայ, ինչը կ'ըլլայ, ինչը կ'ըլլայ, Տէր Աստուած…

— Կը բաւէ, կը բաւէ, կէսն ալ վաղ իրկուն կ՚ըսես։ Ծննդոց գի՞րքն էր, ինչ ատ:

— Կեցիր, միտքս ինկաւ. քենիին տալոջը բրոջը Նեմզարին տղուն Համազասպին, ինչը կ՚ըլլայ, ինչը կ՚ըլլայ, նորէն մոռցայ...

— Կը բաւէ ըսի Խաչիկ, ի՛նչը կուզէ թող ան ըլլայ: Ատ տղուն խօսքը մ՚ըներ ալ ինծի: Տեղերնին մնան ամենքն ալ։ Ո՞ւր էիր մինչեւ հիմակ... Ձգէ, բերանս բանալ մի տար...

— Նայէ՛ նորէն լեզուիդ կուտաս: Կնիկ, խելքդ գըլուխդ ժողվէ։ Սիմոնը ասկէ ետքը մեզի ամէն ատեն պէտք է։ Ես դերձակ եմ, վաղը կը նայիս անոր շնորհիւ կրնամ 5—6 հարիւր ոսկիի ապրանք քաշել Մ. Համբարեանէն: Անգամ մը որ վճարեմ, նորէն կը քաշեմ եւ այս անգամ աւելի շատ, ու կ՚ըլլաս հրապարակի վրայ դերձակ-վաճառական մը: Ուրիշներ ի՞նչպէս մարդ կ՚ըլլան, ասանկ մէյմէկ պատճառներով։

Տիկին Նոյեմի իր էրկանը այս հեռանկարներէն շըլացած՝ կակուղցաւ իսկոյն եւ պատասխանեց.

— Իրաւունք ունիս Խաչիկ, ես այս կէտերը բնաւ չի խորհեցայ։

— Չես խորհիր եա՛:

— Բայց ես գէշ խօսք մը չըրի որ մեր Սիմոնին համար։ Ըսածիդ պէս շատ աղէկ տղայ մըն է։ Ես շատ հաւնած եմ անոր։ Շէնք շնորհք ունի, միւռոն կը կաթէ վրայէն: Կ՚եփի այս գործը մարդս, խելքս կը վկայէ: Երբ քիչ մը դրամագլուխդ աւելնայ, այն ատեն վարկդ ալ կ՚աւելնայ ու միայն վաճառականութիւն կ՚ընես:

— Հարկաւ:

— Յիսունը անցա՞ր, դերձակութիւնը մտիկ չըլլուիր ալ: Այսչափ տարի կարեցիր, ի՞նչ եղանք:

— Հարկաւ։

— Քիչ մըն ալ առաջ գացի՞ր, Եւրոպական տուներու հետ գործ կ՚ընես։

— Հարկաւ։

— Արարթըման մըն ալ կը շինես։
— Հարկաւ:
— Մասնաւոր թաքսի մըն ալ մեզի համար-
— Հարկաւ, հարկաւ:
— Արարթըմանն ալ Այազ Փաշա կուզեմ։
— Ատ ալ ան ատենը կը խորհինք։
— Ոչ, Այազ Փաշա կուզեմ ես:
— Կնիկ վէճի ժամանակ չէ հիմակ։ Ատոնք բոլորը կ'ըլլան, վաճառական ալ կ'ըլլամ, Եւրոպայի հետ գործ ալ կ'ընեմ, արարթըմանն ալ կը շինեմ, թաքսին ալ կ'առնեմ, բայց գործին ամէնէն կարեւորը հիմակ մեր Սիմօնը ձեռք բերելն է, ա'լ ջուրը ճամբան կ'ըլլայ անկէ ետքը։ Անոր համար դուն ուր որ երթաս անիկա-գովէ, կնոջը հետ յարաբերութիւն հաստատէ, մտերմութիւն ցոյց տուր, մտերմացիր անոր հետ: Կիները մեծ օժանդակ կրնան ըլլալ ասանկ գործերու:
— Տիկին Նուարդի՞ն, ա՛, անիկա շատ կը սիրէ զիս, խենթ կ'ըլլայ վրաս, սիրեմ, սիրեմ ես անոր անուշիկ աչքերը։
— Մինակ աչքե՞րը, կամար կամար յօնքերը չես ըսեր:
— Հապա սիրուն այտերը որ խնդացած ատեն երկու կողմը կը փոսնայ:
— Հապա ան քնքուշ բերանը:
— Հապա ան կարապի ճերմակ վիզը։
— Հապա ան գանգուր մազերը:
— Հա՞ւ է, վառեա՞կ է, ի՛նչ է ան, ըսաւ Տիկին Նոյեմի, էրկանը քիչ առաջ սեղանին վրայ նետած ծրարը սեղմելով եւ ընդհատելով խօսքը:
— Այո, այո, վառեակ, վառեակ... թարմ, սքանչելի՛, կը պատասխանէր Կիրակեան միշտ Նուարդէն տարուած:
— Ուտուելիք բան չըսե՞ս, կ'ըսէր կինը ծրարը բանալով զբաղուած։
— Կը հարցնե՞ս:

— Ա՜խ, ինչ սիրուն զիստեր, խենթենամ պիտի։
— Հապա կակուղ, փափուկ թեւերը...
— Շատ աղուոր է շիտակը:
— Հապա ան լեցուն, ցցուն կուրծքը...
— Աւելի լաւ, ջուրին վրայ փիլաւ մը կ՚ընեմ եւ վաղ գիշեր կուտենք։
— Ի՞նչ կ՚ըսես կնիկ, քուկին ալ խելքդ միտքդ ուտելու վրայ է, ըսաւ Կիրակեան սթափելով իր կնոջ չփոթ պատասխաններէն:
— Քուկին ալ խելքդ միտքդ Նուարդին վրայ է կարծեմ, ըսաւ Տիկին Նոյեմի ինքն ալ սթափուելով իր կարգին:
— Որի՞ վրայ կը խօսինք որ:
— Նուարդի՞ն վրայ... Ամիս մը անցաւ անկէ ի վեր։
— Չէ, տարի մը:
— Կը նայիմ նէ բաներ մը կ՚ըլլաս կոր Նուարդ ըսած ատենդ։
— Ի՞նչ պիտի ըլլամ բաներ մը, դուն ըսիր ես ալ ըսի:
— Ես վառեակին համար ըսի:
— Ես ալ վառեակին համար ըսի:
— Խաչիկ, ծգէ հիմակ պարապ խօսքերը, այս շաբթու անգամ մը երթանք Մարգարեաններուն, կը վայլէ որ երթանք:
— Ատ ըսէ կնիկ, երթանք, ինչո՞ւ չերթանք: Ես պիտի ըսէի դուն ըսիր:
— Երթալը երթանք... Միայն թէ...
— Միայն թէ, ի՞նչ...
— Շատոնց է գացած չենք, ի՞նչ պիտի ըսեն հիմակ: Նեղ օրերու չեկան, աղէկ օրերու կուգան, պիտի ըսեն։
— Դուն ատ գործը ինծի ձգէ։ Ցետոյ, ասիկա ուրիշ պարագայ մըն է, շնորհաւորութեան է որ պիտի երթանք:

— Ի՜նչ ալ սիրուն աղջիկ մը ունին, խուճրի մազերով, հրեշտակ է կարծես։

— Այո, շատ սիրուն է լակոտը, երբեմն կը տեսնեմ դպրոցէն դարձին կը բարեւէ ու կ'անցնի, հօրը հետ անգամ մը տեսած ըլլալուն չի մոռնար զիս: Ինչ որ է տղան գործը գտաւ անկէց աղէկը չկայ: Սրտիս շատ ցաւ էր ասիկա։ Բաւական նեղութիւն քաշեց եւ մէկը չի մօտեցաւ:

— Շիտակը ես ալ ուրախացայ: Խաչիկ, բան մը կը մտածեմ ես։

— Ի՞նչ։

— Աղջիկնին Աստղիկը մեր տղուն ընենք։

— Խե՞նթ ես ինչ ես Նոյեմի։ Դեռ քանի՞ տարու են որ։ Երկուքն ալ տակաւին դպրոցական են։ Հիմակ ատանկ բանի վրայ խորհելու ատե՞ն է:

— Հիմակ վաղը նշանենք չեմ ըսեր։ Կ'երթանք կուգանք, անոնք ալ եղբօր պէս իրարու կը վարժուին, եւ անկէ յետոյ կամաց կամաց կամաց կը դպցնենք անոնց։ Եթէ խսմէթ է կ'ըլլայ: Ո՞վ գիտէ գուցէ դէպքերն ալ բնականօրէն օգնեն մեզի:

— Աղէկ կ'ըլլայ եթէ յաջողի, ըսաւ Կիրակեան մտածելով: Բայց բան մը կայ, մեր Սիմոնը լայն ասպարէզ ունի հիմակ իր առջեւ, դուրսէն լսածիս ալ նայելով Մ. Համբարեանին աչքին լոյսն է եղեր, եւ Միւսիւ Համբարեան իր գործերուն դիւրութեանը համար իր նորաշէն աբարթըմանին մէջ յարկաբաժին մը պիտի յատկացնէ եղեր։ Վաղն ալ կը նայիս անոր համար մասնաճիւղ մը կը բանայ, եւ աղջիկը դրամօժիտով ուզած երիտասարդին կուտայ։ Այս պայմաններուն ներքեւ անոնք մեզի աղջի՞կ կուտան: Երազ կը թուի քիչ մը ինծի համար ատիկա, Նոյեմի:

— Տիկին Նոյեմի քիչ մը մտածեց այս խօսքին վրայ սրտաբեկ, յետոյ ինքզինքին գալով, ըսաւ.

— Դուն ալ քիչ առաջ վաճառական չէի՞ր ըլլար կոր, մոռցա՞ր ըսածդ, թէ ոչ նետեցիր:

— Այո, ըսի, դուն ալ հախ տուիր, բայց ատիկա ժամանակի կարօտ է:

— Ճանըմ, ես ալ վաղը նշանենք չեմ ըսեր, խօսք հասկցիր: Մինչեւ վաճառական ըլլալդ անոնք ալ կը մեծնան: Ցետոյ տղաքնիս Վաճէն երկու տարիէն Կեդրոնականէն կ'ելլէ եւ Համբարեանին մէկ ճիւղին մէջ կը գտնենք Միւսիւ Մարգարեանին շնորհիւ: Չէ՞ պիտի ըսէ մեր Սիմոնը: Չեմ կարծեր: Մանաւանդ որ մինչեւ այն այն ատեն բարեկամութիւննիս աւելի զօրացուցած կ'ըլլանք, առաջ Աստուած:

— Հայտէ հիմակ սեղանը պատրաստէ ճաշենք, շատ անօթի եմ. ժամանակ չեղաւ այսօր ճաշելու, շատ յաճախորդ եկաւ, չափի եկան, բրօվաի եկան,* կարուածները առնելու եկան, եկան ու եկան. դեռ բոկեղով մըն եմ: Տղան եկա՞ւ:

— Եկաւ, իր սենեակն է դաս կը սերտէ: Վեցամսեայ քննութիւնն է ու հոգին կ'ելլէ կոր այս օրերս:

— Կանչէ թող ճաշէ, ու ճաշէն վերջը նորէն աշխատի:

Ճաշը անցաւ զուարթ տրամադրութիւնով, ու ճաշէն վերջը երբ Վաճէ գարձեալ առանձնացաւ իր սենեակը, վերսկսաւ խօսակցութիւնը օրուան խնդրին շուրջ:

— Կիրակեան, վաղը իրիկուն երթա՞նք Մարգարեաններուն, բաւ Տիկին Նոյեմի ամուսնին անհամբեր:

— Վաղը գիշեր չըլլար, դեռ այս իրիկուն տեսայ ես Մարգարեանը, պաղ կը փախի հիմակ: Ուրբաթ գիշեր կ'երթանք. բայց ցերեկին առաջուց լուր մը խրկէ Տիկին Նուարդին: Կարելի է տեղ մը կ'երթան կամ գործ մը կ'ունենան:

— Վաճէն կը խրկեմ վաղը:

— Վաճէն հիմակ գործ ունի, ուրիշ մէկը խրկէ, սա մեր դիմացի Ագապին խրկէ:

— Աման Խաչիկ, խելքդ թռցուցիր ինչ, խենթին

մէկն է Ազապլին, անոր հետ սաանկ լուր կը խրկուի։ Ամօթ ալ է:

— Այն տուեն եթէ կ'երթայ, Վահէին հետ լուր խրկէ:

— Վահէն վազելէն կ'երթայ, հոգը մ'ըներ, Աստղիկը կայ մէջտեղը, ըսաւ Տիկին Նոյեմի խնդալով։

— Ի՞նչ, մէջէ մէջ բան մը կա՞յ, ըսաւ Կիրակեան հետաքրքրուած:

— Անանկ բան մը կը տեսնեմ կոր, ինչո՞ւ կը խօսիմ սաանկ, յարեց Տիկին Նոյեմի երեւակայական են՝ թաղրութիւններով չափազանցելով գործը, գինովցած ինքն ալ իր ամուսնին խօսքերէն:

— Աստուած թամամին հասցնէ այն տունն, ըսաւ Կիրակեան զուարթութեամբ։ Բան կայ եղեր ու բան չեա ըսեր, հէ՞: Աֆէրիմ կնիկ:

— «Դու միայն կաս Երուսաղէմ»: Կը մեծնան իրենց հետ ալ ամէն բան կը մեծնայ։ Քանի անգամ տեսայ Աստղիկին հետ մէկտեղ երթալնին, մէկտեղ գալերնին դպրոցէն։

— Քանի՞ տարու եղաւ Աստղիկը:

— 12ին մէջն է:

— Մեր տղան ալ 16 կ'ըլլայ եւ կը յարմարի, եթէ յաջողի:

— Ինչո՞ւ չ'յաջողի, հարկաւ պիտի յաջողի, Աստուած մեծ է:

* * *

Կիրակեանները այս յոյսերով ու այս ծրագիրներով յղի երեք անգամ երթալէն ու գալէն ետքը, Մարգարեաններու տունը, այս անգամ այցելութեան կարգը վերջացաւ կուգար Մարգարեաններու, անոնց կրկնակ հրաւէրներուն վրայ, որոնք մեծ պատրաստութիւններ տեսած էին այն գիշերը իրենց հիւրերը պատուելու համար: Խօսակցութիւնը օրուան տնտեսական եւ քա-

ղաքական կեանքի իրադարձութիւններու շուրջը յածելէ ետքը, կը մտնէր ընկերային հարցերու փուլին մէջ, եւ հայ ընտանեկան ու ընկերային կեանքի ապականութիւնները խօսքի նիւթ կ'ըլլային, քամբասանքը չկամութիւնը. նախանձը ներկայացնելով իբրեւ տիրապետիչ տարրեր այդ շրջանակին մէջ: Կիրակեան Խաչի՝ սուրբ մը ձեւացնելով ինքզինք, խորամանկ շրջահայեցութիւնով լեզու կտրած էր այն գիշեր։

— Այո, դժբախտաբար այնպէս է մեր մէջ, կ'եզրակացնէր Մարգարեան:

— Էֆէնտիմ, ի՛նչ հեռու կ'երթաս, կ'ըսէր Կիրակեան խօսքը Մարգարեանի վրայ դարձնելով: Օրինակի համար սա քու գործիդ յաջողութեան համար վայրերանութիւն չի մնաց որ չըսէին: Մէկը ըսաւ որ իբր թէ 60 սակիով մտեր ես եղեր Համբարեան վաճառատունը, ուրիշ մը ըսաւ որ ծնողքդ չես նայեր եղեր, ուրիշ մը ըսաւ որ մեղքնալով սանկ առժամեայ գործ մը տուեր են եղեր։ Ի՞նչ գիտնամ հազարումէկ սուտեր, յատուկ ամենքն ալ նախանձոտ եւ ստորին մարդոց։ Ի՞նչ ըսեմ: Ամենուն ալ բերաննուն չափը կուտամ թէեւ, բայց մէկ չեն, երկուք չեն որ: Ես կը կլլե՞մ անանկ խօսքեր, երբ մանաւանդ քու անձիդ շուրջ կը դառնան: Քու անձիդ չէ, ամենուն համար ալ այնպէս եմ, բաւական է որ իրողութիւնը գիտնամ. Մանաւանդ մէկը կայ՝ անունովը ըսել չըլլայ, օր մը չելլէ՞ «անիկա քառասուն տեղէ վըռնտուած է» չըսէ՞ քեզի համար: Այնքան բարկացայ որ արդուկը քիչ մնաց գլխուն պիտի նետէի, բայց աշկերտներս բռնեցին ձեռքս: «Բարեկամ, դուն ուրիշ հոգ, ուրիշ խորհուրդ չունի՞ս, դուն տուն տեղ, ուրիշ խորհելիք բան չունի՞ս։ Դուն ո՛ւր, Մարգարեանը ուր', ըսի։ Աս խօսքիս դէմ ի՞նչ ըսէ աղէկ, «անկէ հասկնալիք ունիս անոր համար կը պաշտպանես» չըսէ՞: Ծօ՛ ես ի՞նչ հասկնալիք պիտի ունենամ անկէ, ես տուն ունիմ, տեղ ունիմ, գործ ունիմ, խանութ ունիմ, յաճախորդ ունիմ, վարկ ունիմ, պատիւ ունիմ, քիչ շատ ալ քանի մը

փարա ունիմ գրպանս: Մարգարեանը հօրս հօրքուրն է թէ մօրս մօրքուրն է: Զէնէ մի Միսաք Համբարեանի մաղազան անօրն է: Անօրը իսկ եթէ ըլլայ, ի՞նչ պիտի ըլլայ որ ինծի: Գտա՞ր Կիրակեանը, ըսի: Ալ չի պատասխանեց, լեզուն կապուեցաւ ու յետոյքին վրայ նայելէն գնաց: Անկէ ի վեր ալ չեկաւ: Դուրսն ալ որ տեսնէ հետս չի խօսիր: Հոգս է հատեր: Պակաս ըլլայ ատանկ յաճախորդը:

— Այո՛, ինծի ալ պատմեց ասիկա Կիրակեանը: Շատ բարկացած տուն եկաւ ու ես ալ շատ նեղուեցայ շիտակը, վկայեց Տիկին Նոյեմի, հաստատելու համար իր ամուսնին երեւակայական քաջագործութիւնը:

— Նայէ, թող ըսէ, եթէ ես սուտ կը խօսիմ, կնիկս ալ սուտ չի խօսիր եա՛, աւելցուց Կիրակեան գոհ կնոջը օգնութենէն:

— Կ'աղաչեմ Պ. Կիրակեան, ինչո՞ւ սուտ խօսիք, մենք ձեզ չե՞նք գիտեր, ըսաւ Մարգարեան: Բնաւ մի յուզուիք ատանկ խօսքերէ: Ի՛նչ կուզեն թող ըսեն. լեզուն ոսկոր չունի, ամէն կողմ կը դառնայ: Շունը հաջելով ծովը չի պղտորիր: Թող հաջեն հաջեն դադրին: Ես իմ գործս կը նայիմ, գործս, աշխատութիւնս, յառաջդիմութիւնս:

— Եղբայր այնպէս է, շատ իրաւունք ունիք, սակայն թրքական առածին պէս «ճանճը բան մը չէ, բայց ստամոքսը կը գանեցնէ»:

— Պ. Կիրակեան, ըսաւ Տիկին Նուարդ, բնաւ մի բարկանաք անանկ խօսքերէ: Հասարակաց կարծիքը կօյուղիի կը նմանի, որ որքան խառնես այնքան գարշահոտութիւն կը տարածէ:

— Այնպէս է, ըսաւ Նուարդի ամուսինը, բայց սա ալ ըսեմ որ իրական բարեկամներ ալ պակաս չեղան, որոնք եկան եւ ուրախութեամբ շնորհաւորեցին պաշտօնս, իրենց խնդակցութիւնը յայտնելով:

— Անոնց ալ շատ մի հաւատար Պ. Սիմոն, ըսաւ Կիրակեան, Մարգարեանի այդ խօսքերուն մէջ ապագա

վտանգ մը նշմարելով իր շահերուն: Անոնց բոլոր այդ քօմբլիմանները էնթէռէի վրայ հիմնուած բաներ են, վաղը միւս օր քեզմէ օգտուելու համար: Մէկ աչքդ մէկալին մի տար: Կեղծաւոր մարդիկ են անոնք բոլորն ալ: Օր մը պիտի գան կամ դրամ պիտի ուզեն, կամ գործ պիտի ուզեն կամ ուրիշ որեւէ բան։

— Անանկներ ալ կան, աւելցուց Մարգարեան, խօսքը խօսք կը բանայ, անցեալները մէկը քանի մը անգամ ներ եկաւ, օրհնեց, օրհնաբանեց մաղթանքներ ըրաւ, եւ երկու օր վերջ ալ եկաւ 100 ոսկի ուզեց երկու օրուան համար...

— Չի տայիր, սուտ է, ընդմիջեց Կիրակեան դող ելած:

— Տուր էֆէնտիմ, մեղքցայ տո ի, սանկ բաները քսուելիք բաներ չեն թէեւ, բայց ըսածդ հաստատելու համար կ'ըսեմ:

— Ո՞վ էր, հարցուց Կիրակեան հետաքրքրութեամբ։

— Մէկը, պատասխանեց Մարգարեան ձեռքը ճանճ վռնտածի պէս ճօճելով օդին մէջ։

— Սանկ երկայնահասակ մէ՞կն էր 60ի վրայ:

— Այո:

— Քիչ մը կո՞ւզ:

— Այո՛։

— Կարմիր քիթո՞վ:

— Այո՛:

— Ակնոցաւո՞ր։

— Այո՛։

— Սեւ վերարկո՞ւ մը հագած:

— Այո՛։

— Աջ այտին վրայ պէ՞կ մը։

— Այո՛, այո՛, այո՛ այո՛: Ճիշդ այդպէս: Քիչ մը կուզ, կարմիր քիթով, ակնոցով, վերարկուով, այտին վրայ պէկ մը:

— Ան է, ան է:

— Ճանըմ, ի՞նչ այդքան տա կը կըփորես դուն ալ, ըսաւ Տիկին Նոյեմի էրկանը հարցապնդումներէն նեղուած:

— Դուն մի խառնուիր խօսքիս, մեղքնալուս համար կ'ըսեմ: Ես հասկցայ անոր ո՛վ ըլլալը, կեղծաւոր, խաբեբային մէկն է։ Դանիէլ աղան է: Վառեցար Միսաք Մարգարեան, մե՛ղք, ըսաւ Կիրակեան վճռաբար ու հառաչելով:

— Բերաւ սակայն ան երկու օրէն 100 ոսկին, պատասխանեց Մարգարեան։

— Բերա՞ւ։ Անանկ է նէ ատ ուրիշ Դանիէլ աղա է, ըսաւ Կիրակեան պզտիկ մնացած: Ես Գուզկունճուքի Դանիէլ աղան կարծեցի, Տէր Սրապիոնին տղան։

— Ուրիշ օր մըն ալ դերձակ մը եկաւ, շարունակեց Սիմոն, անունով ըսեմ՝ Գումրլիկեանը, 300 ոսկիի չափ ապրանք առե՛ր է, 50 ոսկին պակաս է եղեր ու բլասիէն անշուշտ չէ տուեր: Եկաւ ինծի աղաչեց: Սիրտս չեղաւ՝ ես երաշխաւոր կ'ըլլամ մինչեւ ութ օր եւ ութ օրէն բեր ըսի, ու մեկնելէն վերջը վճարեցի ես բլասիէին։ Ի՞նչ ընեմ, ան ալ իրկունը հաշիւ պիտի տայ:

— Աղէկ ըրեր ես, Պ. Մարգարեան: Ան լաւ մարդ է, սօլվապլը, երբեմն մարդու գործի հասնելը աղէկ բան է, ան ալ տուն տեղ պիտի պահէ, ըսաւ Կիրակեան, այս անգամ ալ չարակամութիւն ցոյց տուած չըլլալու եւ պզտիկ չի մնալու վախովը լեցուած:

— Ի՞նչ կ'ըսէք Պ. Կիրակեան, երկու ամիս անցաւ այն օրէն ի վեր եւ մէյ մըն ալ երեսը չի տեսայ անպիտանին: Հիմակ ալ կը լսեմ որ Բարիզ գացեր է, յարեց Մարգարեան, պաղ ջուր մը լեցնելով Կիրակեանի գլխուն:

— Վա՛յ թշուառական վա՛յ, ես քեզի չըսի՞ բիչ առաջ որ մէկ աչքդ միւսին մի տար: Մարդու վստահութիւն չկայ էֆէնտիմ:

— Ասանկ շատ մարդիկ ալ տունը կուգան հիմակ, ըսաւ Տիկին Մարգարեան: Անցեալները կին մը եկաւ Մարիամ անունով, իբր թէ Սիմոնին հօրաքրոջը եղբօրը աղջիկն է եղեր։ Նստաւ գովեց գովաբանեց Սիմոնը։ Սկիւտար կը նստի եղեր, քանի մը հատ թարմ հաւկիթ եւ փառեակ մը բերեր էր...

— Ո՛վ գիտէ քանիի ապրանք պիտի ըլլայ այդ հաւկիթը եւ վառեակը ձեզի, ընդմիջեց Կիրակեան:

...Սիմօնին ըսի չի ճանչցաւ: Ութ օր ետքը նորէն եկաւ...

— Զըսի՞ ես, թէ մեռած օրս չեմ գիտեր մինակ, ընդմիջեց Կիրակեան նորէն:

...Ու խնդրեց որ թոռանը համար գործ մը հայթայթէ Սիմօնը վաճառատան մէջ: Աղաչեց, պաղատեց, կարծես թէ վաճառատունը մերը եղած ըլլար: Սեռմ անգամ մը ամուսինիս, ըսի, փոքր կշտացուցի, եկաւ գնաց...

— Ամա՛ն, անանկ չի ճանչցած տղաքնիդ ներս մ'առնէք վաճառատունէն ու պատճառ մի ըլլաք, Պ. Սիմօն, ըսաւ Կիրակեան խիկոյն իր տղան միտքը բերելով: Նայէ անցեալները Ղալաթիոյ մեր մօտը Սեւեաններու երկաթեղէնի վաճառատունը տղայ մը առեր են եւ ի՞նչ, տարի մը առաջ, քաթրօնը 500 ոսկի յանձներ է դիմաց մէկուն տանելու համար, ու մէյ մըն ալ չէ եկեր: Ոստիկանութեան իմաց տուին, մինչեւ որ գտան դրամին կէսը հալեր էր արդէն:

— Չեմ գիտեր Պ. Կիրակեան, շարունակեց Նուարդ, եկող եկողի, առաջ դուռներնիս մարդ չէր զարներ, հիմակ դուռ բանալու չեմ բաւեր: Օրինակ սա դիմացնիս Գաքալեանները: Ես երկու տարի առաջ այնքան հիւանդացայ չեկան, Սիմօնը անգործ մնաց չեկան, Աստղիկս կռիբի բռնուեցաւ չեկան. հիմակ ալ տուներնուս չեն չեն ելլէր, մանաւանդ կինը, բան մը պատճառ կ'ընէ կուգայ: Անպատճառ անոնք ալ հանելուկ մը ունին Սիմօն, ըսեմ քեզի, ըսաւ Տիկին Նուարդ խօսքը ամուսնին ուղղելով:

— Ինչ կուննեան թող ունենան Նուարդ, ձեռքերնիս գալիք բան մը եթէ ըլլայ կ'ընենք, ամօթը իրենց:

Տէր եւ Տիկին Կիրակեան իրարու նայեցան մտահոգ այս խօսքերուն վրայ: Արդեօք Տիկին Նուարդ միամըտութեա՞մբ կ'ըսէր թէ քար կը նետէր իրենց ալ: Բայց Կիրակեան աչք մը խփեց այդ պահուն իր կնոջ, հասկցնել ուզելով թէ պիտի դարմանէ հարուածը:

— Էֆէնտիմ, ըսաւ Կիրակեան հանդիսաւոր եւ սրտցաւ ձեւ մը առնելով, այս տեսակ մարդոց բնաւ երես տալու չի գար: Ատոնք միշտ վնաս են մարդու եւ ընկերութեան, որոնք կամ էնթէրէի համար կուգան եւ կամ բան գիտնալու եւ կամ մարդու միս ծամելու համար: Այս աշխարհը միշտ էնթէրէի վրայ է որ կը դառնայ, ըլլայ քաղաքական, ըլլայ տնտեսական մարզի մէջ: Ինչո՞ւ Գերմանիա Ռուսիոյ հետ ոչ-յարձակողական ուխտ մը կնքեց յետոյ, քանի մը ամիս յետոյ կռնակէն զարկաւ զայն: Պարզապէս Ուքրանիոյ ցորենի դաշտերը իրեն արօտավայր ընելու համար: Ինչո՞ւ Ֆրանսա եւ Անգլիա Ափրիկէի հողերը գրաւեցին: Այդ երկիրներուն հարստութիւնը շահագործելու համար իրենց իրենց ի նպաստ, ոչ թէ անոնց սեւ աչքերուն ու սեւ շրթունքներուն համար: Ինչո՞ւ քափիթալիսթ Ամերիկա Ծայրագոյն ու Միջին Արեւելքի մէջ իր թեւերը կը տարածէ: Ծաւալապաշտութեան եւ Արաբիոյ ու Իրանի նաւթահորերէն իր ծարաւը յագեցնելու համար: Անհատներն ալ որպէս բաղկացուցիչ ամբողջութիւն ազգերու այսպէս են: Միշտ էնթէրէ, միշտ հաշիւ: Այս այսպէս է։ Ընդ նմին այդ Պաքալեանները։ Այսչափ ատեն չեն եկեր չեն գացեր, հիմակ ինչո՞ւ կկոցի պէս կ'երթան ու կուգան։ Ինչո՞ւ. ըսել է բան մը կայ, գաղտնիք մը, ակընկալութիւն մը, ծրագիր մը ունին: Էֆէնտի՞մ: Պիտի ըսէք թէ դուք ինչո՞ւ չէիք գար երթար։ Բայց մեր պարագան բոլորովին ուրիշ է, հեռաւորութիւն կայ, յոգնած կ'ըլլաս, տրամադրութիւն չես ունենար, ուշ մնացած կ'ըլլաս, հիւր կ'ունենաս, հիւանդ կ'ըլլաս, տղան սերտողութիւն կ'ունենայ, բաներ, բաներ: Հիմակ ինչո՞ւ կուգաք որ ըսէք. հիմակ Աստուած վկայ սա գործին այնքան ուրախ ենք որ չենք կրնար զսպել ինքզինքնիս ու անոր համար կուգանք: Ես մէկէն բան մը չեմ սպասեր եւ սպասելու ալ պէտքը չունիմ: Երբե՞ք։ Վերը Աստուած կայ։

Կիրակեանի խօսքերը ու փաստերը այնքան համո-

մոգիչ էին, որ Տէր եւ Տիկին Մարգարեան ոչ մէկ պատճառ կունենային այլեւս կասկածելու: Իսկ Տիկին Նոյեմի կը փարատէր իր մտահոգութիւնը ամուսնին ցոյց տուած փաստացի պատճառաբանութիւններուն վրայ:

— Միւսիւ Մարգարեան, միայն ձեզի չէ որ պատահած է մեր այս ակամայ թերութիւնը, շարունակեց Կիրակեան, իր պատճառաբանութիւնները աւելի զօրացնելու համար անոնց առջեւ: Կէտիկ Փաշա Գէորգեանները կան, Վէլի Փաշա Եօգուշեան կը նստին, ձեզմէ աղէկ չըլլան, հին բարեկամներ են: Մարդիկը քանի անգամ եկան գացին մեզի, ու մենք մէյ մը չի կրցինք երթալ: Ամէն անգամ որ կը տեսնեմ Գէորգեանը ամըչնալէս գետինը կ'անցնիմ: Կէտիկ Փաշա երթալը ի՞նչ է: Հանրակառք մը նստէ ու հաւաքուէ գնա իրիկուն մը: Դրամէ՞ն պիտի փախչիմ, ես դրամի կարեւորութիւն տուող մարդ չեմ: Եղածը ի՞նչ է որ, 60 ղրուշին մէջն է: Հայտէ տղան ալ թող հետ ըլլայ՝ 90 ղրուշ, թող ըլլայ ոսկի մը, թող ըլլայ երկու ոսկի, թող ըլլայ երեք ոսկի, բայց չի յարմարիր կոր մէկ խօսքով:

— Աման Կիրակեան շատ ամօթ եղաւ ասիկա. գալ շաբթու անպատճառ երթանք անգամ մը, ըսաւ Խաչիկ Կիրակեանի կինը, հաստատելու համար իր էրկանը խօսքերը:

— Կեցի՛ր, տղան պիտի նշանէ եղեր մօտերս, ան ատենը կ'երթանք ալ: Նուէր մըն ալ կը տանինք մեղքերնիս քաւած կ'ըլլանք:

— Տղան պիտի՞ նշանէ, Բարեկէ՞նը, հարցուց Տիկին Նոյեմի զարմացած:

— Այո՛:

— Ո՞վ ըսաւ:

— Անոնց դրացի Մարթան կայ եա, ճամբան հանդիպեցայ առջի գիշեր ան ըսաւ:

— Եան ալ չես ըսեր մարդու:

— Մոռցեր եմ, գլուխս խե՞լք մնացած է որ հոգեմէս:

— Որի՞ պիտի նշանէ եղեր:

— Խոշապեանին աղջկան, ուր է սա Բանկալթի Պայիր փողոցը կը նստին նէ։

— Ան աղջիկին վրայ ալ աղէկ չեն խօսիր համա…

— Ես ալ անանկ լսեցի, բայց բան մը չըսի:

— Ես աչքերովս տեսայ իրիկուն մը, Զիմէն փողոցը երիտասարդի մը հետ տեսնուիլը գլուխ գլխի, ձեռք ձեռքի: Ի՞նչ պիտի ըլլայ հիմակուան աղջիկներ, ըսաւ Տիկին Նոյեմի. յայտնութիւն մը ընելու մարմաջովը լեցուած։

— Հայկանո՞ւշին, հարցուց, Տիկին Նուարդ նոր հասկնալով խնդիրը:

— Այո՛:

— Բայց ան աղջիկը լաւ եւ պարկեշտ աղջիկ է վարքով ալ, բարքով ալ, նկարագրով ալ, ով անէ չի խաբուիր, ես շատ աղէկ կը ճանչնամ Հայկանուշը, մայրն ալ, հայրն ալ ազնիւ մարդիկ են, սխալ տեսած ըլլաս Տիկին Նոյեմի, ըսաւ Տիկին Նուարդ։

— Մեղա՛յ, ես չե՞մ ճանչնար Հայկանուշը, խելքս գլուխս է դեռ:

— Ես ալ կը ճանչնամ, յարեց Սիմոն. ժամանակ մը Խոշապեանին տղաքները ես կը բանէի, շատ լաւ ընտանիք են, հիւրասէր, քաղաքավար, նմանապէս աղջիկնին ալ։ Նոյն իսկ իրիկուն մը հրաւիրած էին զաւակնիք Նուարդին հետ, այնպէս չէ՞ Նուարդ։

— Այո, այո, ատանկի բան չկայ, պատասխանեց Նուարդ:

Կիրակեան նեղ դրութեան մէջ գտնուելով Մարգարեաննները յայտարարութիւն առջեւ, խիկոյն կամաց մը նշան ըրաւ իր կնոջ աւելի առաջ չերթալ, անոնց զաղափարը չարբելու համար իրենց մասին իբրեւ «մուխութիճի» եւ աւելցուց.

— Կ'երեւի սխալմունք մը կայ։ Էֆէնտիմ ամէն խօսքի կարեւորութիւն տալու չէ։ Նայէ Անուշեաններոց աղջկան համար ինչե՛ր չըսին: Մինչդեռ հիմակ աղուոր

տղայ մը գտաւ եւ կ'ապրին շէնք շնորհք, էրիկն ալ շատ գոհ է։

— Անանկ է, շատ մարդու ետեւէ շատ բան կը խօսին, ամեն խօսքի հաւատալ չըլլար, ես ալ զարմացայ շիտակը, ես ալ Հայկանուշը ձեր գիտցածին պէս գիտէի, ըսաւ Նոյեմի դարձնելով իր խօսքը:

— Ան քու տեսածդ ալ Ջիմէն փողոցը, . կամ սխալ տեսեր ես՝ եւ կամ իր ազգականներէն մէկը ըլլալու է, աւելցուց Խաչիկ իր կնոջը, վերջնապէս ամէն կասկած փարատելու համար:

— Անպատճառ, Խաչիկ, շատ մութ էր ու նմանցուցեր եմ: Արդէն ան է մի, ան չէ մի, ըսելով գացի ճամբան եւ ի վերջոյ համոզում գոյացուցի որ ան չէր:

— Անանկ ըլլալու է Տիկին Նոյեմի, յարեց Մարգարեան։

— Այո, այո եւ անանկ է։ Աստուած թամամին հասցնէ: Երթանք նշանտուքին Նոյեմի, եւ պարտքերնիս կատարենք, ըսաւ Կիրակեան խօսքը իր կնոջը ուղղելով:

— Հարկաւ պիտի երթանք, պատասխանեց կինը։

— Ինչ որ է, ձգենք հիմակ այս խօսքերը Պ. Կիրակեան, ինչպէ՞ս են գործերը, գործին նայինք, ըսաւ Մարգարեան Կիրակեանին:

— Գէշ չեն Պ. Սիմոն, հացերնուս փարան կը հանենք կոր: Միայն թէ գիտես ա՛, ապրանքները շատ սուղ են եւ շատ գէշ։ Բուրջ են կարծես, ոչ քուփի կուգան, ոչ ալ արդուկի։ Վեց ամիսէն տէֆօսմէ կ'ըլլայ կը լըմըննայ կ'երթայ: Տէպէն մը միայն ունին: Շիտակը, կը կարենք թէեւ, բայց մենք խիկ կը մեղքնանք յաճախորդը: 80էն 100 ոսկի կարողչէք կուտան մարդիկը: Կ'արժէ՞ վեց ամսուան համար այսքան փարա։ Անգլիականին ալ քովը չի մօտեցուիր, թէեւ ան ալ առջինին պէս չէ, բայց բան մըն է վերջապէս։ Ո՞ւր են առջի ապրանքները:

— Ապրանքներդ ո՛ւրկէ կ'առնես, հարցուց Սիմոն։

— Ասկէ անկէ. արդէն գրեթէ յաճախորդները կը բերեն:

— Մեզմէ բնաւ չե՞ս առներ։

— Կ՚առնէի ժամանակ մը, բայց շատոնց է ելած չեմ, բայց ասկէ վերջը ձեզի համար պիտի գամ ու յաճախորդ բերեմ։

— Պ. Կիրակեան, ձեզի համար անհրաժեշտ է որ քիչ մը միշտ պատրաստ ապրանք ունենաք, անկէ ալ շահելու համար:

— Ճիշտ ես Պ. Սիմօն, բայց ատոր համար ալ անհագին դրամագլուխ պէտք է։ Մինչեւ հիմայ սանկ գացեր ենք սանկ ալ կ՚երթանք, ըսաւ Կիրակեան, անտարբերութիւն ցոյց տուող երեւոյթով մը։

— Ըլլար սակայն սանկ։ Տարիները մեզի չեն նայիր, կ՚երթան ու բան մը չի վաստկած ծերացած կ՚ըլլանք։

— Աստուած մեծ է Պ. Սիմօն։

— Քեզի բան մը ըսեմ, դուն մեզի հետ միշտ առեւտուր ըրէ ու ես քեզի վարկ մը բանալ կուտամ: Ձեռքս է հոգ մի ըներ, կրնամ ընել այդքանը։ Քիչ շահով փաթուրայի վրայ կուտանք: 500 ոսկիի եթէ ապրանք առնես 1000 - 1500 ոսկիի ես երաշխաւոր կ՚ըլլամ քեզի: Ան վճարէ նորէն առ, որպէսզի դուն ալ շահիս մենք ալ շահինք: Կը նայիս ապրանք մը կ՚առնես, յաջորդ օրը վրայ կը դնէ, եւ առած օրդ իսկ շահած կ՚ըլլաս արդէն:

— Ես անանկ գործի մէջ չեմ մտներ Պ. Մարգարեան, իմ գործս ինծի կը բաւէ, ես պարտքէ կը վախնամ, չեմ կրնար ողջ գլուխս Աւետարանին տակ խօթել, ինչո՞ւս պէտք, վա՜յ պօնոյին օրն է, վա՜յ ապրանքը մնաց, վա՜յ աս, վա՜յ ան, շատ շնորհակալ եմ, Պ. Սիմօն, պատասխանեց Կիրակեան, կասկածի որ եւ է հետք չի ձգելու համար անոր մտքին մէջ ակնկալութիւններու մասին, իր յայտնած դժկամակութեան դերասանութիւնովը։

— Դուք գիտէք, ես կ՚ուզեմ առիթէն օգտուելով ձեզի ալ օգտակար ըլլալ, քանի որ զիրար կը ճանչնանք եւ ձեր անկեղծութեանն ալ վստահ ենք։ Մարդ միայն ինքզինքը պէտք չէ խորհի այլ բարեկամներն ալ, այ-

լապէս անձնասիրութիւն կ'ըլլայ ինչ որ շատ ատելի է ինծի:

— Շատեր այդպէս են Պ. Մարգարեան, միմիայն ինքզինքնին, իրենց անձը: Բայց նայինք, բոլորովին ալ չեմ մերժեր ձեզ, դուք գործի մարդ էք, հարկաւ գիտէք կը ճանչնաք մարդը: Քիչ մը դրամ հաւաքեմ եւ անանկ գամ քովդ, ըսաւ Կիրակեան չերկարելով ալ իր դժկամակութիւնը՝ չուանը քաշքշուքներով չի փրցնելու համար:

— Լաւ, երբ կ'ուզէք եկէք: Գիտէ՞ք տեղս, չէ՞:

— Գիտեմ, գիտեմ: Վերը չէ՞ք, գրասենեակը:

— Այո՛: Ուղղակի հոն եկուր, Միւսիւ Համբարեանին ալ կը խօսիմ: Կը նայիս, կը քննես ապրանքները, ու եթէ գործիդ գայ կ'առնես կ'երթաս: Անանկ կ'ըլլայ աս գործը: Վահէ դուն ի՞նչ կ'ընես նայինք տղաս, ըսաւ Մարգարեան, ի մեծ ուրախութիւն իր մօր, որ Աստղիկին դասը սորվեցնելու զբաղած էր այդ պահուն իր տղան: Ի՞նչ ըրիր քննութիւնները աւարտեցի՞ր, յաջողեցա՞ր:

— Յաջողեցայ Միւսիւ Մարգարեան, միջինս 4 էր պատասխանեց պատանին, որ իսկապէս յաջողակ էր ամէն տարի քննութիւններուն մէջ իր մտացիութեամբը:

— Ապրիս տղաս, նայէ որ միշտ առաջ ըլլաս, աւարտես դպրոցդ եւ քեզի գործի մը դնենք մեր հաստատութեան մէջ:

— Շատ շնորհակալ եմ Միւսիւ Մարգարեան, որքա՜ն կը փափաքիմ առեւտրական ասպարէզի հետեւիլ:

— Ի՞նչպէս գտաք Աստղիկը դասերուն մէջ:

— Լաւ է, Միւսիւ Մարգարեան, միայն տասնորդական կոտորակով խնդիր մը կար թուաբանութեանը մէջ, չէր ըմբռնած հասկցուցի:

— Երբեմն եկուր ու քոնթրոլ ըրէ այսպէս, եթէ ժամանակ ունենաս:

— Սիրով Միւսիւ Մարգարեան, Աստղիկը իմ քոյրս

է, ես քոյր չունիմ քոյրս ան է, ըսաւ Վահէ ժպտելով ինքնաբուխ արտայայտութիւնով մը:

— Վահէն ալ իմ աղբարիկս է, ըսաւ Աստղիկ թեւը պլլելով անոր վզին շուրջը, ամէն ատեն որ արձակուրդիս հանդիպի մինչեւ տուն կը բերէ զիս, պապա:

— Է՛, դուն ի՞նչ կ'ընես անոր, բան մը պատիւ կ'ընե՞ս գոնէ:

— Վեր չի գար որ պապա, դաս պիտի սերտեմ կ'ըսէ կ'երթայ, մամաս ալ կը կանչէ նորէն չի գար։

— Իրաւունք ունի աղջիկս, դաս ունենալուն չի գար, աւելի ետքը երբ ժամանակ ունենայ պիտի գայ, խօսք տուաւ:

— Հա՛, պիտի գա՞ս, աղբարիկ, հարցուց Աստղիկ այս անգամ Վահէի գլուխը իր կողմը դարձնելով:

— Այո, այո, պատասխանեց Վահէ, ու վերսկսաւ դարձեալ դասերուն, պատանեկան անկեղծութեամբ մը, որուն համար այնքան այլանդակ մեկնաբանութիւններ ըրած եւ երազներ հիւսած էին Տէր եւ Տիկին Կիրակեանները:

Ճիշդ կէսն էր գիշերուան երբ Տէր եւ Տիկին Մարգարեան տուն վերադարձան։

— Հաւնեցա՞ր հիմակ ռազմավարութեանս, ըսաւ Կիրակեան իր կնոջ հպարտութեամբ անոնց մեկնումէն ետքը: Նայէ ինչպէս բերդը պաշարեցի ամէն կողմէ, ի՞նչպէս փաստերովս փշրեցի անոնց մէջ գոյութիւն ունեցող ամէն կասկած եւ ինչպէս յաջողութեան համբուն մէջ դրի բոլոր ծրագիրներս։ Նայէ մէկ քարով քանի՞ թռչուն զարկի: Մէյ մըն ալ չես հաւնիր էրկանդ:

— Ա՛խ մարդս, բացագանչեց կինը ուրախութենէն խելայեղ համբուրելով էրիկը, ո՞վ ըսաւ որ չեմ հաւնիր, դուն դերձակ ըլլալու մարդ չես եղեր, դուն զօրավար, փաստաբան, տիպլօմաթ, քաղաքագէտ, ատենաբան, դերասան ըլլալու մարդ ես եղեր:

— Շատ ալ սուտ չես Նոյեմի, այս իրիկուան տագնապին մէջ, եղայ կատարեալ Աննիբալ մը, Թալէյրա մը, Մաքիավէլ մը, Կիկերոն մը, Պիզմարք մը, Մնակեան մը:

Ու այն գիշերը երկուքն ալ հանգիստ քնացան։

* * *

Մարգարեանի ընտանիքը հիմակ տեղաւորուած էր Համբարեանի Նշանթաշի նորաշէն աբարթըմանին Բ. յարկաբաժնին մէջ, որուն Գ. յարկաբաժնին մէջ կը բնակէր նաեւ վաճառականը: Մարգարեանի յարկաբաժինը շքեղօրէն կահաւորուած էր ամբողջ Համբարեանի ծախքով Տիկին Նուարդի ճաշակին համաձայն: Ամբողջ կահաւորումը վաճառականը անձամբ կատարած էր, յետին մանրամասնութիւնը անգամ զանց չառնելով: Քօնֆոր ամէն կողմ: Իր կնոջ բացակայութիւնը առիթ ըլլալով, միասին կը ճաշէր ան անոնց հետ երբեմն, մինչեւ անոր Ամերիկայէն վերադարձը, որուն երբեք չէր փափաքեր: Հօրմէն վախ չունէր: Հօրը մահուան լուրը իմացած էր արդէն, ու ամէն անգամ որ կնոջը պարագան կը մտաբերէր վաճառականը, խոր տխրութիւն մը կը համակէր զինքը, անպատեհ դէպքերու հաւանականութենէն վախնալով: Ճաշը ընելէն ետքը 1—2 ժամ կը խօսէին օրուան հարցերու շուրջը, եւ կամ իր շէֆին հետ օրուան առեւտրական գործառնութիւններուն վրայ ու յետոյ կը քաշուէր իր յարկաբաժինը ննջելու համար, տարուելով միշտ իր սիրուհիէն:

Օրերը եւ ամիսները կ'անցնէին այսպէս եւ հակառակ իր զոհողութիւններուն, հակառակ իր շռայլած քօմբլիմաններուն, ակնարկութիւններուն, որեւէ արդիւնքի յանգած չէր դեռ իր սիրատոչոր բաղձանքը գործնական գետնի վրայ: Նոյն իսկ կ'զգար թէ դեռ անգիտակից էր ան իր ներքին փոթորիկին ու աւելի աւելի կը յուսահատցնէր զինքը: Կը խորհէր երբեմն աւելին առաջ երթալ, բայց այս խորհուրդին առջեւ կ'ընկրկէր, վերջնական խզումէ մը վախնալով, որ կրնար աւելի վտանգել իր կացութիւնը, իր անձնական արժանապատուութիւնն ալ վրայ տալով: Կ'զգար այն վերաբերմունքը որ Նուարդ ունէր իր հանդէպ: Ցար-

գանքի եւ երախտագիտութեան վերաքննումներ մըն էր ան, որ զուրկ էր զինքը գոհացնելէ, մինչ ինքը կը փնտռէր անոր մէջ սէրը, տարփանքը ու հեշտանքը կապելու համար զայն իրեն առյաւէտ:

Այն գիշերը քունը բոլորովին փախած էր այս մտածումներէն: Կրկին բացաւ լոյսը եւ ձեռք առաւ Մարսէլ Բրէվօի **L'Homme Vierge**ը եւ սկսաւ կարդալ գրքին վերջին մասերն ալ ու լրացուց: Խոր տպաւորութիւն մը գործեց իր վրայ վէպին վերջաւորութիւնը, եւ ճշմարիտ յուզումով մը լեցուեցաւ Հէրվէի կատարած բարոյական այն լռին դաւաճանութեանը դէմ, որ օգտուելով իր բարեխիղճ կնոջ Մարի Անժէլիքի մահացու հիւանդութենէն եւ իր տղուն Առնալի բարձր նկարագրէն, վատաբար լլկած էր իր կնոջ որդեգրած որբ ազգականուհին՝ դեռատի Տիտօնին, բարոյապէս դիականալով անոնց առջեւ, անոնց լուռ ատելութիւնովը: Իր համադրութեանը մէջ, բաղդատութեան միեւնոյն կշռոյթը ունէր ան իր եւ Հէրվէի միջեւ: Ինքն ալ ունէր կին մը եւ զաւակ մը պարկեշտ ու առաքինի: Ինքն ալ 13 տարի առաջ իր տարփանքներէն խարազանուած՝ դարձած էր Նուարդի շուրջը զայն գլխէ հանելու համար երբ դեռ ան շատ դեռատի էր: Բայց ինքը աւելի անմեղադրելի կացութիւն մը կը տեսնէր հիմակ իր վրայ: Դէմը ունէր ներկայիս կին մը չափահաս ու ամուսնացած, որ կրնար իր տարփանքին պատասխանել, առանց հանրային կարծիքին նշաւակ ըլլալու: Բայց մի՞թէ աս ալ դաւաճանութիւն մը չէ՞ր: Արդեօք իր սիրուհին ուրիշի մը չէ՞ր վերաբերեր: Ի՞նչ իրաւունք ունէր զայն խլելու: Կը պայքարէր այս երկընտրանքին մէջ, բայց պահ մը վերջ երբ կը նկարուէր իր մտապատկերին մէջ Նուարդի սիլուէթը, իսկոյն կը փշրուէր ամէն բարոյական մտածում, իր տարփանքին հուրը յաղթանակելով իր մէջ:

Այս վիճակը անտանելի էր ալ վաճառականին: Այս ալեկոծ գոյութիւնը չէր կրնար ալ աւելի տեւել, ու սկսաւ աւելի առաջ երթալ, աւելի մօտենալ ու աւելի

զգալ ընել իր նպատակը, երբ ամէն անգամ առանձին
կը տեսնէր զայն։ Նուարդ հասկցած էր հիմակ վաճառա-
կանին դիտաւորութիւնը կատարելապէս, ու աւելի վե-
րապահ արտայայտութիւն մը, աւելի զգոյշ դիրք մը
կ'ունենար անոր առջեւ։ Այն անկեղծութիւնը եւ այն
անվերապահ վերաբերմունքը կը դադրէր այլեւս իրմէ,
եւ կ'ստանար պաշտօնական ու քաղաքավարական ձեւ
մը։ Իր դէմը հիւանդ մը ունէր, վաւաշոտ, տարփանք-
ներու ու զգայնութիւններու տէր հիւանդ մը, որ կը
կը սոսկացնէր զինքը, մօտաւոր փոթորիկին արհաւիրքը
նախատեսնելով։ Ի՞նչ պիտի ըլլար այդ փոթորկալից մա-
ռախուղին մէջ իր գոյութիւնը, որ ցարդ պահուած էր
իր բարոյական կեանքին մէջ մաքուր ու բարձր անսա-
սասան կաղնիի մը նման։ Մերժէ՞ր։ Բայց ի՞նչ պիտի
ըլլար այն ատեն իր վիճակը, իր հանգիստը, իր ամուս-
նոյն դիրքը, իր զաւկին ապագան։ Ամէնքը պիտի չքանային
ու պիտի խրէր դարձեալ աղքատութեան մէջ, նախան-
ձոտներու խօսքերուն նշաւակ։ Ասիկա շատ լաւ գիտէր
ինքը։ Իր հպարտութիւնը կ'ըմբոստանար երկրորդ ան-
կումի մը, այս անգամ աւելի բարձր աստիճանէ ու թաւա-
գլոր։ Ցանձնուէ՞ր։ Բայց Սիմօնը որ այնքան կը սիրէր,
որ այնքան վստահութիւն ունէր իր վրայ։ Ու երիտա-
սարդ կինը այս մղձաւանջներուն ենթակայ, կը յանձ-
նէր ինքզինք բախտին ու ճակատագրին խաղերուն։

Սէնթ Էսբրիի ժամացոյցը ժամը վեցը զարկաւ երբ
երիտասարդ կինը այս մտածումներու թարթափանքէն
կ'սթափէր։ Համբարեան հիմակ ուր էր ուր չէր պիտի
գար եւ մտնէր իր յարկաբաժինը։ Այնպէս զգացուցած
էր ան իրեն նախորդ իրիկուն։ Ոչ մէկը կար տունին մէջ
բացի իր սպասուհիէն։

Շատ չանցաւ դրան զանգակը զարնուեցաւ։ Ան էր։
Անոր զարնուածքին ձեւը։ Սարսուռ մը զգաց երակնե-
րուն մէջ եւ մնաց ընկողմանած տխրութեամբ իր թիկ-
նաթոռին մէջ, առանց տեղէն շարժելու։

— Կ՚սպասէիր ինծի չէ՞, ըսաւ Համբարեան, երբ ներս մտաւ:

— Սիմո՞նը, հարցուց կինը անձկանօք:

— Ան դեռ պիտի ուշանայ: Այսօր մինչեւ իրիկուն չի դադրեցայ վրադ խորհելէ Նուարդ:

Երիտասարդ կինը լուռ մնաց:

— Չէք խօսիր, ինչո՞ւ:

— Բնաւ տրամադրութիւն չունիմ Միւսիւ Համբարեան եւ շատ անհանգիստ կ'զգամ ինքզինքս այսօր: Զափազանց ջղայնացած եմ, ըսաւ Նուարդ, գիտնալով Համբարեանի դիտաւորութիւնը:

— Պատճառներ... Բայց կ'զգամ ես բոլոր այդ պատճառներուն պատճառը...

Կրկին լռութիւն տիրեց, այս անգամ երկուստեք:

— Պիտի գա՞ս:

— Ո՞ւր:

— Ցարկաբաժինս:

— Ո՛չ, Սիմոնը հիմակ կու գայ:

— Ըսի ձեզի որ պիտի ուշանայ ան:

— Ես պատուիրեցի որ անպատճառ շուտ գայ՝ ինչ գործ ալ որ ստիպէ զինք, ըսաւ Տիկին Մարգարեան կըտրուկ եղանակով մը:

Համբարեան քար կտրեցաւ կեցած տեղը: Մերժում մըն էր այս բացարձակ եւ կնոջական խորամանկութիւն մը, վրիպեցնելու համար իր նպատակէն:

— Դուք երբեք այսպէս չէիք սակայն տիկին, երբ առաջին անգամ տեսայ եւ ճանչցայ քեզի եւ շատ հաճոյակատարութիւն ցոյց կուտայիք ինծի հանդէպ:

— Այն ատեն հօր մը եւ եղբօր մը վերաբերմունքը տեսնելուս համար ձեր մէջ:

— Բայց ես ձեզ շատ կանուխ սիրած եմ Նուարդ երբ դեռ դուք դպրոցական էիք: Շատ տառապեցայ իմ սիրոյս մէջ ձեզ հանդէպ: Այրեցայ եւ մրկեցայ: Շատ,

դարձայ ետեւէդ, եւ երբ տարիներ ետքը տեսայ քեզ այսպէս գեղեցիկ, վերարծարծուեցաւ այդ սէրը իմ մէջս աւելի բուռն եւ աւելի՛ ուժգին։ Ամէն զոհողութեան պատրաստ եմ քու երջանկութեանդ համար: Լաւ մտածէ դիրքիդ, ապագայիդ, ամուսնիդ եւ զաւակիդ մասին եւ մի մերժեր զիս։ Չեմ կրնար ալ դիմադրել իմ զգացումներուս, որոնք միայն քեզի համար կը բաբախեն:

— Չեմ գիտեր, չեմ յիշեր ես այդ բոլորը, պատասխանեց Նուարդ:

— Գիտեմ որ չէք յիշեր, բայց կը սիրեմ ես ձեզ միշտ, ու այս ըսելով քանի մը քայլ առաւ դէպի մանկամարդ կինը...

Նուարդ Մարգարեան ոտքի ելաւ շուարած ու այլայլուն, ու երբ ան քայլ մը եւս առաւ դէպի իրեն, դուռը կրկին զարնուեցաւ:

— Ամուսինս... ամուսինս... Սիմոնն է, գոչեց Նուարդ, հանդարտ նստէ... ան քեզ նկատած է բարեկամ մը... ազնիւ մարդ մը, եղբայր մը, թող չի տեսնէ այսպէս ձեզ կերպարանափոխ:

Համբարեան իսկոյն նստաւ թիկնաթոռին վրայ լրագիրը բանալով եւ լուրջ խորասուզած երեւոյթ մը առնելով, երբ Սիմոն ներս կը մտնէր։ Կացութիւնը առժամապէս փրկուած էր Տիկին Մարգարեանի համար։ Մարգարեան ոչ մէկ արտասովոր բան կը տեսնէր իր գալէն առաջ տեսնելով իր բարեկամին ներկայութիւնը, որ յաճախ արդէն կը պատահէր, շատ խոր ըլլալով իր մէջ անոր մասին իր վստահութիւնը:

— Ի՞նչ ըրիք այսօր Պ. Մարգարեան, ըսաւ անոր յարգալից բարեւը առնելէն ետքը:

— Ընթացիկ հաշիւներով զբաղեցայ Միսիւ Համբարեան, ամսուան ելքը ու մուտքը բաղդատեցի, փաքթիւրները կարգի դրի եւն. եւն.:

Տրապիզոն երթալիք ապրանքները ի՞նչ եղան, գոնէ մաս մը կրցի՞ք խրկել:

— Զորեքշաբթի օրուան մնաց։ Շոգենաւը Զորեքշաբթի պիտի ելլէ, եւ ամենքն ալ պիտի խրկենք, յանձնակատարը մաքսային ամբողջ գործողութիւնները կատարեր է արդէն:

— Անգարայէն դրամ եկա՞ւ:

— Որմէ՞:

— Հիլմի պէյէն։

— Ոչ դեռ:

— Աս մարդուն ձանը ձունը չելաւ, հիւանդ ալ չըլլայ։

— Չեմ կարծեր, դեռ քանի մը օր առաջ Հուլուսին եկաւ, անոր հարցուցի, լաւ է, Իսթամպուլ գալու մըտադրութիւն ունի, ըսաւ։

— Աս է ուրեմն պատճառը որ ձայնը չելաւ, ըսաւ Համբարեան սիկարին փոշին թօթուելով մոխրամանին մէջ։

— Հա՛, Ատանայէն 3000 ոսկիի չէք մը եկաւ «Իւչ Գարտաշլար» եղբայրներէն, աւելցուց Սիմօն: Շաբթուս Մանչէսթըրէն ապսպրանքները ընենք Միւսիւ Համբարեան, տեսակը շատ պակսեցաւ, մանաւորապէս լաճիվերթները եւ կոլիները:

— Այո, վաղը այդ պակասներուն ցանկը բեր անգամըլինծի: Ցետոյ ամէն պարագայի տակ մեր Անատոլուերթալը անհրաժեշտ է անգամ մը, կամ ես կամ դուն պէտք է որ երթանք մէյ մը, թէ գանձումներու համար եւ թէ նոր հաստատութիւններու հետ շփում հաստատելու համար։ Նայէ Պօստը, Սիւրասքին, «Ժամանակ»ը, Հաճի աղաները ամենն ալ բռնած են, ըսաւ աչքին տակէն Նուարդը դիտելով այս վերջին խօսքերը ըսած ատեն, որ իսկապէս սարսուռ մը կ'ունենար այս խօսքերը լըսած պահուն։

— Ես ալ այդպէս կը խորհիմ, պատասխանեց պարզամիտ ու ազնիւ երիտասարդը։

— Հօմ Սքուլէն լուր ունի՞ք Սատղիկէն, հարցուց վաճառականը, հայրական հոգածութիւն մը ձեւացնելով

— Այո, շաբաթ օր պիտի գայ եղեր, քարթ մը խրկեր էր եւ իմացուցած էր այս մասին։

— Լաւ, մնացեալ թոշակն ալ խրկէ հետը եւ ընդհանուր ծախքին մէջ անցուր: Կարօտցայ չարաճճին։ Թող գայ մէյ մը տեսնենք։

— Շնորհակալ ենք Միսիս Համբարեան, դուն ալ հայր մը եղար անոր, եւ հօրմէ աւելին:

Ճաշը անցաւ այն գիշերը անշուք: Համբարեան եւ Տիկին Մարգարեան տագնապալի յուզումներու ենթարկուած էին քիչ առաջ տեղի ունեցած պայքարէն: Յետոյ վաճառականը քաշուեցաւ իր յարկաբաժինը եւ մտածումներու մէջ քնացաւ, գոհ սակայն առաջին նախաքայլը առած ըլլալուն, վստահ ըլլալով այլեւս անոր յաջողութեան:

— Սիմոն... ըսաւ Նուարդ անոր մեկնումէն ետքը, մտահոգ դեռ եւս այն իրիկուան դէպքէն եւ վաճառականին իր ամուսնին ըրած խօսքերէն, եթէ Միսիս Համբարեան իսկապէս քեզի Անատօլու խրկելու ըլլայ, պիտի երթա՞ս:

— Անշուշտ որ պիտի երթամ, ինչո՞ւ հարցուցիր: ըսաւ Սիմոն իր կնոջ, առանց գուշակելու անոր միտքը։

— Ոչինչ... պարզապէս հասկնալու համար դիտաւորութիւնդ, ըսաւ Նուարդ, ջանալով ծածկել իր մտահոգութիւնը։

— Ի՞նչ ընենք Նուարդ, գործ է չերթալ չըլլար, մանաւանդ որ մեծ վստահութիւն կը տածէ իմ վրայ Միսիս Համբարեան։ Ես ալ կը փափաքիմ արդէն Անատօլուն պտտիլ անգամ մը, եւ պատճառով մը գացած կ'ըլլամ:

— Մինակ պիտի մնամ չըսե՞ս, ըսաւ Նուարդ բռնազբօսիկ ժպիտով մը։

— Ինչո՞ւ մինակ մնաս։ Տալդ եւ եղբայրդ կ'երթան կուգան այս տունն, ես կ'ըսեմ անոնց պէտք եղածը, դուն ալ անոնց կ'երթաս կուգաս, սպասուհին ալ միշտ քովդ է արդէն, որով շատ նեղուելու պատճառ մը չես

ունենար։ Այս զոհողութեան պէտք է յանձնառու ըլ-
լանք սիրելիս, ի սէր գործին, գէթ երկու շաբաթուան
համար, ըսաւ Սիմոն, իր կինը քաջալերելու համար:

— Եթէ երկու շաբաթուան համար է, բան մը չէ,
ըսաւ Նուարդ քիչ մը հանգստանալով, խորհելով որ
այդքան կարճ ժամանակի մէջ կրնար խուսափիլ Համ-
բարեանի հետապնդման ճիգերէն, շնորհիւ իր էրկանը
ցոյց տուած միջոցներուն։ Ու ալ ձայնը չի հանեց, որ
եւէ կասկած չ'արթնցնելու համար ամուսնին մտքին
մէջ:

Բայց այս հաշիւը վրէպ մը միայն կ'ըլլար երիտա-
սարդ կնոջ, եւ դէպքերը կուգային տակնուվրայ ընել
ամէն բան:

* * *

Ամիս մը անցած էր այն դէպքէն, ամիս մը՝ անձ-
կութեան ու մտալլկումներու, ու ոչ մէկ արդիւնք տա-
կաւին վաճառականին համար։ Յարկաբաժնի նրբանց-
քին մէջ, յաճախ կը ջանար ան արուեստական ռազմա-
վարութիւններով խաչաձեւել զայն եւ կամ բախում մը
կամ անքօմպրըման մը առաջ բերելով, գրկել ու համ-
բուրել երիտասարդուհին: Բայց ան՝ իսկոյն ըմբռնե-
լով կացութիւնը, յանկարծ կանգ կ'առնէր ու կը մնար
իր տեղը արձանացած: Երբ ան աւելի քայլ մը առնէր,
Տիկին Նուարդ կը կանչէր սպասուհին եւ կամ ամուսի-
նը անոնց բան մը ըսելու պատրուակին տակ, ու առ-
ժամապէս կը փրկէր ինքզինք: Բոլոր այս լուռ միջադէ-
պերը, որոնք մնջկատակութեան մը պէս տեղի կ'ունե-
նային յարկաբաժնին մէջ, իրենց ապարդիւն ընթաց-
քովը, կը կատղեցնէր վաճառականը, ու կը սրէին զինքը
վճռական որոշումներու գործադրութեան, զգալով անոր
մէջ իր սիրոյն եւ արժանապատուութեան անկումի բո-
վանդակ նախանշանները, իր հարստութեան եւ դիրքին
մեծափարթամ բարձրութեանը մէջ: Այն գիշերը դարձ-

եալ ամբողջ մտածեց անոր վրայ։ Առաւօտուն երբ արթնցաւ, սոսկալի գերագրգռուած էր, ու ենթարկուած ջղագրգիռ անպատասխանատու վիճակի մը։ Անգիտակից շարժումով մը ցատկեց ընդոստ անկողնէն ու անտիղատելի որոշումով մը ուղղակի դիմեց դէպի հեռաձայնին գործիքը···

Տիկին Նուարդ առտուան քունը քաշած՝ նոր արթնցած էր եւ կը մնար դեռ անկողնին մէջ, յուլաբար տարածուած՝ մտածկոտ ու թարթափուն։ Ամէն առտու որ կ'արթննար, կ'արթննար նաեւ իր հետ վաճառականին մղձաւանջը, ու մեծաբաց աչքերը յառած չորս կողմը կը մտածէր անոր վախճանին մասին: Յանկարծ հնչեց հեռաձայնին գործիքը: Իր յարկաբաժնին հետ սարքուած աբարթըմանին հեռաձայնն էր ան եւ անմիջապէս հասկցաւ Համբարեանի կողմէ ըլլալը: Սիրտը դողով լեցուեցաւ: Ամուսինը որոշեալ ժամուն մեկնած էր։ Վաճառականը շատ լաւ գիտէր այս կէտը եւ կամ իր պատուհանէն դիտած անոր մեկնումը վստահ ըլլալու համար: Վախը զինքը պաշարեց: Ձելաւ անկողնէն: Երկրորդ անգամ հնչեց հեռաձայնը այս անգամ աւելի երկար: Սպասուհին ներս մտաւ իր տիրուհին արթընցնելու համար, քնացած կարծելով զայն։

— Այո, լսեցի, քունս տարեր էր: Մ սիւ Համբարեանն է հաւանաբար: Երէկ գիշեր անհանգիստ էր, կ'երեւի բան մը կուզէ, գ՚նա ես կը պատասխանեմ, ըսաւ, դէպի հեռաձայնը ուղղուելով։

Սպասուհին որ շատ միամիտ կին մըն էր, դուրս ելաւ իր առտուան զբաղումները շարունակելու համար:

— Տիկին Նուարդ այս վայրկեանիս իսկ ձեզ կուզեմ, հիմակ պէտք է հոս ըլլաք, ըսաւ վաճառականը հեռաձայնէն:

— Բայց Միսիւ Համբարեան... Ամուսինս... Սիմոնը... Այո... Սիմոնը...

— Բաւական է, եթէ ամենաուշը տասը վայրկեանէն հոս չըլլաք, ամէն բան կորսուած նկատեցէք ձեզ

համար, վերջին խօսքս է այս: Ու գոցեց հեռաձայնը։

Երիտասարդ կինը մնաց իր տեղը քար կտրած, եւ յամր յամր շարժումով ձգեց ընկալուչը իր անցքին վրայ։

— Ի՞նչ ընէր: Վաճառականը վճռական կը խօսէր այս անգամ, եւ վճռական էր ան իր բոլոր մտադրութիւններուն մէջ։ Եթէ երթար, լմնցած էր ամէն բան: Չերթար, աւելի գէշ: Լուացուեցաւ: Տատամսումով հագաւ պարզ շրջազգեստ մը։ Յետոյ կեցաւ մտածեց։ Դանդաղօրէն դուռը բացաւ միջնորմը ելլելով ու նորէն մտածկոտ կանգ առաւ: Կամաց կամաց նորէն քալեց, ոտքը դրաւ սանդուխին առաջին դատիկոնին վրայ, յետոյ կեցաւ։ Երկրորդը, երրորդը կոխեց միշտ յամրօրէն, մտածկոտ, վայրահակ, աջ ձեռքովը յեցած միշտ բազրիքին վրայ։ Կէս եղաւ սանդուխը, յետոյ մնաց քանի մը աստիճան եւս եւ վերջապէս ամբողջացաւ ու հասաւ Գ. յարկաբաժինը, անոր դրան առջեւ: Նորէն կեցաւ, նորէն մտածեց։ Երկարեց աջ ձեռքին մատը զանգակին ըլթակին վրայ ու կեցաւ այնպէս՝ կարծես մատը անշարժացած, փակած, գամուած անոր վրայ: Փոքր ճնշում մը բաւական էր իր ճակատագիրը վճռելու: Ու առանց գիտնալու իր ըրածին այդ րոպէին, ջղաձգօրէն կոխեց ըլթակը: Համբարեան րօպ մը շամպրով դիմաւորեց զայն՝ ժպիտը դէմքին իր շնորհակալութիւնը յայտնելով զինքը չի մերժելուն։ Յետոյ դուռը գոցեց, համբուրեց, իր թեւերուն մէջ սեղմելով զայն:

— Հանուէ՛, ըսաւ հրամայականօրէն։

— Կ՚աղաչեմ, մի դպչիք ինծի... Մի դպչիք պատուիս... Խնայեցէք Սիմոնին... Խնայեցէք աղջկանս... Կը սիրեմ ես Սիմոնը... Մի դպչիք ինծի... կը պաղատէր երիտասարդուհին։

— Ես ալ կը սիրեմ անոնք ձեզի չափ, եւ սիրելուդ համար պէտք է յանձնառու ըլլաք այս զոհողութեան։

— Թող տուր զիս, կ՚աղաչեմ...

— Անկարելի՛ է:
— Ուրիշ օր մը...
— Այսօր:

Ու հակառակ անոր թախանձանքին թեւը փափկօրէն բռնած առաջնորդեց իր զոհը ուղղակի իր մահճակալը:

* * *

Իր հրահանգին համաձայն, Սիմոն Մարգարեան կատարեց այն ճամբորդութիւնը, ու ամիս ու կէսի չափ մնաց Անատոլու, շրջելով ամէն կողմերը, իր գործառնութիւններուն մասին օր՚ օրին տեղեակ պահելով իր բաթրօնը: Տիկին Նուարդ յղի մնացած էր: Դաշտանը կտրած եւ սիրտխառնուքը սկսած էր: Երբ դառնութեամբ իմացուց ան այս պարագան իր սիրահարին, Կարպիս Համբարեան, ներկայութիւնը անհրաժեշտ ըլլալու պատրուակին տակ իսկոյն հեռագրով կանչեց իր շէֆ պաշտօնեան, կասկածի որեւէ հետք չի ձգելու համար անոր մտքին մէջ ապագային: Սիմոն Մարգարեան կարօտցած էր իր կինը: Կեանքին մէջ առաջին անգամն էր որ իր կինը մինակ ձգելով այսպէս հեռացած էր Իսթանպօլէն, անհուն վստահութիւն ունենալով իր կնոջ եւ Համբարեանի հանդէպ, եւ ուրախութեամբ կը վերադառնար իր տունը, երբ իր բաթրօնէն վերադարձի հրամանը կ'առնէր, առանց կասկածի նշոյլ մը ունենալու մտքին մէջ:

* * *

Տիկին Զապէլ Համբարեան այս թուականին դեռ Ամերիկա կը գտնուէր՝ Պոսթընի մէջ իր եղբօրը Սարգիս Թաշեանի մօտ, որ գորգի վաճառականութեամբ կ'զբաղէր եւ մեծ հարստութեան տէր եղած էր մանաւանդ պատերազմի տարիներուն: Իր զաւակը Բենիկ Համբար-

եան համալսարան կը յաճախէր եւ երկրորդ տարին էր որ կը բոլորէր հոն: Իր հօրը նման աւարտած էր Ռոպէրթ Գոլէժը, այնպէս որ իր մեկնած միջոցին տիրացած ըլլալով անգլիական լեզուին, իսկոյն մեծ յառաջդիմութիւններ ունեցաւ առեւտրական դասընթացքներու մէջ ու գնահատուեցաւ իր ուսուցիչներէն բարձր թիւեր առնելով անոնցմէ։ Իր ուսած նիւթերուն մասին տեղեկութիւններ կուտար երբեմն իր հօրը, նոր ուղիներ գծելով անոր առջեւ, որոնք իր տեսակէտով հիմը պիտի կազմէին ապագայ առեւտրական կեանքին: Մօրեղբայրը ամուրի ըլլալուն, չափազանց կը սիրէր զայն, եւ չէր ուզեր որ ապագային ալ Ամերիկայէն հեռանայ ան. որ միակ ժառանգորդը կ'ըլլար իրեն:

Իր բարութիւնը եւ անկեղծ նկարագիրը ալ աւելի կը սիրցնէր զինքը իր մօրեղբօրը, ըլլալով ան տրամագծապէս հեռի իր հօրը վարքագծէն։ Տիկին Համբարեան թէեւ իր եղբօրը քով հանգիստ ու երջանիկ կեանք մը կ'անցընէր, բայց թէ իր էրկանը մտահոգութիւնը եւ թէ իր աչքերուն տկարութիւնը կ'ստիպէր զինքը վերադառնալ Իսթամպուլ, ու ասոր համար կ'իմացնէր իր ամուսնին երկու ամիսէն իր վերադարձի լուրը: Այս լուրը կայծակի հարուածի մը տպաւորութիւնը գործեց ամուսնին վրայ, եւ սկսաւ իր թղթակցութիւններովը տարհամոզել ջանալ իր կինը, յետաձգելու համար իր ճամբորդութիւնը, զանազան պատճառաբանութիւններ մէջ բերելով այս մասին։ Ի՞նչ պիտի ըլլար իր երջանկութիւնը երբ ան վերադառնար: Ի՞նչպէս պիտի սիրէր այլեւս Նուարդը, որ դարձած էր իր սիրոյն միակ առարկան: Ի՞նչ գայթակղութիւններ պիտի չի ծագէին իր գլխուն եթէ գուշակէր կամ ուշադրութիւնը հրաւիրէր իր կնոջ իր սէրը Նուարդի հանդէպ: Իր ազատութիւնը պիտի կաշկանդուէր, պիտի ամփոփուէր այլեւս իր յարկաբաժնին մէջ եւ անոնց կամ իրենց այցելութիւնները պիտի ստանար սոսկ պաշտօնական ձեւ մը, հեռի հաճոյքէ եւ վայելքներէ: Այս լուրը միայն կ'ու-

բախտացնէր Տիկին Մարգարեանը, ազատուած համարելով զինք այս պարագային այդ մարդուն կաշկանդումներէն ու տուփանքներէն, բաղձալով ժամ առաջ Տիկին Զապէլի վերադարձը, ու հաստատուիլը անոր՝ իր էրկանը մօտ։

Բայց Համբարեան Կարպիս նամակը նամակին կը տեղացնէր թէ իր կնոջը եւ թէ անոր եղբօրը Թաշեանի։ Կ'իմացնէր անոնց իր հանգստութիւնը, իր ընկերային եւ ընտանեկան կեանքի յարաբերութիւնները Մարգարեաններուն հետ, անոնց ազնիւ բնաւորութիւնը, հիւրասիրութիւնը, Մարգարեանի իր գործին մէջ ցոյց տուած գործունէութիւնը, վերջապէս այն ամէն ազդակները՝ որոնք կրնային ժամանակ մը եւս երկարաձգել իր կնոջ վերադարձը։ Բացի ասոնցմէ կը պարզէր նաեւ քաղաքական կեանքի կնճռոտութիւնները, Թուրքիոյ չէզոքութիւնը, անոր փափուկ դիրքը բարեկամ պատերազմիկներու հակամարտութեանց միջեւ, իբրեւ թէ Թուրքիոյ պատերազմի միջամտութեան հաւանականութիւնը, իր Ամերիկա հաստատուելու նպատակը պատերազմէն վերջ, մանաւանդ շեշտելով այս վերջին պարագան, այնքան բաղձանքով, որ կրնար ոգեւորել Թաշեանը իր կինը համոզելու գործին մէջ։ Չէ՞ որ այս վերջինին փափաքն ալ ատ էր արդէն։ Իրօք ալ ապարդիւն չանցան իր այս ջանքերը, եւ քոյր եղբայր ու զաւակ որոշեցին որ Տիկին Համբարեան մնայ Ամերիկա մինչեւ պատերազմին վերջը, անկէ յետոյ գործնական քայլ մը առնելու համար։

Պատերազմը վերջացաւ ու Գերմանիա գետին կը փռուէր ճնշիչ Գլանին, ծովածաւալ հորդաններուն ալիքներէն։ Սթալինկրատի յաղթանակները փոխած էին պատերազմին ճակատագիրը։ Սպառած Գերմանիոյ հետ կ'սպառէին նաեւ Համբարեանի յոյսերը եւ խոր տխրութիւն մը կը լեցնէր զինքը։ Իր նամակները կը դառնային անորոշ իր կնոջ, եւ ճամբայ կ'ելլէր ան դէպի իր երկիրը։ Աւելին առաջ երթալ չէր կրնար ըլլալ ալ Համբարեան Կարպիսի։ Գիտէր որ իր կինը պիտի վե-

բաղձանար ալ ինչ որ ալ ըլլար, եւ եթէ յամառէր իր սուտերուն մէջ, կրնար թէ գալէն առաջ եւ թէ գալէն վերջը կասկածներ արթնցնել անոր մտքին մէջ, եւ անոր կամքին կը ձգէր վերադարձը կամ ոչ, իր գալուն դըժուարութիւնները, պահանջքներուն առատութիւնը, եւ տըվիզի փոխադրութեան արգելքները թուելով այս անգամ ալ: Եւ լաւագոյն կերպով համոզելու համար իր կինը, կը գրէր որ քանի որ վերդառնալը մտադրած էր ալ, գոհ պիտի մնար իր նորաշէն աբարթըմանէն, վարձակալներէն, Մարգարեան ընտանիքէն, մանաւանդ Տիկին Նուարդէն, որ շատ լաւ ընկերակից մը պիտի ըլլար իրեն իր ազնիւ բնաւորութեամբը, աղջկայ եւ քրոջ դերը կատարելով իր մօտ: Տիկին Համբարեան կը հաւատար բոլոր ասոնց, եւ սրտանց կ'ուրախանար:

Երբ Տիկին Համբարեան վերադարձաւ, իրօք ալ սիրալիր ընդունելութեան մը արժանացաւ Մարգարեաններէն: Տիկին Նուարդ չափազանց գոհ էր, եւ մօր մը վերաբերմունքը ունեցաւ անոր հանդէպ: Տիկին Համբարեան եւս սիրեց զայն: Ամէն օր իրարու մօտ էին եւ միասին կը դիտէին զաւակը, որ եղած էր ալ մէկ տարու եւ որ խանդաղատանքի առարկան եղած էր Սիմոնի ինչպէս եւ ամենուն:

Տիկին Համբարեան այնքան կը սիրէր Տիկին Մարգարեանը, որ երբ դուրս կ'ելլէր այցելութեան մը կամ իր աչքի մասնագէտին, շտապով կը վերադառնար տուն անոնց կարօտովը լեցուած, որպէս թէ ամիսներէ իվեր տեսած չըլլար Նուարդը եւ անոր զաւակը:

Իրիկուն մը երբ անոնց յարկաբաժինը իջած էին Տէր եւ Տիկին Համբարեան, Կիրակեաններն ալ եկան: Խաչիկ Կիրակեան այս առիթը կը փնտռէր արդէն երկար ատենէ ի վեր, աւելի մօտէն ծանօթանալու համար Միսաք Համբարեանի եւ իր լեզուանիութիւնովը աւելի համակրութիւնը շահելու համար անոր: Սիմոն Մարգարեան իր միջնորդի դերը կատարած էր, եւ Կիրակեան առաջին գնումին իսկ զարկած բարթին, բախտին ապրանքները իսկոյն բարձրացած, եւ զանոնք

շուտ մը ճիրօ ըրած ըլլալով։ Մօտաւորապէս 2000 ոսկիի չափ ապրանք քաշած եւ առաջին պարտքը վճարած էր։ Հիմակ 5000 ոսկիի կը բարձրանար իր վարկը ու ան ալ քաշած։ Գործը ճամբան էր։ Երկինք կը փնտռէր գետինը կը գտնէր։ Մարգարեաններու ազգականներէն Տէր եւ Տիկին Պօղոս Շօրեան ընտանիքն ալ եկած էր այն իրիկունը։

Կիրակեան Խաչիկի լեզուն բացուած էր դարձեալ եւ յատկապէս կը ճառէր Շօրեանի՝ վաճառականութեան այն սկզբունքներուն վրայ, որոնք անհատին յաջողութեան ապահովութիւնը կ'երաշխաւորէին։ Վաճառականութիւնը, կ'ըսէր, երկրի մը տնտեսական կեանքի յառաջդիմութեան միակ բազկերակն է եւ անկէ՛ է որ կը բխին ամէն իմացական զարգացում։ Յաջողելու համար անոր մէջ, երեք գլխաւոր ազդակներ անհրաժեշտ են։ Հեռատեսութիւն, Յանդգնութիւն եւ Արագութիւն։ Ինչո՞ւ յաջողած են Հրեաները առեւտրական ասպարէզի մէջ, որովհետեւ կը մարմնացնեն անոնք այս յատկութիւնները իրենց մէջ։ Վաճառականութիւն գիտեն մարդիկը։ Այդ իսկ ծնեալ են։ Լայքցիկի, Վիէննայի, Նիւ Եօրքի եւ Բարիզի էքզբօզիսիօններուն կ'երթան կը մասնակցին եւ ուսումնասիրութիւններ կը կատարեն։ Գիտեն թէ ո՞ր երկրին մէջ որ ապրանքը կ'անցնի եւ գիտեն թէ ի՞նչ կը շահին։ Օժտուած առեւտրական մարդու քաքասիթէով, կ'ուսումնասիրեն Հրապարակը։ Ֆինանսի վերաբերեալ բոլոր գործառնութիւնները, բոլոր երկիրներու տըվիզի արժէքները, մաքսային պայմանները գիտեն։ Էքօնօմի բօլիթիքի կը հետեւին։ Զաւակնին «Եիւքսէք Թիճարէթ Լիսէ»ները կ'ուսուցանեն։ Բնականաբար տաղանդ ազգ մը կը յառաջդիմէ։ Մեր մէջ հազիւ թէ Իբրանոսեան մը երեւցաւ ու անոր ալ մեռելը խայտառակ ըրին։ Կան՝ մեր մէջն ալ կան առեւտրական մեծ տուներ, բայց դժբախտաբար ատոնց թիւը շատ քիչ է բաղդատմամբ անոնց։ Համբարեան տունը այս շարքէն է, Գրիգոր Համբարեան հիմնած է ան իր նախաձեռնարկ

ոգիով։ Համեստութիւն չեմ ուզեր վիրաւորել, բայց ինչ որ ալ ըլլայ պէտք է խոստովանիլ որ անոր զաւակը Միսիս Կարպիս Համբարեանն ալ, հետեւելով իր հօրը շաւղին, կանգուն կը պահէ այսօր այդ տունը, աւելի ճիւղաւորուած վիճակով, բազմաթիւ տուներ ալ աւելցնելով իր այս գործին շնորհիւ։ Վաղը իր զաւակն ալ այդպէս պիտի ընէ ապահովաբար, երբ իր ուսումը աւարտելով վերադառնայ Ամերիկայէն, աւելի ընդլայնելու համար գործը։ Աստուած երկար կեանք տայ ամենուն։ Այս խօսքերը ըսած ատեն Կիրակեան աւելի բարձր ձայնով մը կ'ըսէր, ուշադրութիւնը հրաւիրելու համար Կարպիս Համբարեանի, որ խիստ հաճոյք կը զգար այս պահուն այս գովեստներէն։

— Բայց բոլոր ասոնց հետ, ուրիշ կարեւոր ազդակ մըն ալ անհրաժեշտ է առեւտրական անհատին յաջողութեան համար, որուն մասին լուռ անցաք Պ. Կիրակեան, ըսաւ Շօրեան։

— Ի՞նչը, հարցուց Կիրակեան հետաքրքրուած։

— Ուղղամտութիւնը։

— Տէր Աստուած, Աբրահամու, Իսահակայ եւ Յակոբայ, գոչեց Կիրակեան բազկատարած։ Յետոյ այս մաղթանքը արտասանելէն վերջը աւելցուց։ Ատ ո՞ւրկէ հանեցիր Պ. Շօրեան։ Կա՞յ հիմակ հրապարակի վրայ այդ տեսակ ապրանք մը, որ յաճախորդի պէս ելեր կը փընտըռես։ Քու ատ ըսած ապրանքը պատմութեան կըվերաբերի ալ։ Ոչ նպարավաճառին քով կայ, ոչ մսավաճառին, ոչ ալ ծխավաճառին։ Կենայ իսկ սեւ սակարան է։ Նպարավաճառը հաստ թուղթի մը մէջ փաթթած կուտայ երբ կէս քաշ առնելու ըլլաս անկէ։ Մսավաճառը թէ խաւաքարոտ թուղթով եւ թէ խոշոր ոսկորով մը։ Իսկ ծխավաճառը աւելի խղճահար, թրջած խնուս վիճակի մէջ, որպէսզի կրակդ շուտ չանցնի եւ ժամ մը աւելի կարենաս տաք մնալ,

Ողջմտանք կա՞յ որ հիմակ, ըսաւ Շօրեան դառնութեամբ։

Ան ալ չկայ, ան ալ սեւ սակաւան է: Անցեալները ազգական էկօխսմ հիւանդի մը համար պէտք եղաւ, կէս գիշերին բժիշկի մը դիմեցինք կ'ուննեայ ըսելով, «40 ոսկիով կուգամ» ըսաւ: Յանձնառու եղանք: Եկաւ քննեց, «շատ անխիղճ մնացեր է» ըսաւ: Նմանաբուժական էնժէքսիօն մը ըրաւ, բայց օգուտ մը չունեցաւ: Մեկնելէն ետքը ժամ մը վերջը մեռաւ մարդը:

— Բարեկրթութի՞ւն:

— Ան ալ մի փնտռեր ոչ մեծին եւ ոչ ալ պզտիկին քով, մանաւանդ շրջուն մանրավաճառներուն քով: Դիտողութիւն մը ըրի՞ր այս մասին, հայհոյութեան տարափը կը շալկես ու կ'երթաս:

Բայց ես ասոր մէջ Քաղաքավարութիւնը մեղադրելի կը գտնեմ որ…

— Պ. Շօրեան, կը հասկնամ ինչ որ պիտի ըսէք, ըսաւ Կիրակեան անոր խօսքը ընդհատելով: Քաղաքավարութիւնը ի՞նչ ընէ, երբ մեր մէջ քաղաքացիական դաստիարակութիւնը կը պակսի: Քաղաքավարութիւնը քաղաքակրթութեան ծրագրով, Մովսէս մարգարէին պէս տասնաբանեայ պատուիրանք մը հանեց ասկէ առաջ եւ ամէն կողմ կախեց: 1, Մի թքներ, 2. Մի աղտոտեր փողոցները, 3. Մի կենար ճամբաներուն վրայ, 4. Մի խը, մէք, 5. Մի կախուիք հանրակառքերէն եւ մի ցատկէք 6. Կիշէներուն առջեւ կարգի կեցէք, 7. Շահադիտութիւն մի ընէք, վերջապէս տասնեակ մը պատուէրներ, որոնց բոլորին հակառակը գործադրուեցաւ: Աւելի շատ թքին, աւելի շատ աղտոտեցին, աւելի խճողեցին ճամբաները, շաղակրատութիւնը զարգացնելով, աւելի զանգուածային կախուեցան հանրակառքերէն, աւելի շատ գինովցան, աւելի շատ կիշէներուն առջեւ խռնուեցան: Իմ կարծիքովս, եթէ Քաղաքավարութիւնը այս պատուէրները հակառակ կերպով արտայայտած ըլլար, գուցէ աւելի նպաստաւոր արդիւնք մը ձեռք ձգած կ'ըլլար: Ամէն մեղք ալ Քաղաքավարութեան վրայ չի բեռցնենք, արդէն շատ է անոր կռնակին բեռը:

Կարպիս Համբարեան լուռ եւ հաճոյքով մտիկ կ'ընէր այս զուարթ տիալօկը, եւ երբեմն միայն կը ժպտէր կամ կը հաստատէր մէկուն կամ միւսին խօսքը, ժըպտուն աքիչով մը։ Իսկ Տիկնայք Համբարեան, Շօրեան, Կիրակեան, Մարգարեան այս խօսակցութիւններուն կարծես բոլորովին անտեղեակ, քով քովի կարգաւ նըստած, իրենք ալ իրենց կարգին կը խօսէին կանացի նիւթերու շուրջ։ Բայց փոքրիկ Արամը քիչ մը անհանգիստ ըլլալով, հարկ եղաւ անգամ մը հանել իր անկողինէն, որոնց ամենուն ալ փուրփուրանքին առարկան կ'ըլլար հիմակ, ամենուն կողմէ գովեստներ շռայլուելով։ Տիկին Համբարեան եւ Տիկին Շօրեան փոխնիփոխ կը գրկէին մեղքին զաւակը ու կը սիրէին զայն ջերմօրէն։

— Որքա՜ն կը նմանի մօրը Աստուած իմ, կ'ըսէր Տիկին Շօրեան զայն համբուրելէ չի կշտանալով։

Տիկին Զապէլ Համբարեան նեւս իր պղտոր աչքերովը իր ակնոցին տակէն դիտելով ու դիտելով եւ համբուրելէ ետքը պզտիկը, կը պատասխանէր.

— Ճի՛շդ է, Տիկին Շօրեան, մօրն ալ կը նմանի ամա, ես աւելի հօրն ալ նմանութիւն մը կը տեսնեմ, այնպէս չէ՞ Տիկին Նուարդ, կ'ըսէր Նուարդի կողմը դառնալով Տիկին Զապէլ։

Տիկին Նուարդ այս խօսքին կարմրեցաւ, դեղնեցաւ, գոյն առաւ, գոյն տուաւ եւ հազիւ լսելի ձայնով մը «այո՛» մը կը մրմնջէր, իր աչքերը յառելով այդ պահուն Համբարեանի, որ նմանապէս նոյն այդ նայուածքը սեւեռած էր իրեն։

Այդ երկու նայուածքները խառնիչ մրրիկ մը կը փրցնէր երկուքին հոգւոյն մէջ։ Մէկը հայրատ լլկումի մը ողջակիզմանը ցաւէն, եւ միւսը ամբարիշտ մեղապարտութեան մը խղճահարութենէն։

ԱՊԱՇԱՒԸ

Ա.

Դպրեվանքի միեւնոյն կարգի ընկերներ էին, անբաժանելի ընկերներ՝ որ դպրոցը կը կերտէ շատ անգամ երկու հոգիներու մէջ այնքան մտերմօրէն։ Գաղափարի, համոզումի եւ ձգտումներու տեսակէտով անոնք շատ հեռի էին իրարմէ, բայց եւ այնպէս նկարագրի միեւնոյն անբիծ գիծերը, կը միացնէր դարձեալ անոնք իրենց ճամբու ընացքին եւ կը մնար սոսկ իրենց մէջ տեսակէտներու բաժանում մը, անհատական խառնուածքէ բղխող տարանջատ ըմբռնումներէ:

Երկուքն ալ գաւառացի էին տարբեր տարբեր միջավայրերէ: Գուրգէն գիւղի զաւակ էր եւ օժտուած բընութեան պարգեւած շնորհներովը: Ուժեղ, կարմրայտ ու գեղեցիկ։ Մեծցած էր սարերուն եւ լեռներուն մէջ եւ վայելած բնութեան ամէն գեղեցկութիւնները։ Գիւղի դպրոցը աւարտած էր, բայց ուսման կատարելութեան փափաքը այնքան բուռն էր իր մէջ, որ հակառակ իր համոզումներու հակոտնէութեան, կը մտնէր Արմաշի դպրեվանքը, միմիայն լիսէի կրթութիւն մը ստանալու համար հոն, որ ծրի էր ամէն փափաքող պատանիներու առջեւ: Գուրգէն այդ տարիքին մէջ իսկ իրապաշտ զգացումներով տոգորուած կը մտնէր այդ վարժարանը, հակառակ կրօնական նախապաշարումներու հանդէպ ունե-

ցած իր խոր ատելութեանը, որ միշտ թարախոտ վէրքը նկատած էր անհատին եւ ընկերութեան։ Այնուամենայնիւ կ'սքօղէր ան իր այդ զգացումները դպրոցէն ներս, իր ապագայի բարութեան հեռանկարները ունենալով իր մէջ:

Առաջին օրէն իսկ Դպրեվանքին մէջ ան իրեն մտերիմ ընկերակից ունեցաւ Արսէնը, բարի եւ պարկեշտ նկարագրով պատանի մը, որուն հետ կապուեցաւ Գուրգէն սրտով: Արսէն իբրեւ քաղքենի զաւակ, կը մարմնացնէր իր մէջ քաղքենի տղու բոլոր մեղկութիւնները: Թոյլ եւ անվարժ էր ընդվզումի իր հոգին եւ իբրեւ Ղեւտական ցեղի սերունդ, խտացուցած էր իր ցեղին բոլոր առհաւական ընդունակութիւնները իր ամբողջական կազմաւորութեանը մէջ, եւ մղած զինքը կուսակրօնութեան խտէջալին: Ոչ մէկ ըմբոստացում կրօնական դաւանանքներու եւ հաւատալիքներու հանդէպ։ Ընդհակառակն կրօնական աւանդութիւնները եւ Յայտնութեան առասպելները իսկ կը թուէին անոր համար իրականութիւններ, անոնց մէջ տեսնելով մարդկային բարոյականի ու դաստիարակութեան առաջնորդող ազդակները:

Այս պատճառով Ա. դասարանի ընթացքին իսկ կը սկսէր երկուքին մէջ ընկերային տեսակէտներու զանազանութեան վիճաբանութիւնները մտերմօրէն: Սբէնսէրի, Հէքէլի եւ Թոլսթոյի գործերը, որոնք յաճախ մեկուսացած կը կարդար Գուրգէն, փաստեր կը ծառայէին իր առողջ մտածումներուն արտայայտութեան եւ կը հարուածէր կրօնական այն նեղմիտ ըմբռնումները, որոնք երբեք համապատասխան չէին դարուն ու քաղաքակրթութեան պահանջքներուն։ Արսէն կը պնդէր հակառակը: Ան կը փաստէր կրօնքին կատարած դերը ամբոխին դաստիարակութեան գործին մէջ եւ Աւետարանին բարոյացուցիչ ոգին հասարակաց մտքին վրայ: Կը դաւանէր կրօնքը խղճի խնդիր, որ կը ձեւաւորուի անհատին խորքը առանց որեւէ արտաքին միջամտութեան։ Իր

տեսակէտով ուրանալ կրօնքը՝ ուրացումը պիտի ըլլար խղճի գոյութեան եւ սնանկութիւնը մարդկային բարոյականին։

— Ո՛չ կը տրամաբանէր Գուրգէն, կրօնքը չի կրնար բարոյացուցիչ դեր մը կատարել հասարակաց մտքին, որքան ատեն ան կը մնայ սոսկ իր բնազանցական ու առասպելներու խախուտ հիմերուն վրայ։ Ժուպէռի տեսութեան համաձայն, «կրօնքը միայն կը կատարէ անակընկալ յեղաշրջումներ, բայց չստեղծեր կեանք մը միօրինակ եւ կատարեալ, երբ ան պատուաստուած չէ փիլիսոփայական գաղափարականի մը վրայ»։ Այս է արդի դարու վճիռը կրօնքի մասին։ Յետոյ սխալ է կրօնքը խղճի խնդիր նկատել։ Խիղճը ամբողջութեան լրացուցիչն է մարդուն եւ գոյութիւն ունի հաւատացեալին ու անհաւատին մէջ հաւասարապէս։ Հակառակը պնդել ժխտում մը պիտի նշանակէ ճշմարտութեան։ Կրօնքը համոզումի եւ խառնուածքի խնդիր է, որ կ'իւրացնէ անհատը համաձայն՝ իր ապրած միջավայրին, իր առհաւական դաւանանքներուն, իր ընկերային եւ ընտանեկան դաստիարակութիւններուն եւ իր անհատական ընդունակութիւններուն։ Խիղճը յարաբերութիւն չունի կրօնական համոզման հետ։ Ան ընդածին զգացում մըն է որ կը ղեկավարէ անհատը իր բարոյական ուղղութեանը մէջ, եւ կը ծնի եւ կ'ապրի եւ կը մեռնի մարդուն հետ։ Եթէ այսպէս եղած չըլլար, պէտք էր վերագրուէր բոլոր գործուած յոռութիւնները անհաւատներէ։ Ստոյգ է որ կրօնքը կ'արգիլէ ամբարշտութիւնը, բայց առանց արդիւնքի։ Տարբեր երեւոյթ եթէ հաւատացեալը օժտուած ըլլայ խղճի զգացումով։ Խիղճը բնազդական է, իսկ եւ իսկ մարդկային նկարագրէն փթթող մէկ առաքինութիւնը։ որ հեռի է ստացական ըլլալէ եւ զերծ ամէն նախապաշարումէ ու հաւատալիքներէ։ Ոչ թէ կրօնքը, այլ դաստիարակութիւնը, եւ զարգացումը իսկ չի կրնար ստեղծել զայն անհատին մէջ։ Փաստերը մէջտեղն են այս մասին սկսեալ կրօնաւորէն մինչեւ անկրօնը։ Խիղճն

է, որ կը սանձէ մարդը բոլոր յոռի թելադրութիւններ
եւ կը լարէ զայն իր ինքնագիտակցութեան դերին մէջ
Կրօնքը չի կրցաւ առաջ բերել զայն ցարդ:

Արդէն կը վերագրէր իր ընկերոջ տրամաբանութիւ
ները սկեպտիկ ներշնչումներու հետեւանք, եւ կը պնդէ
կրօնքին անհրաժեշտութիւնը: Եթէ նոյնիսկ գոյութիւ
չունենայ, պէտք է ստեղծել զայն: Atheismeը կը լճա
ցնէ մարդը եւ կը ջլատէ անոր մէջ ամէն յառաջդիմու
թեան թռիչք: Ըստ Լուի Պլանքի. «աթեհէիզմն է որ կ
մղէ մարդիկ անիշխանութեան, որովհետեւ նոյն այ
անիշխանութիւնը կ՚ենթադրեն մարդիկ երկնքի մէջ:

—Լուի Պլանք մոռցած է սակայն որ աթեհէները եր
կինք եւ Աստուած չունին, կը պատասխանէր Դուրգէ
հեգնօրէն: Կրօնքը թոյն է, եւ կը պահէ անհատը ե
ամբոխը անդամալոյծ ու հիւանդագին վիճակի մէջ
Գիտական ու պատմա-փիլիսոփայական ճշմարտութիւ
ներն են միայն, որ իրենց խոր թափանցումներովը կ
վճռեն տարերային երեւոյթներու բոլոր կազմաւորու
ները եւ կը մղեն մարդը դէպի զարգացում ու դաստիարա
կութիւն, բանալով անոնց առջեւ պայծառատեսութեա
նոր հորիզոններ:

Բ.

Օրերը, ամիսները եւ տարիները կը սահէին այսպէ
ու կ՚աւարտէին անոնք Գ. դասարանը, որ վճռակա
հանգրուանն էր այդ ուսանողութեան: Ըլլալ կամ չըլ
լալ: Վանահայրը կը հրաւիրէր շրջանը լրացնող բոլո
աշակերտները իր մօտ, եւ կը գծէր երկու աշխարհնե
րուն հորիզոնը անոնց առջեւ: Կը թուէր աշխարհա
կան կեանքի ընկերային եւ ընտանեկան բոլոր առա
ւելութիւնները, թերութիւնները եւ եւ ձախողանքներ
եւ միւսին անձնազոհողութեան եւ նուիրումի պարտա

կանութիւնները Եկեղեցիին հանդէպ: Կը շեշտէր կրօնքին եւ կրօնականութեան կատարած դերը ազգային պատմական կեանքի մէջ, օրինակներ մէջ բերելով այս առթիւ անուանի եկեղեցականներէ: Մանաւորապէս այս վերջին ասպարէզին համար ամէն ճիգ կը թափէր Վանահայրը զանոնք համոզելու, որպէս «Աստուածահաճոյ գործ մը» Ազգին ու Եկեղեցիին: Վանահայրը որ արդէն տեղեակ էր Գուրգէնի եւ անոր համախոհ երկու ընկերներու ժխտական համոզումներուն, շատ պէտք չէր տեսներ անոնց վրայ ծանրանալ: Բայց Արսէն եւ ուրիշ երեք ընկերակիցներ վաղուց համոզուած, սիրով կ'ստորագրէին իրենց ուխտը: Ու այսպէս Վերափոխման տօնի մը օրը անոնք չորսն ալ կը ձեռնադրուէին սարկաւագ եւ քանի մը ամիս ետքն ալ աբեղայ, ամէն մէկը իր իտէալներուն երազանքովը յափշտակուած:

Գ.

Գուրգէն կը մեկնէր իր ծննդավայրը եւ քիչ ատեննէն կը հաստատուէր Իսթամպուլ ու կը հետեւէր առեւտրական ասպարէզի, նուրբ ուշիմութիւն մը ցոյց տալով այդ ասպարէզին մէջ։ Իր երիտասարդական նախաձեռնարկ ոգիին շնորհիւ, արտակարգ յաջողութիւն մը կ'ունենայ ան հետզհետէ իր առեւտրական կեանքին մէջ, ու յարաբերութիւն կը հաստատէ եւրոպական շատ մը ֆիրմաներու հետ։ Ապահոված ըլլալով այլեւս իր նիւթական կացութիւնը, շատ հարուստներ եւ միջնորդներ կը դարպասէին իր շուրջը ամուսնական առաջարկներ ընելով մեծամեծ դրամօժիտներու խոստումներով, բայց Գուրգէն զզուանքով կը մերժէր անոնք ամենքը։ Իր նկարագիրը անհաշտ էր այդ կարգի ստորին առեւտուրի սրտի խնդիրներու մէջ: Ու կ'ատէր բոլոր անոնք

որոնք այդ ուղղութեամբ ճամբայ կ'ելլէին, ու յետոյ կ'ենթարկուէին ստորնացուցիչ կացութեան: Վրիպածներ էին անոնք, այլասերածներ, աննկարագիրներ եւ դրամապաշտներ, որոնք իրենց յաջողութիւնը կը յուսային գտնել այս կարգի առեւտրական ամուսնութիւններու մէջ: Գուրգէն այս դասակարգէն չէր եւ պէտք ալ չունէր այդ այլասերած պուրժուաներուն հետ խառնուելու, որոնց շատերուն գայթակղեցուցիչ դէպքերը լսած ու հանդիսատես եղած էր։ Ան ընտրած էր իր կեանքի ընկերը, աղքատ բայց պարկեշտ հայուհի մը, որ սիրած էր հոգւով եւ 25 տարեկան հասակին մէջ կ'ամուսնանար անոր հետ, ցոյց տալով այսպէս իր հոգիին բովանդակ մեծութիւնը:

Իրենց կեանքի բաժանումին մէջ, Գուրգէն եւ իր նախկին ընկերակիցը Ներսէս վարդապետ երբեք չմոռցան սակայն զիրար, իրենց թղթակցութիւններովը միշտ վառ պահելով իրենց բարեկամութիւնը: Գուրգէն կը պատմէր իր առեւտրական յաջողութիւնները, իր ամուսնութիւնը, իր զաւակներուն տուած կրթութեան չափը, ազգային կեանքի մէջ իր կատարած պարտականութիւնները, առանց այլեւս գաղափարական համոզումներու մասին որեւէ ակնարկութիւն ընելու անոր: Անփափկանկատութիւն կը համարէր այլեւս այս պարագան եղբօր ընկերոջ մը դէմ։ Կեանքը, փորձառութիւնը իր լրջութեան կնիքը դրած էր իր վրայ եւ հիմնապէս փոխած իր նկարագիրը: Ներսէս վարդապետ եւս, սրտագին ուրախանալով իր նախկին ընկերոջ այդ երջանկութեան, կը պատմէր իրն ալ իր վանական կեանքէն, իր գրական ու կրօնական նիւթերու շուրջ կատարած ուսումնասիրութիւններուն մանրամասնութեանց վրայ հոգեկան մեծ գոհունակութիւնով մը, որ ընդհանրապէս կ'ունենան եւ կը զգան հանրային եւ մտաւորական կեանքի նուիրուող գաղափարապաշտներ:

Դ.

Տասն տարիներ անցած էին իրենց ուսանողական շրջանէն, երբ անոնք առաջին անգամ վայելքը ունեցան զիրար տեսնելու Խաթանպուլի մէջ: Ներսէս վարդապետ հնաւոր գաւառի մը թեմին Առաջնորդ ընտրուած ըլլալով, վաղուց եպիսկոպոսացած էր եւ կուգար գաւառէն Խաթամպուլ իր թեմական մէկ գործին կարգադրութեանը եւ մտադիր էր մնալ ժամանակ մը կազդուրումի համար: Իր տարապայման աշխատութիւնները զինքը շատ յոգնեցուցած էին: Այն կարճ շրջանը որ անցուց ան Խաթամպուլի մէջ, կը սփռէր իր շուրջը համբաւի հմայք մը, որ շատ քիչ հասկցուած էր գաւառին մէջ: Խաթամպուլ կեդրոնն էր հայութեան մտաւոր կեանքին իր դպրոցներովը, իր հրատարակութիւններովը, իր մամուլովը, իր մտաւորականութիւնովը, որոնք աւելի լայն չափով գիտէին գնահատել արժանիքները: Ներսէս եպիսկոպոս իբրեւ առաջնորդ ու իբրեւ զարգացած անձ, ձեռքէ ձեռք կը խլուէր եւ հրաւէրէ հրաւէրի վրայ կ'ստանար Թաղ. Խորհուրդներէ պատարագելու եւ քարոզելու խնդրանքով, իրենց թաղին եկեղեցիին մէջ: Իր անձեայ կերպարանքը, պերճախօս քարոզները, մաքուր նկարագիրը խոր տպաւորութիւն կը ձգէր ժողովուրդին վրայ: Ներշնչուն թռիչք մը ունէր ան իր արտայայտութեան մէջ, բառերու եւ ոճի ոսկեայ ընդելուզումով մը, որ սկեպտիկները իսկ կը հմայէր: Ան՝ Քրիստոնէական վարդապետութեան հիմնական կէտերը կը ջանար հաշտեցնել ընկերաբանական նոր թէօրիներու եւ լուսամիտ մեկնութիւններու վրայ, մատչելի դարձնելու համար կրօնքը արդիական կեանքի հետ: Ոչ մէկ արուեստական երեւոյթ: Սեփական խառնուածքի համադրութիւնն էր որ կը ցոլացնէր եպիսկոպոսը իր քարոզներուն մէջ:

Ե.

Մասնաւոր հրաւէրով 15 օր հիւր եղաւ եպիսկոպոսը իր նախկին ընկերոջ Գուրգէնի տունը այդ օրերուն, ուր Տէր եւ Տիկին Գուրգէն Բարսեղեան մեծ յարգանքով եւ հաճոյականութեամբ վերաբերուեցան անոր հանդէպ: Քսան տարիներու անջրպետը մեծապէս փոխած էր երկու ընկերներուն դիմագիծը: Երկուքն ալ գիրցած, խոշորցած, ու երկուքին դէմքին վրայ ալ նախնական խորշոմները սկսած էին իրենց ծալքերը հիւսել, մասնաւորապէս եպիսկոպոսին, որուն սարկաւագի վաղընջական սեւ մօրուքը՝ ալեխառն անտառ մը կը ձեւացնէր ալ: Հին յիշատակներ կը քրքրուէին հիմակ երկու ընկերներուն միջեւ, անցեալի դպրոցական անուշ յիշատակներ, որոնք միշտ կը մնան անմոռանալի միտքերու մէջ, կեանքի բովանդակ ընթացքին:

Զ.

Այդ տունը ուր 15 օր ասպնջականուեցաւ եպիսկոպոսը, որքան ուրախութեան նոյնքան տխրութեան վայր մը կը դառնար սակայն անոր համար եւ կ'արթընցնէր անոր մտքին մէջ խոշոր յեղաշրջման փոթորիկներ: Եպիսկոպոսը կը տեսնէր իր նախկին ընկերը, շրջապատուած իր ընտանիքով եւ զաւակներով ուրախ ու երջանիկ: Իր զաւակները չափահաս էին ալ: Անդրանիկը 18 տարու, միջինը 14 եւ կրտսերը 12 տարու, որոնք կը յաճախէին Համալսարան եւ դպրոց, ամէն մէկը ունենալով իրենց առաջադրութեան մէջ նախասիրած մասնագիտական որոշումը: Եպիսկոպոսը կը սիրէր զանոնք իր զաւակներուն պէս եւ անոնց մայրը ճշմարիտ քրոջ մը նման, որ իսկապէս հրեշտականման

կին մըն էր եւ վայել իր բարեկամին արժանիքին, իր զարգացումովը, բարեկրթութիւնովը եւ ազնուութիւնովը, ըլլալով անոր ցաւին ցաւակից եւ ուրախութեան ուրախակից։ Կը յուզէր այս տեսարանը եպիսկոպոսը ամէն գիշեր՝ երբ ան կ'առանձնանար իրեն տրամադրուած սենեակին մէջ։ Քունը կը փախէր աչքերէն ու աղջամուղջը կը թուէր իրեն համար ճիւաղ մը որուն ճիրաններուն մէջ կը գալարուէր ան հոգեկան անբացատրելի խռովանքով մը, եւ որուն կ'ենթարկուէր նախօրէրու մէջ արձակուած անփորձ մէկ որոշումով մը եւ համոզումով մը։ Որքա՜ն երջանիկ էր իր ընկերը, եւ որքա՜ն առողջ դատած էր ան ատենին կեանքի բնական պահանջքները։ Իսկ ինքը եկեղեցիին նուիրուած մէկը, զրկուած անոր խաբուսիկ յոյսերուն եւ իտէալներուն, կը մնար միս մինակ, ամբեղմնաւոր, մաշած ու ծերացած անիմաստօրէն, առանց ըմբոշխնելու կեանքի իսկական վայելքը։ Անոր կատարած դերը ընկերութեան առջեւ կը տեսնէր աւելի բարձր ու վսեմ, քան իր կատարած գործը նոյն այդ ընկերութեան նանիր անձնուրացութեան մը մէջ։

Տիկին Զարուհի Բարսեղեանի աչքէն չվրիպեցաւ եկեղեցականին այս փոփոխութիւնը եւ ճշմարիտ քրոջ մը զգայնութիւնովը հարցուց առտու մը իր ամուսնին.

— Գուրգէն, բան մը պիտի ըսեմ քեզի, Սրբազանը շատ ընկճուած կը տեսնեմ քանի օր է։ Առջի զուարթութիւնը չունի, շատ տխուր ու մելամաղձոտ է, ի՞նչ է արդեօք պատճառը։

— Զարուհի, ահագին գաւառ մըն է որ կը կառավարէ վերջապէս մարդը։ Ամէն օր բազմաթիւ նամակներ կ'ստանայ, որոնք իրենց հոգերը եւ ցաւերը կ'արտայայտեն։ Երէկ դեռ իր փոխանորդէն նամակ մը ստացաւ, որ Գաւառական ժողովին մէջ ծագած երկպառակութիւնը եւ կուսակցական կռիւները կ'իմացնէր։ Առաջնորդարա-

նիստ քաղաքին մէջ շինուած ընդարձակ դպրոցը կիսատ մնացեր է այս անհամաձայնութիւններուն եւ դրամի անբաւարարութեանը պատճառաւ։ Ասոր պէս ուրիշ բազմաթիւ հոգեր։ Դիւրին չէ վերջապէս թեմ մը կառավարելը Առաջնորդի մը համար, բայց Գուրգէն Բարսեխեան իր կնոջ, անգիտակ բոլորովին եպիսկոպոսին հոգեկան ցաւին։

— Ի՛նչ անձնուիրութիւն Աստուած իմ, գոչեց Տիկին Զարուհի զգածուած։

Եպիսկոպոսը նոյն գիշերն ալ տխուր էր։ Խորհրդածեց ու խորհրդածեց... ու լացաւ գիշերը... Քաւութեան մը հասնելու ապաշաւը շատ ուշ էր ալ։ Մազ'ն ու մօրուքը ճերմկած եւ հետեւաբար պէտք էր մնալ մինչեւ վերջը պատնէշին վրայ։

Խոր թախիծով մը արթնցաւ ան յաջորդ առտու։ Աչքերը ուռեցած եւ անփայլ էին։ Ուզեց թօթափել այդ խորհուրդները, բայց կարծես անկարելի կ'ըլլար։ Եւ յաջորդ Կիրակի՝ երբ հրաւէրի վրայ կը պատարագէր թաղի մը եկեղեցիին մէջ, չի տեսնուեցաւ իր քարոզին մէջ այն պերճախօս սլացքը, որ կը թովէր հեռաւոր վայրերէ իսկ գունդագունդ վազող ժողովուրդը եւ 'մտաւորականութիւնը։ Նախադասութիւնները անկապ եւ մերկացած էին իմաստէ եւ խորքէ։ Բան մը կը նշմարուէր եպիսկոպոսին վրայ, մտացրիւ վիճակ մը, որ դժուար չէր ըմբռնել՝

Եպիսկոպոսը դադրած էր հռետոր մը ըլլալէ, եւ կը մարէր իր համբաւի բոցը՝ իրիկուան շիջող արեւին մայրամուտին նման։

ԲԱՐԵՍԻՐՏ ԲԺԻՇԿԸ

Երբ գիշերը տարածեց իր մթութեան վարագոյրը զիրար ընդգրկած Պէյօղլուի շէնքերուն վրայ, մարդը դուրս ելաւ իր թաքստոցէն, ու գայլի քայլերով իջաւ սանդուխէն որ աղօտ լոյսով մը լուսաւորուած էր:

Երկրորդ գաւթակը հազիւ հասած, գողը կեցաւ: Շը-նորհիւ բժիշկին սպասուհիին, կատարելապէս գիտէր ամբողջ տան կազմուածքը, որուն հետ շարունակ քըծ-նած էր, կորզելու նպատակով բրաթիսխէնին դրամը:

Անկէ վերջ անոր միջոցաւ էր որ կը տեղեկանար բժիշկին բացակայութեան առենները, ու անոնց պաշտպանութիւնը սպասարկութեան դրան, որ կը գոց-ուէր երկու բանալիներու պարզ դարձուածքով մը:

Մարդը հանեց գրպանէն իր արագասահ համաբանա-լին, զոր կը գործածէր արդէն այնքան լաւ պաշտ-պանուած դուռներուն: Ոչինչ աշխատութիւն մըն էր ան այս խեղճուկ դրան համար եւ ինքզինքը կը գտնէր իս-կոյն տեղւոյն վրայ: Յարկաբաժինը մթութեան մէջ ըն-կղմած էր եւ գողը չի համարձակելով վառել ելեկտրա-կան լոյսը, գրպանի պզտիկ լամբարին օգնութեամբը կ'առաջնորդէր ինքզինքը, որ ամէնէն աւելի անհրաժեշտ գործիքներէն մէկն էր իր աշխատութեան համար:

Ամբուլին գեղին լոյսը սահելով սենեակին մէջ կը ցոլացնէր հին կարասիները, ծաղկալից ամանները,

պրօնզէ նկարները, ու մետաքսեայ ծանր կերպասները։ Մարդը գլուխը թօթուեց գոհունակ երեւոյթով մը: Ճոխ զարդարանքը ինքնին ապացոյցը կը կազմէր դրամարկղին հարստութեան, ու կ'արտօրար անոր մօտենալու:

Հիմակ կ'արհամարհէր այն մանր մունր բաները իր գրպանը նետել, որոնք կը ցոլային լուսաւոր դարակներուն մէջ, փորձութեան մղելով զինքը: Մէկը մանաւանդ չափազանց փայլուն էր, բայց հազիւ թէ կը մտածէր անոր վրայ, իսկոյն կը հանդիպէր աւելի լուրջ առարկաներու:

— Զբօսնելու ժամանակ չէ, կը մտածէր, աւելի լաւ է որ գործերնուս նայինք:

Սպասուհիին աննենգ վստահութեանը շնորհիւ կըրցած էր շինել տան ճշգրիտ յատակագիծը: Գրպանէն հանեց թուղթը, բայց ճիշդ քննութեան պահուն անսովոր անհանգստութիւն մը զգաց, որուն յաջորդեց սիրտխառնուք մը:

— Մարսողութիւնս լաւ չէ կատարուեր, մտածեց գողը սոսկումով: Յոգնած է այս պահուս ստամոքսս, պէտք է րէժիմի հետեւիմ:

Պատրինջի մը ջուրը զինքը պիտի կազդուրէր անշուշտ, բայց յարկաբաժնի յատակագիծը շինուած ատեն, նախատեսուած չէր սրտի ցաւը եւ հետեւաբար չէր գիտեր նաեւ թէ ո՛ւր կարգաւորած էր բժիշկը իր դեղերը: Ու քաջութիւն տալու համար ինքզինքին, մրմռաց.

— Պատրինջ խմելու համար եկած չենք հոս, ժամ առաջ պէտք է սոթտել:

Բայց ո՛, իսկապէս աղէկ չէր վիճակը: Աչքերը կը պղտորէին եւ սրունքները կը կթոտէին, ու կ'ստիպուէր քաշքշել ինքզինքը կարասէ կարասի, հասնելու համար մինչեւ ննջասենեակը, ուր կը պահէր բժիշկը իր դրամը:

— Օդի պակաս կայ այստեղ, մտածեց գողը խելակորոյս ու պէտք զգաց պատուհան մը բանալու: Սակայն չը համարձակեցաւ, վախնալով ուշադրութիւն հրաւիրելէ:

*** Ոչ մէկ բան կասկածելի թուեցաւ բժիշկին, երբ
առտուն ժամը 3ին կը հասնէր իր տունը: Մուտքի դու-
ռը իր ձգածին պէս փակ էր եւ խառնակութեան ոչ մէկ
հետք կը տեսնուէր յարկաբաժնին մէջ, երբ ելեկտրա-
կան կոճակը կը դարձնէր։

— Ի՛նչ յոգնեցուցիչ օր, գոհ եմ հիմակ պառկելուս,
կը մտածէր բժիշկը, իր սենեակը մտնելով։

Բայց հազիւ սենեակը մտած էր, զարմացումի աղա-
ղակ մը արձակեց:

— Ի՞նչ է աս, բաւ։

Մարդ մը պառկած էր իր անկողնին մէջ եւ կը քը-
նանար հանդարտօրէն: Բժիշկը շարժեց անոր ուսէն:

— Տեսնուինք բարեկամ, կը գոչէր ան, ի՞նչ մխուեր
էք այստեղ տան տիրոջ պէս:

Գողը ապշած կը շփէր աչքերը: Ո՞ւր կը գտնուէր
այսպէս։ Ինքն ալ չէր գիտեր:

— Ի՞նչ բան ունիք հոս: Ի՞նչ կը նշանակէ այս
խեղկատակութիւնը, կ՚ըսէր բժիշկը անոր յուզումով:

Իր կատաղութեանը մէջ բռնեց մարդը, անկողինէն
դուրս նետելու համար, բայց այդ վայրկեանին մէկնին
տուփ մը ինկաւ անոր քովէն: Բժիշկը հասկցաւ:

— Հասկցայ, հասկցայ, գոչեց, գող մըն էք դուք,
այնպէս չէ՞...:

Յանկարծ ընդհատեց։

— Բայց ի՞նչ կ՚ընէք իմ անկողնիս մէջ, կը գոչէր
ան ապշած: Կեանքիս մէջ չեմ տեսած ու չեմ լսած
որ գող մը՝ ուրիշի մը անկողնին մէջ քնանայ, երբ գա-
ցած է կողոպուտի:

— Հաւտա որ կակազեց մարդը, սովորութիւն մը
չէ այս իմ աշխատութեանս մէջ, բայց չեմ գիտեր թէ
ի՞նչպէս եղաւ այսպէս։

Ուզեց ելլել, բայց սոսկալի ծամածռում մը ունե-
ցաւ։

— Ներողութիւն Պ. բժիշկ, խանգարուած սիրտ մը
ունիմ: Երբ կը շարժիմ շատ գէշ կ՚ըլլամ...

Բժիշկը բռնեց բազկերակը:

— Սիրտը անկանոնօրէն կը բաբախէ. հաստատեց ան, աչքը սեւեռած իր ժամացոյցին:

Վախնալով դալկութենէ մը, վազեց խոհանոց, պատրաստելու համար զօրաւոր սուրճ մը: Յետոյ վերադարձաւ գաւաթով մը ու վերցնելով հիւանդին գլուխը.

— Խմեցէք, խմեցէք, բարեկամ. ասիկա ձեզ պիտի կազդուրէ: Չափազանց անզօր սիրտ մը ունիք:

Սուրճը խմելէ վերջ նորէն քննեց հիւանդին բազկերակը: Սիրտը կը տրոփէր տակաւին:

— Լաւ կ'ըլլայ որ իւղքամֆրայով մը ներարկում մը ընենք, ըսաւ, խղճամիտ բժիշկը մարդուն, որ կը դիտէր զինքը ապշած:

*** Ներարկումէն վերջ գողը հանդարտօրէն քնացաւ: Բժիշկը իր երկու օրուան ճամբորդութենէն թէեւ յոգնած, բայց խղճմտօրէն զայն կը դիտէր: «Պէտք է որ անկողնիս մէջ հանգիստ պառկէի, մտածեց, եւ սակայն չեմ կրնար այս մարդը խանգարել...» ու իր աթոռին վրայ ընկողմանեցաւ: Մարդը բերանաբաց կը քնանար, ու բժիշկն ալ գէշ աղէկ աթոռին մէջ հաստատուած, քիչ ատենէն խոր քունի մը մէջ կը թաղուէր:

Առաւօտեան լոյսը թափանցած էր արդէն լուսամուտէն, երբ յանկարծ արթնցաւ աղմուկէ մը: Գողը անկողնէն կ'ելլէր: Իր դէմքը թարմացած էր ու աչքերը կը փայլէին:

— Երկաթի պէս լաւ եմ հիմակ, կրնամ երթալ, ըսաւ:

— Սպասեցէք, անխոհեմութիւն պէտք չէ, գոչեց բժիշկը, ձեռքը բռնելով:

Համրեց, մէկ, երկու, երեք: Յետոյ արագ հաշիւ մը ընելով, գոհ երեւոյթով մը յայտարարեց.

— Ութսուն թրթռում...: Կատարեալ է: Սիրտը բոլորովին սթափած է բարեկամ, կրնաք երթալ առանց վտանգի:

Մարդը դէպի դուռը երթալէ առաջ չմոռցաւ իր շնորհակալութիւնը յայտնել:

— Երբեք չէի սպասեր այսպիսի խնամք մը քենէ այս մեղաւորի մը հանդէպ: Աննման անձ մըն էք եղեր, Պ. բժիշկ, Աստուած կեանքդ պահէ:

— Ինծի լաւ չզգար ինքզինքնիդ, նորէն եկէք, ըսաւ մեքենաբար ազնիւ բժիշկը

Յետոյ վազեց դէպի դարակը, գոչելով.

— Սպասեցէք, ձեզի պզտիկ սրուակ մը պիտի տամ. Եթէ դիպուածաւ ինքզինքնիդ գէշ զգաք, լեցուցէք անկէ քիչ մը վատկայի վրայ ու շնչեցէք: Իսկոյն ինքզինքնիդ պիտի ժողվէք:

Երբ բժիշկը եկաւ իր սրուակովը, գողը որ արդէն բացած էր դուռը, առաւ զայն շփոթած, դարձուց իր ձեռքերուն մէջ երեք անգամ, ու յետոյ խուզարկելով իր գրպանները, քթախոտի ոսկիէ տուփ մը հանեց ու երկարեց բժիշկին.

— Առէք ասիկա ձեզի կը վերաբերի. չեմ ուզեր վերցնել զայն, խիղճս կը բողոքէ:

Ու նետեց ինքզինք սանդուխներուն վրայ:

— Առանց այլեւայլի, ըսաւ բարի բժիշկը, քթախոտի տուփը դնելով գրասեղանին վրայ, սովորական գող մը կրնայի նետել բանտը, բայց հիւանդ գողի մը համար միեւնոյն բանը չէ... հիւանդ մը միշտ նուիրական է մեր արուեստին համար:

ՆԱԽԱԶԳԱՑՈՒՄ

Եղբօրը մահէն ութ օր ետքը թաղեցինք խեղճ կինը։ Եղբօրը՝ Պօղոսիկ աղային, որ մեռած էր Շիշլիի Տարիւլ Աճըզէի անկելանոցին մէջ թշուառ ու խղճալի մահով մը։ Իր մահն ալ, եղբօրը պէս եղաւ այնքան անշշուկ ու անփառունակ, որ գրեթէ ոչ ոք իմացաւ գիւղին մէջ։

Մեծ պահքի օրերէն մէկն էր այն օրը, ուր ժամուն հանդիպակը գտնուող սրճարանին առջեւ նստած քանի մը ընկերներով կը խօսակցէինք։ Սաստկալից ձմեռուան մը խարազանէն ազատուած մէկ քանի ծերուկներ ալ, «ժամուն դալէ»ին տակը շարուած, համրիչը ու ծխամորճը ձեռքերնին, գարնանային արեւին առաջին հաճոյքներուն տակ կը շաղակրատէին պատմութիւններով, անցեալի յիշատակներով, ուր ամէն տարի մանաւանդ այս եղանակին, այդ պատը լռանիստ ճգնաւորի մը պէս կ'ունկնդրէր, ամէնուն կեանքէն գաղտնիք մը գողնալով։ Միջօրէի կենսատու արեւը, ժամուն պատի շրջանակէն անպակաս էր ամէն գարունի, որով ձրի ջերմանոցը եղած այդ պապուկներուն, որոնցմէ ամէն տարի նոր մը կ'աւելնար կամ կը պակսէր «Տանող Մարդ»ին կատարած շահատակութիւններուն համեմատ։ Ու երբ ամրան տօթակէզ օրերը կը սկսէին, այդ ծերուկներուն շատերը, գիւղէն դուրս փարթամ դալարիքներուն ու դալարուող առուակներու եզրը աճող սաղարթախիտ «խավախին ջուր»ներուն տակ կը փոխադրէին իրենց կայքը, անոնց ալ քերթիւ ու խարշափներովը կենդանանալու համար։

Ներսը սրճարանին մէջ քանի մը տիրացուներ քահանայական ընտրութեան յաւիտենական խնդրին վրայ կը վիճաբանէին, որ Գորդեան հանգոյցի մը բարդ հանգամանքը պիտի ստանար, եթէ գիւղին ջոջերէն մէկը, իր ազդեցութիւնովը եւ հնարամտութիւններովը ճարպիկութիւնը չունենար անոր անլուծելի հանգոյցները խզելու:

Այդ օրը կամայ թէ ակամայ մենք ալ այնքան գրաւուած էինք այդ տաղտկալի վիճաբանութեան աղմուկներէն, որ չէինք լսած խոլ ժամուն զանգակին ընդհատ ընդհատ ղօղանջը, երբ ան՝ ինչպէս միշտ, իր տխրագին ողբերգը կը հիւսէր ո եւ է անդարձ մեկնողի մը մասին: Եկեղեցիին կատարած անխտրական յարգանքն էր ան, առհասարակ իր բոլոր հաւատացեալներուն:

Մեռելական անշուք թափօր մը կ'երեւէր հիմակ շուկային գլխէն ու կը յառաջանար դէպի եկեղեցի: Չորս տիրացու գունատ ու հինցած շապիկներով, ու երկու ծերուկ քահանաներ ամբողջ զարդը կը կազմէին այս անփառունակ թափօրին: Ցուղարկաւոր հազիւ 10—15 հոգի կը նշմարուէին. ան ալ շատը քանի մը փախուկներ, որոնք անբաժանելի տարրը կը կազմէին ամէն մեռելաթաղի, երթալով տունէն մինչեւ գերեզման, քանի մը շաքար ծծելու ցանկութիւնովը վառուած: Տէրտէրները բերաննուն թափթփելով «Որ յանէից» շարականը կ'երգէին, աղքատներու յատուկ շարականը, որոնց համընթաց մօմակալ տիրացուներէն երկուքն ալ կը հետեւէին բերանինին ծամածռելով եւ ասոր անոր կողմը խնդալով: Միւս երկուքն ալ իրենց վերամբարձ խաչերովը ու իրենց տգիտութեամբը, պարզապէս անբարբառ վկաներ էին, որոնք զուցէ ժամկոչը նեղի գալով 10—20 փարայի փոխարէն վարձած էր զանոնք շուկայի շրջանակէն:

«Մեռել կայծի գուժը ամէն ոք սթափեցուց: Վէճերէն ետքը անդորր խաղաղութիւն մը կը տիրէր հիմայ սրճարանին մէջ: Խոր լռութիւն մը, որ կարծես ինքնագիտակից կ'ընէր ամէն ոք կեանքի ընդունայն իրակա-

նութեանց, սարսուռ մը ներարկելով ամէնուն երակներուն մէջ: Կիրք, վէճ, յուզում, կռիւ ամէն բան կը դադրէր այդ պահուն: Ո՞վ է, կը հարցնէինք հիմակ ամենքս իրարու: Ոչ մէկը տեղեկութիւն ունէր այդ ննջեցեալին մասին։ Ոչ իսկ հոն գտնուող թաղեցիներէն մէկ քանին: «Ապահովաբար գիւղին ամենաթշուառ դասակարգէն մէկն է, որ այսքան անգիտութեան սովը կը տիրէ», կ՚ըսէի ինքնիրենս։ Դագաղը որ դեռ բաւական հեռու էր, այս ենթադրութիւնս դրապէս կը հաստատէր, քանի որ ժամուն աղքատներուն յատուկ դագաղն էր անիկայ, որ տոհմիկ գերդաստանէ մը նուիրուած էր վերջերը: Դագաղին կազմակերպութեան եղանակն ալ բաւական պերճախօս կերպով կը բացատրէր այս ենթադրութիւնս։ Այս անգիտակցութեան մատնուած էինք ամէնքս, երբ այդ րոպէին իսկ ներս մտաւ գիւղին շրջուն ծխավաճառը, թիւթիւնճի, աղաղակը բարձրացնելով օդին մէջ:

— Ցէլէբ, ո՞վ է մեռնողը, հարցուցինք ամենքս միանուագ, զարմանալէ մղուածի պէս, աչքերնիս անոր յառելով:

— Մանուկ հանըմն է, ըսաւ այս վերջինը անտարբեր շեշտով մը:

— Եա՛, մեռաւ, Աստուած լուսաւորէ հոգին, արդէն մեռած կը պտըտէր, ըսին քանի մը հոգիներ, գթութեան սանկ պզտիկ զգայնութիւնով մը, ոմանք ալ լուռ անտարբերութիւնով մը պահելով իրենց պաղարիւնութիւնը:

Ցէլէբը, գիւղին շրջուն ու կենդանի լրագիրը համարուած էր, հետաքրքիր, բանիմաց եւ մտացի սապատ մը, որուն համար գաղտնիք չունէին գիւղին ամենածածուկ իսկ համարուող ընտանեկան կեանքի մէջ անցած դարձած բոլոր իրադարձութիւնները: Անոր համար էր որ անոր ներս մտած-ատեն ամէնքս ալ, այնքան հետաքրքրուած, ուզեցինք իմանալ ննջեցեալին ինքնութիւնը, եւ որուն մասին այնքան դիւրաւ գոհացում տուաւ թզուկը:

Խոր տպաւորութիւն մը գործեց իմ վրայ Ձէյէքին յայտնութիւնը ու պակուցեալ կը մնայի տեղս: Որքա՜ն իրականութիւն է, կը հարցնէի ինքզինքիս: Դեռ երկու օր առաջ տեսած էի զինքը: Խօսած իր հետ եւ լսած իր դառնութիւնները, դժգոհանքը եւ մանաւանդ նախազգա-ցումը, որ կ'իրագործուէր հիմակ իր մահովը... Թափօրը մեր առջեւէն կ'անցնէր այժմ, եկեղեցիին վերջին օրհ-նութիւնը ստանալու համար, ուրկէ վերջը գերեզմանին գիրկը պիտի հանգչէր: Ոչ մէկը տրամադիր կ'երեւէր սա-կայն տեղէն շարժելու: Միայն մեր դրացի ծերերէն մէկ քանին, որոնք իրենց դողդոջ քայլերով մինչեւ եկեղեցի հետեւեցան այդ դագաղին, մէյ մըն ալ ես՝ որ խորունկ յարգանք մը կը տածէի այդ աղքատ կնոջ: Քանի մը օր առաջ, հարուստ կնոջ մը յուղարկաւորութեան ատեն, հակառակ անձրեւի սահանքներուն, գիւղը մարդ չէր մնացած եւ բազմութիւն մը ծովացած էր եկեղեցին ու գե-րեզմանատունը: Կիներ եղերամայրերու պէս լալահա-ռաչ լեցուած էին պատշգամներու վրայ եւ պատուհան-ները: Մանիկ հանըմի դագաղը սակայն, ոչ մէկուն ու-շադրութիւնը կը հրաւիրէր եւ ոչ ալ մինչեւ գերեզմա-նատուն երթալու ձանձրոյթը յանձն կ'առնէր, հակա-ռակ իր առաքինի կնոջ համբաւին: Իր ընկերային եւ տնտեսական կեանքի փլուզումը, փլուզումը կ'ըլլար նաեւ իր արժանիքներուն ու մոռցուած ամէն բան հասարա-կութեան:

*
* *

20—25 տարի առաջ հաստատուած էին անոնք մեր գիւղը: Քոյր մը ու եղբայր մը: Եղբայրը ի ծնէ կոյր էր եւ Պօղոսիկ աղա կը յորջորջուէր: Բայց երբ մենք ելանք մեծցանք, ծեր ու աղքատ վիճակի մէջ տեսանք զիրենք: Իսթանպուլի մեծահարուստ գերդաստանի մը շառաւիղ-ներէն էին, բայց հազիւ թէ իրենք ճլտորած ու աշխար-հաճանաչութեան շրջանին թեւակոխած, բախտին անիւը

դարձած եւ անյաջողութեան մատնած էր իրենց ծնողքը։ սոսկալի անգթութիւնով մը ապտակելով անոնք։ Բախտին այս բիրտ ապտակը անատակ ըրած էր այլեւս կեանքի գոյութիւնը Մանիկի եւ Պօղոսի ծնողքին։ Եւ քոյր եւ եղբայր իրենց անտիական օրերուն մէջ, իրենց նախօրերու հարստութեանց փշրանքը իսկ չի տեսան իրենց գոյութեանը համար։ Աչագուրկ Պօղոս ոչ մէկ օգտակարութիւն ունէր, ոչ իսկ չորաբեկ հաց մը կրնար հայթայթել գէթ իրեն։ Նոյնը նաեւ Մանիկ, որ թէեւ աչկանի, բայց բնութիւնը զլացած էր անոր առնականութեան շնորհը։ Բարեբախտաբար մեծահարուստ մօրեղբայր մը ունէին Լօն Բրանիայի մէջ, որ իր առեւտրական մարդու նախաձեռնարկ ոգիովը, նկած հաստատած էր մեր գիւղը մանարան մը, որ փէշին տակ առնելով իր բնորդիները։ Երիտասարդ կոյրը խոզակի բազարին մէջ խոզակ կը գնէ, որ խառնելով ու շօշափելով շատ լաւ կը զնահատէ եղեր անոնց արժէքը ու որակը, ըստ այնմ անօրդին հետեւելով։ Իսկ Մանիկ ճշտապահութեան նուրբ գործը կը սորվի եւ իր անուշ բնաւորութեանը համար կը սիրուի բոլոր բանուորուհիներէն, որոնք շատ չէին օրավարձով մը 16 ժամ գիշեր ցերեկ չարաչար աշխատելու դատապարտըւած էին մանարանին մէջ։ Պօղոս ու Մանիկ շատ տարի ապրած են այսպէս, բաւական կոկիկ ամսաթոշակներով առանց մեծ ծախք մը ունենալու։ Շատ հեղ իրենց մօրեղբօր տունը կը ճաշեն արդէն։ Դուրսն ալ մեծ ծախք մը չունենալով, «քար բանող ի անուն մըն ալ կը հանեն։ Այս եղած է այն տանտուան տիրող կարծիքը ամենուն անոնց մասին։

Երբ այս վիճակին ու գիրքին մէջ կը գտնուէին, իրենց շուրջը բարեկամներ ու պնակալէզներ պակաս չէին ըլլար, դարպասելով ու քծնելով շարունակ անոնց շուրջը, ու երբեմ առնելով անոնց շռայլած գթասիրտ ու միամիտ առատաձեռնութենէ։ Համբաւուած հարստութեան ցեցերն էին անոնք, ու այս կատակերգութիւնը տեւած

է մինչեւ վաճառականին գործերուն ձախողութիւնը եւ սնանկութիւնը, որուն պատճառաւ Պօղոս ու Մաննիկ ալ կը վտանգուէին, տասը տարիներու երջանիկ կեանքէ մը ետքը։ Վաճառականը անկէ ետքը Իւսկիւտար կը հաստատուի մօրէ մերկ, եւ հոն քիչ ատենէն սրտին ցաւէն կը մեռնի։ Իսկ Պօղոս ու Մաննիկ կը մնան գիւղը անտէր անտիրական։ Եւ ո՛ւր գտնել երբեմնի այն դարպասողները, հիմակ ալ երեսնին դարձուցած կռնակնին տուած էին։ Կատու մը իսկ վեր չելլեր սանդուխէն։ Հաւ մը իսկ չէր կտցահարէր դուռը։ Մարդէ մարդասանքէ զուրկ, իրենց խնայողութեամբը աւելցուցած քիչ մը դրամը քիչ քիչ կուտէին, միշտ ունենալով վաղուանին սրտմաշուքը իրենց հոգւոյն մէջ։

Աշխարհի յուսախաբութիւններուն եւ մարդկային ապերախտութիւններու ներարկած թոյնը ամբողջ ժահրած էր իրենց էութիւնը, ու դառնութիւնով լեցուցած զանոնք։ Պօղոս ու Մաննիկ իրենց բոլոր հանրային բարեսիրութիւններուն հետ, զոհը եղած են կեղծաւորներու այս խաբէութիւններուն, որ ցաւ եղած էր իրենց սըրտին մինչեւ իրենց վերջին օրերը, ինչպէս մտերմական պահերու մէջ կը յայտնէին ինծի շատ անգամ։

Պօղոսի ու Մաննիկի համար կեանքը քաշքշուք մը եղաւ ալ անկէ ետքը։ Պօղոսիկ աղա փաստաբանական ընդոծին յատկութիւն մը ունէր, որ Օրէնքի գրքեր կարդալ տալով իր հմտութիւնը կ՚աւելցնէր, եւ քաղաքային դատարաններու առջեւ պզտիկ դատերու պաշտպանութեամբ օրուան ծախքը կը հանէր։ Շատեր կը պատմէին դատական ատեաններու առջեւ ունեցած կարգ մը զուարճալի տրամաբանութիւնները եւ սրամտութիւնները, որոնք պատճառ կ՚ըլլային շատ հեղ իր դատերուն յաջողութեան։ Ցաջողապէս ջութակ ալ կը զարնէր, թէեւ հին դասականութեամբ, բայց բաւական գնահատելի կը գտնէր վաղամեռ արուեստագէտ մը։ Մաննիկ եղբօրմէն քանի մը տարու պզտիկ, սրամիտ ու պատրաստաբան կին մըն էր, որ իր կարգին եղբայրը կը խնամէր, ճըշ-

մաքուր անձնազոհութեան մը, վաղնջական օրերէն իսկ գերին դառնալով անոր։ Իր թովիչ դէմքը, հրապուրիչ ճակատը վառած է ատենին շատ մը երիտասարդներ, որոնք յաճախ մօտեցած են իրեն ամուսնական առաջարկներով եւ որոնց ամէնքը մերժած է Մաննիկ։ Եղբայրական կարեկցական զգացում մը սանձ մը կը դնէ իր բոլոր ցանկութիւններուն եւ ամուսնական քաղցրունակ բաժակին։ Գութը կը յաղթանակէ սիրոյ եւ հեշտանքին, եւ կը գոցէ իր առջեւ իր ապագայ երջանկութեան բոլոր դռները։ Հիները կը պատմէին մեզի Մաննիկի հրաշալի գեղեցկութիւնը հէքեաթունակ նկարագրութիւններով։ Բայց մենք երբ եկանք մեծցանք, ոչինչ գտանք այդ շքեղ գեղեցկութենէն ոեւէ բնորոշիչ հետք։ Պարզապէս փլատակ քաղաքներու տեսարանէն մնացած աւերակի մը պէս խլեակ մը. ծեր, զառամ, նիհար, գօսացած աչքերով դէմք մը, ուր աղքատութիւնը, տառապանքը, վիշտերը, ծերութիւնը, ձեռք ձեռքի տուած, եղծած, աւրած, աղբշտկած էին, ինչպէս տղու մը քմայքովը դարձուած գիրքի անճոռնի ոլորապտոյտ գծաւորումները, գեղեցիկ ու փափուկ պատկերի մը վրայ։

*
* *

Վերջին տարիները շատ նեղ կ'ապրէին, տոհմիկ քանի մը ընտանիքներու օժանդակութիւններովը միայն։ Շատ անգամ կը տեսնէինք անոնց երթուդարձը շուկայէն իրարու անուժէ կախուած, որոնք կը քարշէին աջ ու ձախ անխուսափելի ճերմակ պարկը միշտ մէկուն կամ միւսին ձեռքէն առկախ։ Երբեմն ստահակ տղաքներ գռեհիկ ակնարկութիւններ կ'ընէին անոնց անցած ատեն, որոնք շատ լաւ կուտային անոնց բերնին չափը։ Չէ՞ որ երկուքն ալ սրամիտ եւ պատրաստաբան էին։ Ու ալ անկէ ետքը ոչ ոք կը համարձակէր խօսք նետել անոնց։ Միշտ իրարու հետ, միշտ սիրով կ'ապրէին։ Ջուր չէր անցներ երկուքին միջեւ։ Կագը, կռիւը օր մը օրանց չէր լսուած։

Վերջապէս հրեշտակ կը փախչէր կարծես իրենց տունէն։

Իրենց մահէն գրեթէ մինչեւ երկու տարի առաջ այս կեանքը ունէին, ինքնաբաւ եւ անկարօտ ոչ մէկունէ։ Հաճելի էր իրենց ընկերութիւնը, մասնաւորապէս իրենց տան մէջ, իրենց խօսակցութիւններովը եւ մարդավայել ընդունելութիւններովը։ Գրականութիւնը որ այն ատեն կը խանդավառէր զիս, միշտ ուժ կ'ըլլար իմ մէջս այս կարգի մարդոց մտերմութեանը մէջ մտնելու, իբրեւ ուսումնասիրելիք յարմար թիփեր։ Բայց այս մտերմութիւնը հետզհետէ կը դառնար ինծի համար ճնշիչ ու անհամբերելի, Պօղոսիկ աղային ենթարկուած ձախողութիւններուն երեսէն։

Իսկապէս Պօղոսիկ աղային գործերը երթալով կը դառնար անել մը, որ ինքնիր միջոցներովը կարելի չէր դուրս ելլել։ Անյաջողութիւնը հետզհետէ կ'ապառէր, փաստաբանական գործերը կը ձախողէին եւ ունեցած դատերը ջուրը կ'իյնային, նոր դատաւորի մը խստութեանը երեսէն։ Իր դիրքը կորսնցուցած էր ալ պաշտօնատանց առջեւ, իր անկարողութեանը պատճառաւ, որ օրէ օր կը դառնար քայքայում։ Բոլոր ասոնք մօտաւոր վտանգը կը գուժէին երկուքին թշուառութեանը, որ կ'սպասէր դարանակալ իրենց դրանը ետեւ։ Իրօք ալ չուշացաւ այս թշուառութիւնը։ Պօղոսիկ աղա անկողին ինկաւ ծանր հիւանդութեամբ մը։ Ճիշդ այդ միջոցին էր որ իրենց օգնութեան ձեռք երկարեցին այն քանի մը ունեւորները եւ եկեղեցին աղքատախնամ մարմինը իրենց նպաստներովը։ Աղքատութիւնը մէկ կողմէն, հիւանդութիւնը միւս կողմէն, Պօղոսիկ աղային վիճակը կը ծանրացնէր։ Ու հարկ եղաւ պաշտօնական յանձնարարագիրներով Ազգ. Հիւանդանոցը փոխադրել եւ բժշկուելէն վերջն ալ ծերանոցին մէջ թողուլ իր քրոջ բեռ չըլլալու համար։ Տարի մը վերջը բժշկուած վիճակի մէջ գիւղը տեսանք զինքը երբ հիւանդանոցէն առած քալած էր, անընտել գալով իրեն Նարգուլէի մթնոլորտը։ Քոյրը առջի սրտովը մնացած չէր ալ։ Ծերացած, ջղայնացած,

տկարացած էր եւ ուրիշի կարօտ: Լաւ ընդունելութիւն մը չըրաւ եղբօրը, մտմտելով, ջղայնանալով եղբօրը այս անխոհեմ ընթացքին: «Ես գաղթէն ուրիշի ձեռք կը նայիմ, քեզ նայի՞լ պիտի պահեմ, ինչո՞ւ անդր սույիկ չըլլիր», ըսած էր. խեղճ կինը բանադատական յանդիմանութիւնով մը, իր եղբօր: Պօղոսիկ աղային ծանր եկան այս խօսքերը: Իր ականջները անվարժ էին լսելու ասանկ խօսքեր քրոջմէն, ու ձգեց քոյրը հեռացաւ: Խեղճ էր վիճակը, բայց ի՞նչ կրնայինք ընել քրոջն ալ, որ ըսածին պէս, ինքն ալ ուրիշի կարօտ էր: Հերի՞ք չէ՞ր միթէ այնքան տարիներու անձնազոհութիւնը: Ու Պօղոսիկ աղա յուսահատ իր ապրուստին ապահովութեանը համար, իբր վերջին յենակէտ իսլամական կրօնքը ընդունեց հակառակ իր 75 տարիներու բեռան: Իր մտքի բնական վիճակը խախտարուած էր արդէն, եւ արժանապատուութեան գիտակցութիւնն ալ անցաւ: Ամիս մը վերջ, իր նոր կրօնքին մէջ ալ հանգիստ չունեցաւ Պօղոսիկ աղա: Խղճի ու հոգիի տանջանքը, զղջում մը, կաղընէր հիմա իր սիրտը, առիթ տալով իր ինքնագիտակցութեան: Նորէն հիւանդացաւ ու այս անգամ ինքնաբերաբար դիմեց Տարիւլ Աճիզէի անկելանոցը, ուր վեց ամիս քաշելէ վերջ, մեռած ըլլալու լուրը առինք, թաղուելով իսլամական գերեզմանատան մը մէջ:

Պօղոսիկ աղայի մահէն հինգ օր ետքը տեսայ Մանիկ հանըմը շուկային մէջ, որ ըստ սովորութեան ճերմակ տապրակովը գնումի ելած էր: Լսած էի իր ալ հիւանդութիւնը, բայց չեմ գիտեր ինչո՞ւ չէի այցելած: Առանց զայն նշմարելու նախապէս, ճիշդ ու ճիշդ իր դէմը կը գտնուէի հիմակ: Կատարելապէս անճանաչելի դէմք մը դարձած էր: Կենդանի ու մարմնացեալ պատկերացումը Զապէլ Եսայեանի Շնորհքով Մարդիկ հերոսուհիին Մանիկի, որուն զարմանալի հանգիտութիւնը ունէր Մանիկ հանըմ իր կուսականութեամբը, անուանակցութեամբը եւ ապրելակերպովը, եւ որ այնքան պատկերալից կերպով նկարագրած է տաղանդաւոր գրա-

գիտութիւն իր գործին մէջ: Մարդկային այնքան այլակերպում ոչ մէկ ատեն տեսած ու երեւակայած էի կեանքիս մէջ։ Իր երբեմնի շքեղ հասակը կորացած էր ու իրանը սարսափելի կերպով վատուժցած: Դէմքը քաշուած կնճռած եւ մարգարտաշար ակռաներէն հազիւ քանի մը հատը մնացած էին, երկարած, սեւցած, դեղնած վիճակով բերնին մէջ, պատուհաններու մէջ կոտրտուած ապակիներու նման: Աչքերն ալ աւելի փոսուելով, անփայլ պղտորութիւն մը կը վարագուրէր իր ակնակապիճներուն միջեւ, ուր նախօրերու մէջ կը հրդեհէր տարերքը, ուր որ սեւեռէր: Ձիւաղ մը, ուրուական մը դարձած էր ան, որ խաւարչուտին մէջ կրնար սարսափ ազդել նոյն իսկ ամէնէն քաջասիրտ տղամարդուն:

Հակառակ սակայն այդ ահռելի քայքայումին առաջին վայրկեանին իսկ ճանչցայ զինք։ Պիշ պիշ երեսս նայեցաւ գլուխը երերցնելով: Այդ նայուածքին, եւ այդ գլխու տատանումին մէջ կը խտացնէր ինծի դէմ զգացած ցաւը։ Մայրասէր յանդիմանութեան ալիքներ էին անոնք, որոնք մինչեւ ոսկորներուս ծուծը կը խորամխուէին, եւ որ՝ գինաթափ կ՚ընէին զիս, պարտականութենէ թերացողի մեղապարտ ամչկոտութիւնովը։

— Գլուխդ ողջ, Մաննիկ հանըմ, ըսի զգացած ամօթս, խռովանքս եւ ներյուզումներս պարտկելու համար, խօսքս Պօղոսիկ աղային մահուան ակնարկելով.

— Գլուխդ խողջին, ըսէ օրդի, պատասխանեց կերկերուն ձայնով եւ խոր հառաչանքով մը, որ իր հոգւոյն ալքերէն կը ժայթքէր: Իր այդ խօսքը շատ պերճախօս կերպով կ՚արտայայտէր իր անցուցած տառապալից կեանքին բովանդակ անհաւատութիւնը։

— «Տիրի կեցիր», յարեցի նորէն, ժողովրդական ընկալեալ բանաձեւով մը:

Ծմծիծաղ մը ուրուացաւ իր դէմքին վրայ այս խօսքիս հանդէպ։

— Տիրի կենամ հէ՞, խայրի հրաքիս եղը հատած է:

Ի՞նչ կը զրուցեն Տէր Մինաս, սատեղ երկու օր ալ ջօմր ունիմ։

Ստուգիւ նմանութիւնը հիանալի էր հէք կնոջ։ Ճրագին իւղը սպառած եւ պատրոյգին ծխած նիհար լոյսն էր միայն որ բեկբեկուն աղօտութեամբ մը կը նշուլէր, ժամէ ժամ անոր շիջումին սպառնալով։

* * *

Մինչեւ գերեզմանատուն հետեւեցայ դագաղին որ միեւնոյն անշքութեամբ կատարեցին։ Թաղման վերջին արարողութիւնը կատարուեցաւ հոն, ծղրիդներու հեւքոտ բզզանքներուն, թռչուններու գեղգեղումին եւ կաղամախիներու ու աքասիաներու սօսափող երաժշտականութեան հետ։ Օդը ու համայնապատկերը հրաշալի էր։ Հորիզոնը ատրաշէկ փայլունութեամբ կը վառէր մեր դիմացը, ուրուն նկարած այլազան երեւոյթները պլպող պարիկներու խաղերը կարծես կը թուէին։ Բնութիւնը գարնան ամենէն յանկուցիչ տարազը հագած էր, փայլուն, գեղեցիկ, եւ մոգական ծնաբ մը ոսկի թափած էր կարծես այդ օրը տիեզերքի վրայ։

Ու ես կը խորհրդածէի այդ պահուն մահուան ու կեանքի անըմբռնելի բնազանցականութեան վրայ, մեր կրքերուն եւ մեր ատելութիւններուն, որ կը փշրուէր այդ լայնարձակ հողակոյտին առջեւ, իրենց բովանդակ անիմաստութեամբը։ Խորապէս կը ցաւէի այս կնոջ, անոր ողբալի կեանքին գլխաւոր գիծերը աչքիս առջեւ բերելով։ Որը օր չէր բրած խեղճ կինը, կամ շատ քիչ բրած էր։ Ու ասիկա կը գզէր իմ սիրտս, իբրեւ թէ ես ըլլայի պատճառ անոր բովանդակ տառապանքներուն։

«Աստուած լուսաւորէ հոգին», ըսի մտովի բարեպաշտ հաւատացեալի մը պէս բնազդաբար, երբ քահանան իր վերջին «հոգւոց»ը կ՚արտասանէր։ Ու այդ միջոցին տեսայ ես Մաննիկ հանըմի մարմինը, որ կը պա-

տանգուէր պահապանին կողմէ ու վարշամակով մը կը ձեռնըլուէր փոսին մէջ, իր գլուխին աջ ու ձախ տատանումով: Մանկիկ հանգիստ այդ գլխու տատանումը եւ հողին գրկաբաց ընդունելութիւնը սակայն, նորէն վերյուշում մը կ'ընծայէին հիմակ ինծի, վերյուշում մը՝ որ այնքան խռովայոյզ կերպով ունեցած էի Թզուկին յայտնութեանը առթին սրճարանին առջեւ: Այդ վերյուշումը, անոր երկու օր առաջ ինծի կատարած մէկ գուշակութեան ու նախազգացումին իրականութիւնն էր, իր անձին՝ իր գլուխին հողին ցանկութիւնը, որ դիպուածին զարմանալի ճշդութեամբը երկու օր ետքը կը կատարուէր:

Գլուխը «հողին» կը հանգչէր։

Հոգեբանական այս նախազգացումը այնքան խոր ազդեց այն ատեն իմ մատղաշ մտքիս, որ կեանքիս մէջ երբեք չեմ մոռցած զայն:

ԳԻՒՂԻ ՅԻՇԱՏԱԿՆԵՐ

ՅԱՒԻՏԵՆԱԿԱՆ ՈՒՂԵՒՈՐԸ

Ամբողջ օրը, ամբողջ շուկան, առտուընէ մինչեւ իրիկուն, իր ծխամորճը բերնին։ Ամառը ոլոռն ոլոռն քրտինքներու մէջ թաթաւուն, եւ ձմ որ՝ կարմրայտ եւ առոյգ, իր անվերջանալի երթուդարձերովը միշտ անխօսուկ ու զգուշաւոր, կը քալէր ու կը քալէր Մկօն, միօրինակ, դաշն, յուշիկ յուշիկ, յամրաքայլ։ Իր գլուխը՝ որուն վրայ կը ճանգչէր իր անկաղապար ֆէսը եւ որ կը պարածածկէր մինչեւ իր արեւակէզ այտոսկրները, վայրահակ ծուռ ու կորանկուն կը քալէր ու կը քալէր, կարծես թէ աներեւոյթ ոգիէ մը մղուած ըլլար մշտապէս քալելո՜ւ, քալելո՜ւ։ Ի՜նչ փոյթ ամրան տօթակէզ արեւին այրուցքները իր մարմնին, եւ ի՜նչ փոյթ ձմրան սառ ու սառնամանիքներու, փքալից քամիներու ապտակահարումները իր երեսին, Մկօ կը քալէր ու կը քալէր, անդադար ու անձանձրոյթ, կարծես իր մարդկային բովանդակ աշխատանքը եւ օրական ամբողջ զբաղումը ուզելով այդ ուղեւորութեանը մէջ ամփոփել, քալե՛լ, քալե՛լ, քալե՛լ։ Ասոր մէջ կը գտնէր Մկօ իր սփոփանքը, իր վշտերուն մեղմացումը, իր տառապալից հիւանդութեան, ցաւին ու տուայտիչ խիթերուն անհետացումը, հեռացումը: Այգարեւէն մինչեւ մայրամուտ, անպակաս՝ ան շուկայէն երթալով դառնալով, նորէն երթալով նորէն դառնալով, կը քալէ՛ր, կը քալէ՛ր, յաճախ ամէն քայլափոխի խաչաձեւելով անցորդները, որոնց

առջեւ ուրուականի մը պէս կը ցցուէր շատ հեղ իր սի-կառը հրավառելու, եւ կամ բան մը ըսելու համար։

«Յաւիտենական Ուղեւորը» կոչած էինք այս խեղճ երիտասարդը տղայական չարամտութիւնով մը, որուն հետ ոչ ոք կը համարձակէր խօսիլ: Տղաքը իսկ անգիտակից էին անոր մտացնոր վիճակին, թէ ոչ իրենց սըր-բամիտ ակնարկութիւններովը, անառակութիւններովը, նոյն բախտին, նոյն կատարելութեան եւ նոյն կատաղութեանը պիտի արժանացնէին, ինչ որ արժանացուցած էին ուրիշներ, որոնցմէ շատը հիւրընկալուած էին Ազ-գին Տանը մէջ եւ շատն ալ մեր մօտը, որոնք թէեւ անվնաս՝ բայց առկոց առակ, ծիծաղելի վիճակի մատնուած: Մկօին այդ անխօսուկ ու անբարբառ ընթացքը, փրկարար միջոցը եղած էր իր անձին։ Լաճերը իր այդ ընթացքին մէջ լրջախոհ մարդու առաքինութիւնը նշ-մարած էին, ու այդ համոզումը այնքան զօրաւոր, այնքան հաստատուն եղած էր, որ տեսակ մը նախապաշարում եղած էր անոնց մէջ, ու Մկօ իր այդ սովորական ընթացքով պրծած էր անոնց ձեռքէն:

30—35 տարեկան մը կար, յաղթանդամ, հուժկու մարմինով, լայն լրանով եւ կաշմբուռն բազուկներով։ Հակառակ իր արդի դատարկապորտի անզբաղութեան, կ'ըսէին թէ ժամանակին ամենէն լաւ բանուկ դատկանը եղած է դաշտային աշխատութեանց մէջ։ Լեռներ ու փունդեր քակած, կրակած, ու անոնք այգեստաններու, թթաստաններու վերածած է յամառ ու համբերատար ոգիով մը, որ տեւած է մինչեւ իր մեկնումը գիւղէն։ Աղքատ մարդու մը զաւակն էր, որ ամենուս ծանօթ էր Գալուստ Մարտիրոս անունով: Հինգ վեց հոգիէ մը կը բաղկանար Գալուստենց ընտանիքը։ Մկօն ամենէն մեծն էր եւ հօրը ձեռք։ Որչափ աղքատ՝ բայց եւ այնպէս կրնային իրենց իւղովը իրենք իրենց մէջ տապկուիլ, եթէ Մարտիրոս աղբէր՝ երկարատեւ հիւանդութեամբ մը գամուած չմնար իր տունը։ Անօթութիւնը

արդէն իրենց դրանը եւս պահուած յարաժամ իր ըն-պանիալիքը կ'ոռնար, օգտուելով անոնց դժնդակ՝ ծարը ծարին ապրելակերպէն։ Երբ Մարտիրոս աղբար անկողնին նոյնացաւ, այդ քամնասարսուռ ուրուականն ալ յանկարծ ցցուեցաւ անոնց առջեւ։ Վեց որկոր հաց կ'աղաղակէր: Ու Մկօ օր մը հոս կը վազէր, օր մը հոն կը վազէր ողորմելի օրականի մը համար։ Ծանր էր Մկօին վիճակը: Մայրն ալ Սուրբիկ տուտու նմանապէս հետը կ'աշխատէր: Մանգաղի քաղոցի կը վազէր, ջուր կը կրէր, տերեւ կը շալկէր եւ տոհմիկներուն լուացքը կ'անըռէր։ Բայց նորէն չէին հասնէր, նորէն չէին հասնէր։ Մնացեալ լամուկները դեռ շատ իժ պիժ էին: Առանց դպրոցի՝ չոր ցամաք, բոպիկ գլխաբաց կը մեծնային, Լուսաղբիւրի սարերուն կատարը, առուակներուն, մարգերուն եզրը, եւ հովասուն ծառաստաններուն ներքեւ, միայն բնութեան աղուորութիւնը ունենալով իբր վայելք իրենց առջեւ: Այս կեանքը տանելի չէր թուեր սակայն թէ Մկօին եւթէ Սուրբիկ տուտուին։ Մարտիրոս աղբօրոջմէն դեռ եւս յոյս չկար: Կարիքնին մէկ չէր, երկուք չէր ու եթէ հրաշքով բուռ մը ոսկի թափուէր երկինքէն, նորէն ու նորէն չի պիտի բաւէր: Ու Սուրբիկ կը ննճնար, կը մտմտար իր տէրտէրուն վրայ, կ'անիծէր իր բախտը, իր ճակտին գիրը, կը քաքայէր իր տղամարդը որ պատճառ եղած էր բոլոր իր այդ խաչերուն, չարչրանքներուն:

Կիրիկնամուտի իրիկուն մըն էր: Հացէն զատ բան բաներուկ չկար: Աղ չկար, եղ չկար որ անճարէն բան մը ճարակ ընէր խեղճ կինը։ Ուշ չաղ միտքը ինկաւ: Ճրագը վառեց վար իջաւ: Հաւերը ան օրը շատ կռկռացած էին։ Բունկալը վազեց, լուս մը ցաթեց կարծես վրան: Հաւերը հինգ վեց հաւկիթ ածած էին: Քիչ մը ջուրի մէջ խաշեց անոնք ու իր լաճերուն բաժնեց: Ճաշէն ետքը զաւկըները հաւքեց, ու բնատոհմիկ հայ քրիստոնեայ աղախինի ճշմարիտ ներշնչումով աղօթեց, Սուրբ Աստուա-

ծածկինը բարեխօս կանչելով: Նոյն գիշերը երազին մէջ ճերմակ ձիաւոր մը տեսած էր, որ ափաչով մը իրեն խաղող կը մատուցանէր, ու միւս ձեռքով ալ նամակ մը: Այգուն շատ վաղ, գեղի կիներու բարի սովորութեան համաձայն, ելաւ: Անլուայ երեսին ջուր մը զարկաւ եւ իսկոյն վերյուշեց երազը: «Սուրբ Աստուածածին մատաղ ըլլամ հաւատքիդ, լուսին հետ բարին ալ ցաթեցուր», մաղթեց: Լսած էր թէ ճերմակ ձին մուրատ էր, խաղողը հանգստութիւն, իսկ նամակը թէզ խապար: Կ'իրականար երազը: Աստուածածին լսած էր իր աղօթքը ու երազն ալ կատարելի:

*
* *

Գատըգիւղ Սմբատեանները անուանի էին: Սմբատեան Թորգոմ էֆէնտին որ ապածոյի մեծ վաճառատուն մը ունէր Խաթանըգուլի կողմը, սպասուհիի մը պէտքը ունէր, պարկեշտ եւ հաւատարիմ սպասուհիի մը, տընին գործերու սպասարկութեան համար: Հակառակ Սմբատեաններու ազնիւ վերաբերմունքին, մտնող ու ելլող բոլոր սպասուհիները չէին կրցած անոնց գոհացում տալ իրենց անպարկեշտ ընթացքին պատճառաւ: Գող, բոզ, անօպայ, ապերախտ կիներ եղած էին ամէնքն ալ, որոնցմէ չափազանց զզուած ամէնքն ալ քանի մը ամսուան մէջ ճամբու կը դրուէին: Այս պատճառաւ Սըմբատեանները կ'ուզէին այս անգամ ուղղակի գաւառէն բերել տալ պարկեշտ եւ խելօք կին մը, որ աչքը բացուած չըլլար, եւ իբրեւ ընտանիքի անդամ ապրէր իրենց հետ: Ուստի Թորգոմ էֆ. իր տիկնոջ Տիկին Հրանուշի հետ համախորհուրդ որոշեց Պարտիզակ երթալ, ու իր յաճախորդներէն Սահակ աղա Թովմասեանի հասկցնել իրենց տէրտը, որուն հետ միեւնոյն ճիւղին վրայ առեւտրական յարաբերութիւն ունէր միշտ:

— Աղէկ կ'ըլլայ երթալդ, Սահակ աղան պատուա-

կան մարդ մըն է, կրնայ աս գործը յաջողցնել, ան մեզի գէշ չի կամենար, գիւղին հաւերը անգամ կը ճանչնայ ան, գնա ու ժամ առաջ այս գործը կարգադրէ, ըսաւ Տիկին Սմբատեան իր ամուսնոյն։

— Ուրիշ փրկութեան միջոց չկայ, պատասխանեց Սմբատեան, վաղը իսկ ճամբայ ելլելու է:

— Մարդը երեք օր հոս մեզի հիւր մնաց, ի՞նչպէս խելք չըրինք այն ատեն ու չըսինք: Եթէ չես կրնար երթալ, գոնէ նամակով մը խնդրէ որ մէկը գտնէ, ըսաւ տիկինը իր ամուսինին:

— Նամակով ըլլալիք գործ չէ աս գործը, երթալու է անպայման: Ջուրը ակէն պէտք է խմել: Բերանս այնքան այրած է որ մածունը անգամ փչելով կուտեմ, պատասխանեց ամուսինը:

— Եթէ Սահակ աղան եւ կինը քեզի տեսնեն որքա՞ն պիտի ուրախանան, խենթ պիտի ըլլան շիտակը։

— Ի հարկէ, գաւառացիները հիւրասէր կ՚ըլլան, ըսաւ Սմբատեան իր կնոջ, իրենց յղացած ծրագրէն վերջին ծայր գոհ մնալով:

Հետեւեալ օրը Սմբատեան էֆ. շոգեկառք նստելով ուղղակի իջեւանեցաւ Սահակ աղա Թովմասեանի տունը, որ ուրախ հպարտութեամբ մը հիւրընկալեց իր վաճառական հիւրը: Սահակ աղա երբ հասկցաւ Սմբատեանի նպատակը, մտածեց մտածեց իր կնոջ Արուսեակի հետ եւ Սուրբիկը յանկարծ միտքերնին ինկաւ:

— Աղէկ կ՚ըլլայ, շատ աղէկ կ՚ըլլայ Սմբատեան էֆ. ըսաւ Արուսեակ հանըմ վաճառականին, Սուրբիկը շատ բարի, շատ հաւատարիմ կին մըն է։ Շատ անգամ մեզի կուգայ ու կ՚օգնէ ինծի: Օր մը օրանց մէկ թերութիւնը տեսած չեմ: Աղքատ, բայց աչքը կուշտ է: Դուք ալ մեծ բարիք մը ըրած պիտի ըլլաք անոր, ազատելով զայն իր թշուառ վիճակէն։ Ու Արուսեակ հանըմ իսկապէս ազնուասիրտ կին, հասկցուց վաճառականին անոնց կացութեան բոլոր մանրամասնութիւնները, քաշած տառապանքները, բազմանդամ վիճակը, վերջապէս ըւիկը եւ ծըւիկը անոնց կեանքին։

— Թող ինքը լաւ ու պարկեշտ ըլլայ, ես անոնց միշտ կը հանեմ ամէն կերպով, աւելցուց վաճառականը, եւ նոյն իսկ քիչ ատենէն մեծ տղան ալ վաճառատանս մէջ կ'առնեմ:

Գործը այս կերպով ծրագրուելէ վերջ, կը մնար մի-այն ստանալ Սուրբիկի հաւանութիւնը:

— Եղած սեպէ այս գործը, կը վստահեցնէր Սահակ աղա իր վաճառականին։

Ու յաջորդ օրը կանուխ կը դիմեն Սուրբիկի տու-նը, մի գուցէ ուշ մնալնուն, տունը չի գտնելու հաւա-նականութիւնը նկատի ունենալով: Չէ՞ որ աշխատող կին մըն էր վերջապէս Սուրբիկ։

— Դուք գացէք ես ալ հիմակ ետեւնուդ կը հասնիմ, ըսաւ Արուսեակ հանըմ անոնց մեկնած միջոցին։ Ես ալ գամ որ, ես ալ քանի մը խօսք ըսեմ:

— Ճիշտ ես. կինը կնոջմէն կը հասկնայ, պատաս-խանեց Սմբատեան։ Շնորհակալ պիտի ըլլամ եթէ այդ ձանձրոյթը յանձն առնէք:

Երբ երկու տղամարդիկը Սուրբիկի դուռը զարկին, Թռչեց կարծես Սուրբիկի սիրտը: Յիշեց երազը, ու ե-րեսը խաչխչելով վար վազեց: Ճանչցաւ Սահակ աղան բայց միւսը ոչ: Գուշակեց որ ան ալ Իսթանպուլցի մըն էր, խօսուածքէն ու վրայ գլուխէն:

— Էֆէնտին Իսթամպօլցի է, Սմբատեան էֆ. կը կոչուի, զէնկին թիւճար է, խզմէթքարի մը պէտքը ունի, քեզի յարմար տեսանք ու եկանք։ Աղէկ կ'ըլլայ քեզի Սուրբիկ, կ'երթա՞ս, հարցուց ջոջը:

Սուրբիկ գեղջուկի երկչոտ նայուածքով մը նայե-ցաւ էֆէնտիին, որը աչքը չէր փախցներ անկէ, անոր պատասխանին անհամբեր:

— Շատ բան մը չէ ընելիքը, ըսաւ Սմբատեան էֆէնտի քաղաքավար եւ փաղաքշիչ թօնով մը։ Առտնին ընթացիկ աշխատութիւններ են, որուն փոխարէն հինգ ոսկի ամսական պիտի տամ ձեզի եթէ ընդունիք:

Սուրբիկ շատ բան մը չի հասկնալով այս հայերէ-

նէն, լուռ, անպատասխան կը մնար: Բարեբախտաբար ջոջը նիհար թափած մարդ, հասկնալով Սուրբիկի կացութիւնը, թարգման եղաւ.

— Էֆէնտին կ'ըսէ որ՝ խզմէթը դոլայ է, հինգ ոսկի ալ ամսական պիտի տայ քեզի, ատիկայ չէնէլօք կ'օգտէ քեզի, պախշիշն ալ զատ:

Սուրբիկ ոսկիներու ձայնէն ներքնապէս շլացած աւնելցուց.

— Աղա մտմտամ հեղ մը, վաղը չէ մյուսօր կուտամ ճուղապս, ըսաւ Սուրբիկ:

— Մտմտալու պէտք չկայ, խամէթ մընէ է ասիկա ոտքդ եկած է, խամէթը մի թեպեր։ Ամէն քաշածդ պիտի մոռնաս, տղաքդ ալ էֆէնտիին շնորհիւ մարդ պիտի ըլլան: Չէ մ'ըսեր վերջը փիշման կ'ըլլաս, կ'ըսէր Արուսեակ հանըմ որ եկած ու հասած էր հիմակ անոնց ետեւէն:

Մտածեց մտածեց ու հաւանութիւնը տուաւ Սուրբիկ տուտու։ Ամէն բան կարգի կանոնի դրաւ: Թուրիը, դրացիները շաբաթը մէկ երկու անգամ Մարտիրոս աղբօր պիտի այցելէին ու տղաքն ալ խնամէին: Արդէն Մարտիրոս աղբէր ցաւը բաւական հերնտած էր: Իր ազգականներէն ու դրացիներէն հրաժեշտ առնելէն ու զաւակներուն պագտալէն ետքը, երրորդ օրը ճամբայ ելաւ իր էֆէնտիին հետ, որ իր հինուկ շալվարին տեղ ֆէսխէ փիստան մը հագցուցեր էր իրեն: Մկօն ալ իրենց հետ էր։ Էֆէնտին հիմկուց իսկ խօսքը յարգած էր ու անոր վաճառատան մէջ գործ մը պիտի տար գնը-էկօրի։ Սուրբիկ առանց անոր չէր կրնար կենալ: Աչքի սէր, աչքի բարին էր։ Մկօ այն ատեն 20—22 տարու կտրիճ մըն էր, բռնած քարը կը փշրէր: Կը քակէր՝ կը կապէր, կը վերցընէր տպածոյի հակերը, խաղցընելով անոնք ամէն կողմ, ճնճուղի մը պէս: Մար ու տղի գործ խառն էր, ուտելիքը լիք, ամսականը բանուկ, գործը ըսընտուկ, թէմիզ թիրէնտէզ։ Գոհ էին, շատ գոհ, հանգիստ։ Միայն մէկ անհանգստութիւն մը ունէր Սուրբիկ. ան ալ իր

միւս զաւակներն էին։ Իր էրկանը մեռած խապարը նոր էր առած, բայց զաւկըները ի՞նչ կ'ընէին, ի՞նչ կ'ըլլային։ Աչքը ետեւն էր, կերածը դարվար չէր երթար։ Մշտակայ տանջանքն էր անիկա իր մայրական սըրտին, հակառակ իր ղրկած բուռ բուռ ծրարներուն ու ոսկիներուն։ Բայց այսքան չի պիտի ըլլայ եղեր միայն իր տառապանքը։ Բնութիւնը զայն ապտակեց աւելի անողոք, աւելի անագորոյն ապտակով մը, տալով իր ամէնէն սիրական զաւկին Մկօին ջղային սոսկալի հիւանդութիւն մը, որուն յաջորդեց նաեւ լուսնոտութիւն մը, որով հարկ եղաւ դնել հիւանդանոց, ուրտեղ մնաց երկար տարիներ։ Սուրբիկի համար կեանքը անտանելի եղաւ անկէ վերջ, որ թէեւ իր գործին վրայ մնաց, այնուամենայնիւ իր զաւկին ցաւէն, միշտ տըխրութիւն մը կար իր դէմքին վրայ, որ արգահատանք կ'առթէր ամէն դիտողի։

* * *

Տասը տարի վերջ, գիւղը տեսանք զինքը մայր ու տղայ։ Մկօին լուսնոտութիւնը հետզհետէ նուազած էր, բայց ջղային հիւանդութիւնը դեռ եւս հետք մը կը պահէր իր վրայ, հակառակ Սմբատեան էֆ.ի ըրած զոհողութիւններուն երիտասարդին հանդէպ։ Սուրբիկ տուտու բաւական ծերացած էր եւ չէր ուզեր այլեւս ծառայութեան մէջ մնալ։ Իր միւս զաւակներն ալ մեծցած խոշորցած էին արդէն ու պէտք էր անոնք տուն տեղ ընել։ Մկօն անվնաս վիճակ մը ունէր եւ ջղային մասնագէտ բժիշկն ալ խորհուրդ տուած էր հիւանդանոցէն վերցնել ու փոխադրել իր գիւղը, քիչ մըն ալ բնութեան օժանդակութեանը յանձնելու համար զայն։ Մկօ գիւղի շուկան առտուընէ մինչեւ իրիկուն կը չափէր ու կը չափչըփէր հիմակ։ Հազուագիւտ էր իր խօսիլը։ Իսթանպուլէն գալէն վերջը աւելի ուժովցած էր։ Սեռական զգացումները թունդ ելած էին եւ շատ կը նեղէր իր

մայրը զէնքը ամուսնացնելու համար։ Մուրբիկ տուտու հիմակ ալ այս տէրտը ունէր իր գլխին վրայ։ Կը պատմէր որ երբեմն ալ շուկան կանգ առնէր ան խումբի մը առջեւ ու Իսթանպուլ երթալու համար իր թէզքէրէն հարցնէր։ Զգացումները երեւակայութիւնը գրգռած էին։ Իր խելքով Իսթանպուլ պիտի երթար ու ամուսնանար «աղուոր աղջկան մը» հետ։ Կարեկցաբար խոստումներով կը ճամբէին անիկա, ու այդ պահուն յուսալից, կռնակը դարձնելով, նորէն կը քալէր լուռ ու անխօս, ով գիտէ այս անգամ որքան ատեն։

Օր մըն ալ մեր առջեւ ցցուեցաւ ան երբ հաւաքուած էինք սրճարանի մը առջեւ։ Այն օրը խիստ գերագրգռուած վիճակ մը ունէր խեղճ երիտասարդը.

— Ի՞նչ ըրիք թէզքէրէիս գործը, ըսաւ խիստ եւ սպառնալից աչքերով։

— Ի՞նչ թէզքէրէդ Մկօ. ի՞նչ կ՚ըսես, ըսինք գուշակելով իր հոգեկան վիճակին ամբողջ ցաւատանջութիւնը։

— Իսթամպոլ երթալու թէզքէրէս։ Իսթամպոլ պիտի երթամ, «մեծ քաղաքը», պիտի պսակուիմ, տուն տեղ պիտի ըլլամ, մինչեւ ե՞րբ պիտի քաշեմ ասանկ։

— Մկօ հիմակ ատենը չէ։ Չե՞ս գիտեր, թագաւորը արգիլած է մեր մուտքը Իսթամպոլ։ Կնիկը պահել կ՚ուզէ, հաց կ՚ուզէ, ուտելիք կ՚ուզէ, վրայ գլուխ կ՚ուզէ, կ՚ուզէ, կ՚ուզէ, կ՚ուզէ։ Դուն ի՞նչպէս պիտի պահես կնիկը, գործ չունիս, վաստակ չունիս, դրամ չունիս։

— Կնիկ մը պահելը ի՞նչ է։ Իրարու բերան թքնենք կը կշտանանք։ Աղբարներս կարգուեցան, Սիմօնենց Համբարն ալ կարգուեցաւ։ Ընծի վէ՞վ պիտի կարգէ, պսակէ։ Ես փարայ ալ ունիմ, վաստակ ալ ունիմ։ Սմբատեան էֆէնտին ողջ ըլլայ։ Ան ինծի փարայ ալ կուտայ, գործ ալ կուտայ։ Ձեզի ի՞նչ։ Դուք մինակ թէզքէրէս հանեցէք։

Ու այս ըսելով դուրս կը քաշէր առասանով մը իր վիզէն բաճկոնին մէջ անցուցած մանրուքներով լեցուն քսակ մը, անոր պարունակութիւնը ցոյց տալով մեզի։

Պանդոյրներու, ճետաքրքիրներու բազմութիւն մը կը կենար այդ միջոցին իր շուրջը, որ որքան կենար, այնքան հրճուանք կ'առթէր կարծես յաւիտենական ուղեւորին:

— Ի՞նչ պիտի ընես կնիկը Մկօ, նայէ որ աշխատիս, ուժով լուսով մարդ ես, քարը բռնես փոշը կը հանես: Աշխատէ, բանէ, փորէ, տնկէ, այգեստանները, թթաստանները վէրան մի թողուր, հօրդ մատները թափած են անոնք տնկած ատեն։ Նայէ Այազմայի այգինիդ փուշ ու տատասկի մէջ խեղդուած է:

— Ընծի ի՞նչ, թող Մհօն ալ փորէ, Աւօն ալ փորէ, Նիկօն ալ փորէ: Զօգտե՞ր՝ բանածն, մինակ ե՞ս պիտի փորեմ, բանիմ, տատիմ, աշխատիմ, քրտնիմ։ Ու Մկօ կ'ըսէր ասոնք առանց նկատի առնելու Մհօին աշխատանքը, Աւօին դատկանութիւնը, եւ Նիկօին չարչրանքները լեռանցամէջերուն խորը:

— Մկօ աշխատէ, աշխատէ, օրերդ պարապ մի անցըներ, կը խրատէին դարձեալ իրեն։ Մեղք է մարդ։ Բայց «խենթը խրատը ինչ ընէ, սեւը սապօնը ինչ ընէ»: Մեր այդ խրատներէն՝ խորհուրդներէն ալ աւելի կ'ազդուէր ան ու կը պատասխանէր դառնագին շեշտով մը, որուն անկարելի էր չի կարեկցիլ, մանաւանդ չի կարեկցիլ Սուրբիկ տուտուին, անոր քաշածները միտքերնիս բերելով այս տղուն երեսէն: Եւ արդէն աւելի ո՞րի համար էր որ կը շռայլէինք այս խրատները: Զէ՞ որ տառապեալ մայր մըն էր անիկա։

— Դուք գիտէք, ձեր ըրածը ձեզի, ես թէզքէրէս ալ կ'առնեմ, կրնամ ալ երթալ, կրնամ ալ կարգուիլ: Հէմ ձեր առջեւէն պիտի անցնիմ սալթանաթլը կառքով, ան ատեն ձեր ըրածը ձեր վիճտանին քար թող ըլլայ: Դուք մարդու խէր ընող մարդիկներ չէք։ Տեղերնիդ մնացէք ամենքդ ալ, կը պատասխանէր: Ու թիկունքը դարձնելով, ցասումով կը բաժնուէր մեզմէ ու կ'սկսէր քալե՜լ, քալե՜լ, քալե՜լ:

«Խեղճ տղայ, այսօր շատ դպած է», կ'ըսէինք մենք մեզի անոր ետեւէն:

*
* *

Դիպուածներու եւ զուգադիպումներու խաղերը տարօրինակ են կեանքի մէջ։ Մաննիկ հանըմի հոգեբանական նախազգացումէն ետքը, Մկօն էր որ կ'երկրորդէր դիպուածին այս ճակատագրական խաղը։

Երկու ժամ չէր անցած այս դէպքէն, մէյ մըն ալ լսեցինք որ Մկօն մեռեր է յանկարծական մահով մը Լուսաղբիւրի ճամբան, «Ժուլիկ աղբիւր»ին բացատանին վրայ։ Բազմութիւն մըն է որ կը վազէր այդ պահուն, այս հետաքրքիր մարդուն մահուան վայրը։ Բնականաբար մենք ալ չէինք կրնար անտարբեր մնալ, մանաւանդ որ դեռ քանի մը ժամ առաջ կրակի պէս խօսած էր ան մեր հետ։ Գացինք եւ ի՞նչ տեսնենք։ Մարդկային այդ հսկայ զանգուածը անճանաչելի վիճակով մը փռուած էր գետինը փոշեթաթաւ, աչքերը ակնակապիճներէն դուրս ցցուած, բերանը լորձունքներով փրփրալից, կուրծքը բաց, ուր թաւ մազեր կարծես պուրակ մը կը ձեւացնէին իր մարմնին վրայ։ Դեռ ջղերային ցնցումներով կը գալարուէր խեղճը, ուժեղ երիտասարդներու ձեռքին ներքեւ, որոնք անդադար երակները կը շփէին ու զայն կը զսպէին։ Մինչեւ որ բժիշկը հասաւ, մահը հասած էր արդէն։ Աքսէն իր վերջին ամենէն ուժեղ հարուածը տուած էր. «Տէրը լուս ըրած, հանգչած էր»։

Յաջորդ օրը կատարուեցաւ յուղարկաւորութիւնը հոգեւորականներու ամբողջ մասնակցութիւնովը։ Գաւառին առաջնորդը Յովակիմեան Ստեփաննոս Արքեպիսկոպոս, որ քահանայական ձեռնադրութեան համար այս պատուական ու պատմական գիւղաքաղաքը կը գտնուէր, աղքատներու հանդէպ ունեցած քրիստոնէական համայնավարութեան անխտրական ըմբռնումներովը, մինչեւ «վերի գերեզման»ը անձամբ կը նախագահէր յուղարկաւորութեան։ Իրմէ քաշուելով եկեղեցիին քարոզիչն ալ կը մասնակցէր. Իրմէ քաշուելով կը մաս-

նակցէր նաեւ Աւագերէցը ու երկու հին քահանաները: Իր հրամանով կը միանային նաեւ իր նորընծայ վեց ձեռնասունններն ալ, Տէր Անանիա, Տէր Մատաթիա, Տէր Բարթուղիմէոս, Տէր Փիլիպպոս, Տէր Բառնաբաս, Տէր Տիմոթէոս, Տէր Դիոնէսիոս քահանաները: Ստեփաննոս Արքեպիսկոպոս, որքան բարեխիղճ նոյնքան եւ պահպանողական հոգեւորական, ըստ սովորութեան Տօնացոյցի օրուան այս սուրբերուն անուններովը կոչած էր իր ձեռնասունները ժողովրդեան ընդհանուր զարմանքին եւ յուզումին մէջ, ամէն անգամ «սրբալոյս մէռոն»ին հետ, փակցնելով նորընծաներու ճակտին այս paradoxal անունները: Մկօն էր որ կը շահէր այս գործէն, ծրի առաջին մեռելաթաղը կատարուելով իր վրայ անոնց կողմէ: Դոնէ այդ փառաւորանքը ունեցաւ ան յետ մահու: Ժողովուրդէն աւելի հոգեւորականներու քանակ մըն էր որ կ'ընկերակցէր իր դագաղին, իրենց Սպարապետովը:

«Յաւիտենական ուղեւորը» ճիշդ իր պահ մը առաջ կատարած նկարագրի բացատրութեան համաձայն, յաւիտենական կառքին մէջ պառկած, յաւիտենապէս կը բաժնուէր մեզմէ, ու կ'երթար «Յաւիտենական Մեծ Բաղաք»ը, «Անթառամ պսակը ընդունելու», որուն անցագիրը» «Տէրը իր հզօր աջովը» կնքած էր, ճիշտ այն միջոցին՝ երբ Իսթանպուլի զանգերն ալ Սահմանադրութեան հռչակումով լայնօրէն կը բացուէր բոլոր ուղեւորներուն առջեւ, խնդի եւ ցնծութեան անհուն խանդավառութիւններով:

Ու պառաւներ, որոնք Մկօին թափօրին անցքը դիտելու փափաքով, լեցուած էին տուներու քիւերուն ներքեւ, ու փողոցներու երախներուն առջեւ, հաւատացեալի անկեղծ ու միամիտ շեշտով կը շշնչէին անոր ետեւէն, «Լուս ըլլայ հոգիդ Մկօ, դատաստանդ քաղցր ըլլայ»:

ՍԷՐԳՕԻ՛Ն ՍԷՐԸ

«Հազար ձին են դրեր
խամեր են կանչեր»:
Ժող. առած

Սէրգօ էն կտրիճը, էն գեղադէմը, եւ էն համակրելին էր գեղի երիտասարդութեան մէջ, եւ իր խոհական բընաւորութեանը համար սիրուած ամէնքէն: Ամէնքն ալ բան մը ունէին անոր նկարագրին մասին իրենց հիացումը արտայայտելու, եւ չէր գտնուեր մէկը որ անոր մասին իր գովեստը չի հիւսէր: Սէրգօ իրենց պարծանքն էր եւ օր մը օրանց զէշ խօսք մը չէր լսուած անոր հանդէպ:

Հակառակ սակայն այս պաշտումին, Սէրգօ շատ քիչ ոտք կը կօխէր գեղը: Իր որսորդութեան հանդէպ զգացած սէրը ու բնութենապաշտ տենչանքները, օրերով լեռներու կատարը, ձորձորներու եւ ծմակներու խորը կը թաղէին անիկա, եւ աւելի հեշտ կ'զգար վայրենի երէի մը ետեւէն հեւ ի հեւ վազքը, կամ արհաւրոտ արջու մը դէմ վտանգալից ծեծկռուքը, քան գեղի միօրինակ կեանքը: Բարձրաբերձ լեռները ու ժեռուտ սարերը իրեն համար ազատութեան ու հանգստութեան այն անդորր հանգրուաններն էին, որոնցմէ զրկուիլը իր մահը կը նշանակէր:

Սէրգօ շատ կանուխ որբ մնացած էր: Հայրն ու մայրը տունէ հեռու գացած էին, երբ հազիւ լոյսը կաթէն կըտ-րուած էր։ Ու Սէրգօ մնացած էր իր մշտակոծ մամուն ուս խաթունին ազազուն ձեռքերուն մէջ, որ հակառակ իր երկուն եղած օրերուն, ջանք չէր խնայեր իր թոռան խնամքին, իր ցաւերուն, կսկիծներուն իբր ապագայ միակ մխիթարանքը։ Սէրգօ՝ չորցած ծառի մը բունէն ելած մէկ մատղաշ ոստին պէս մեծցած էր, ու երբ բա-ական խելահաս եղած, ըմբռնած էր իր ծնողազուրկ ճակին անհաւորութիւնը, որ անկարեկիր կերպով հար-ուածուած էր:

Սէրգօ 17 տարու էր երբ որսի ու լեռներու սիրա-հարուեցաւ։ Սկիզբը քանի մը օր միայն կը բացակայէր ր տունէն: Բայց կամաց կամաց այդ բացակայութիւնը անախապէ կ'ըլլար։ Օրերով, շաբաթներով կը մնար ան լեռներուն մէջ: Խեղճ մամը կը հալէր ու կը տոչորէր իր որնիկին հազուադէպ երեւումներէն: «Մարն էր բերեր, նքն էր մեծցուցեր»: Գիշերները հազիւ մրափ մը կ'առ-նէր, միշտ անհանգիստ, սրտատրոփ: Երբեմն ալ մղձա-անջներու մէջ կը մենախօսէր Սէրգօի անունը տալով: ու խանձուն այդ սրտմաշուքներէն ազատելու համար երջնապէս իր բնակութիւնը լեռան մէջ Սէրգօի քովը աստատած էր, միշտ զայն տեսնելու եւ վայելելու հա-մար:

* * *

Ատենէ մը ի վեր սակայն Սէրգօի բնաւորութեան էջ տարօրինակ փոփոխութիւն մը առաջ եկած էր: ՛ւր ան մենաւէր տղան, հիմակ գեղէն ու ընկերութե-էն չէր ուզեր բաժնուիլ: Ո՛ւր ան մաղձոտ եւ սակա-ախօս երիտասարդը: Հիմակ զուարթութեան, խնդի եւ պիտի մուսա մը թառ առած էր իր մէջ: Իր բարե-ամները եւս ուրախ էին զայն շէնշող ու խօսուն տես-

նելով: Անոր գոյութիւնը կեանքն իսկ էր իրենց ընկերական շրջանակին:

Սէրգօի ընկերական կեանքի այս փոփոխութիւնը խիստ զարմանալի կը թուէր շատերու: Ի՞նչ էր պատճառը: Գա՞նձ մը գտած էր արդեօք լեռան մէկ խորշը: Շատեր այսպէս կ'եզրակացնէին: Ուրիշներ աւելի իրագէկ, կը փսփսային թէ Սէրգօ աղջիկ մը սիրած է, եւ այս պատճառով փոխուած իր կենցաղէն, բնաւորութենէն ու ապրելակերպէն:

Եւ իրապէս Սէրգօ սէր կապած էր Օհանջան Ջենոբին 16 տարու աղջկան Շուշանին: Երիտասարդը երբ իրիկուն մը գեղը մտաւ, տեսաւ Շուշանը կուժը ձեռքը աղբիւրին առջեւ: Անոր անուշ նայուածքը գամեց զինքը իր տեղը: Երկար ատեն դիտեց անոր սէվլլի սլացիկ հասակը եւ խուրձ խուրձ մազերուն գանգուրները: Հեշտալի պահը եղաւ այդ պահը երկուքին համար, ու սիրեցին զիրար կաթոգին, սիրոյ յանկարծական բռնավառումով մը: Սէրգօ անկէ վերջ գրեթէ ամէն օր քանի մը ժամ գեղին մէջ կը դեգերէր եւ տերեւախիտ ծառաստաններուն մէջ իր սիրուհիին ժամադիր ըլլալով կը վայելէր զայն արբշիռ ու ըղձագին:

Սէրգօ քիչ ատենէն խօսքկապը կը կատարէր Շուշանի ծնողքին հետ, ու ամէնուն յայտնի կ'ըլլար անոր զուարթութեան պատճառը:

Շուշան ստուգիւ գեղին ամենէն գեղեցիկ աղջիկն էր: Գեղին երիտասարդութիւնը շարունակ դարպասած էր անոր շուրջը, բայց ոչ մէկը կրցած էր անոր իշխել: Սերգօ միայն այդ երջանկութեան արժանացած էր, ու բոլոր անոնք երբ լսեցին Սէրգօի եւ Շուշանի կէս նըշանտուքը տեսակ մը պատկառոտ վերաբերում ունեցան գեղանի աղջկան հանդէպ: Չէ՞ որ Սէրգօի նշանածն էր ան այլեւս, եւ չէ՞ որ Սէրգօ իրենց կտրիճ ու սիրելի բարեկամն էր: Առաջները շատ բաներ պատմած էին անոնք Սէրգօի՝ այդ առասպելական աղջկան գեղեցկու-

թեան մասին, բայց լեռան տղամարդուն սրտին մէջ այն առնն սէրը չէր բաբախած դեռ, ամբողջովին իր հերոսական կեանքին նուիրուած ըլլալով։

*
* *

Սէրգօի նշանտուքը մէկ մարդու մը միայն խռովանք տուաւ գեղին մէջ, գեղին ջոջերէն Համբայ Մըրտօին, որ իր ունեւորութեան շնորհիւ ազդեցիկ դիրք մը ունէր հասարակութեան առջեւ: Մրտօ մտադրած էր այդ աղջիկը իր որդիին Ցոլակին առնել, որ նոր եկած էր Իսթամպուլէն արհեստագիտական վարժարանը աւարտելով։ Ու կը պատրաստուէր նոյն իսկ խօսքկապի երթալ մինչեւ այն օրերուն, ուր Սէրգօի խօսքկապը սուտիկ փուտիկ եղած լմնցած էր Օհանջանենց տան մէջ: Մրտօի խռովանքը աւելի մեծ եղաւ, երբ լսեց Սէրգօի եւ Շուշանի անլուծելի սէրը: Դիւային ամէն միջոցներ կը խորհէր հիմայ, դրամի ու բամբասանքի զօրութեամբ այդ նշանտուքը քանդելու: Մրտօի համար դժուար չէր այդ նպատակը իրականացնել, քանի որ այդ գործին յաջողութեան համար գործակից ունէր իր նենգամիտ կինը Շողակաթ: Գաւառներու ընտանեկան կեանքին մէջ բամբասանքը ամենէն կործանար դերը կը կատարէ, հերիք է որ անոր որոմը անգամ մը մէկու մը կողմէ ցանուի: Ալ դիւրին է անոր ուռճացումը եւ ընդարձակումը: Ու ռամիկը առանց ալ խորը թափանցելու այդ զրպարտութիւններու նպատակին, առանց իրականը կամ անստոյգը փնտռելու, իսկոյն համոզումը կը կազմէ անոնց մասին։ Մրտօ ու Շողակաթ իրենց խորամանկութիւններով շատ լաւ ուսումնասիրած էին գեղի ժողովուրդին այդ տկար հոգեբանութիւնը, այնպէս որ այդ դաշտին վրայ իրենք կրնային սքանչելի սերմնացաններ ըլլալ: Շողակաթ մտած ու ելած տուները կը բամբասէր, կը քամահրէր ու կը զրպարտէր Սէրգօն, ինչպէս

նաեւ Մրտօ մտած ու ելած տեղերը, ըսելով որ Սէրգօ գողցած է Ակօին եզը, թէ լեռան ճամբորդներ կողոպտած է, թէ շրջակայ գեղերէն արջառներ գողնալով ծախած ու ոսկիներ գրպանած է եւն. եւն.: Այս տարաձայնութիւնները այլեւս ամէն մարդ իրարու կը փսփսային, ու նոյն իսկ իժերուն բիժերուն բերաննուն ծամոց կ'ըլլար:

Սէրգօ հիմա գեղին մէջ այն ընդունելութիւնը, այն համարումը չունէր շատերու առջեւ: Ալ չէին մօտենար իրեն: Ու գիտնալով հանդերձ իր մասին եղած այս պաղութիւնը, բան մը չէր գիտեր իր շուրջի իրադարձութիւններէն: Ո՞վ պիտի համարձակէր իրեն խօսք մը ընել: Սէրգօ կրնար իրենց ճիտը պլօրել: Իր ճշմարիտ բարեկամները ու ծանօթներն ալ փափկանկատութիւն համարած էին այդ տարաձայնութիւնները գիտցնել ու վիշտ առթել անոր: Եւ սակայն այս տարաձայնութիւնները Օհանջանենց տան մէջ ալ արձագանգ գտած էր ալ, եւ որոնց մասին Մարգար ու կինը ոչ մէկ պատճառ կ'ունենային այլեւս թերահաւատելու: Համբայ Մրտօ ու Տողակաթ առիթը յարմար սեպելով, իրիկուն մը առատ ընծաներով բեռնաւորուած, Օհանջանենց տունը գացին իրենց միտքը յայտնելու եւ Շուշանին ձեռքը խնդրելու:

— Աստուծոյ հրամանը աս է եղեր Զենոբ աղա, կ'ըսէր Մրտօ իր փաղաքշիչ լեզուովը: Աղջիկնիդ կրակը պիտի նետէիք: Հէլալ ծամ ունի եղեր ուտելու: Ան իմ զակիս Տօլակին արժանի է, ու աղջկան ճիշդ ձեռք պագի միջոցին, ոսկիներու շարան մը կը պլօրէր անոր վիզը:

— Խամէթը ձեզին է եղեր Ուէս Մրտօ, խամէթէն դուրս բան չկայ: Սէրգօին ինչ մալ ըլլալը հասկցանք ու ճամբեցինք: Աղջիկը մերը չէ, ձերն է, կը պատասխանէր Զենոբ ոսկիներու շողքէն ներքնապէս շլացած:

— Աստուած թամամին հասցնէ, մաղթեցին երկու ընտանիքները, ու խօսքկապը ընելէ վերջ հրաժեշտ առին Մրտօենք:

Շուշան այս անակնկալ այցելութենէն եւ այս երկ-

բորդ անգամ կատարուած խօսքկապէն խիստ ապշահար ու սրտաբեկ եղած էր։ Իր Սէրգօն յիշելով կը սարսռար, ու կուլար։ Ի՞նչ անցած դարձած էր։ Ինչո՞ւ զինքը Սէրգօէն բաժնելով ուրիշի մը տալ կ'ուզէին իր ծնողքը։ Չէ՞ որ կը սիրէին անոնք զինքը։ Մեկնութիւն մը չէր կրնար տալ ասոնց, ու իրեն ընծայուած ոսկիներու շարքը, որ իր վիզը շրջանակած էր կը գարշէր, կաշառք նկատելով անոնք իր ծնողքին կողմէ կատարուած առեւտուրին։ Ու Շուշան կարծես մեղաւոր կը զգար ինքզինք Սէրգօի առջեւ։

Ատենին գաւառական շատ մը խորշերու Հայ ընտանեկան կեանքի մէջ իգական սեռը մանկութենէն սկսեալ մինչեւ պառաւութիւնը ստորադաս տարրը կը համարուէր արական սեռին։ Պարզապէս մեքենական դեր մը ունէր ան այդ շրջանակին մէջ։ Իրաւունք չունէր իր ծնողքին ոչ մէկ կարգադրութեան խառնուելու նոյն իսկ եթէ խնդիրը իր գոյութեան շուրջը դառնար։ Գրեթէ գրաստ մը։ Ծնողքը իր մասին կրնար տնօրինել ինչ որ ցանկար, վասնզի «մի քէօռ տղան, օխտը սաղ աղջկանից լաւ էր»(*)։

Շուշան ծնողական այս խստամբերութեան ենթարկուած էր։ Նախապէս իր սիրականը զինքը խնդրած էր ու ծնողքը հաւանած էին տալ, հիմայ այդ խօսքկապը կը լուծուէր եւ ուրիշի մը հետ կը կապէին զինքը, որուն հետ ամենափոքր ծանօթութիւն իսկ չունէր։ Խօսք մը իսկ ըսելու իրաւունք չունէր ծնողքին կողմէ կատարուած այդ առեւտուրին նկատմամբ։ Կրնա՞ր համարձակիլ ըսել թէ կը սիրէր Սէրգօն։ Անքաղաքավարութիւն, անպարկեշտութիւն պիտի նկատուէր այդ բարբառը իր ընտանիքին եւ գերդաստանին առջեւ։ Ու Շուշան լուռ

(*) «Մանուշակի աւանին հայ ընտանեկան կեանքը» խորագրով մեր ուսումնասիրութեան մէջ խօսած ենք աւելին այս մասին լիակատար, «Բիւզանդիոն»ի 3310—11—12—13րդ թիւերուն մէջ, 1907ին։

համակրութիւնով կը հալէր, կը հիւծէր եւ կը մաշէր։

Սէրգօ ամէն բան իմացած ու սակնուվրայ եղած էր: Համբայ Մրտօն կը ճանչնար: Տղան Յովակը իր մանկութեան ընկերն էր, որմէ կանուխ բաժնուած էր անոր թեթեւութիւններէն սրտնեղած։ Կը յիշէր քանի անգամ անոր ապտակնը զեղի ճահիլ հարսներուն հարփ նետելուն համար։ Սէրգօ սկիզբէն չէր սիրեր այդ տղան, ու ալ աւելի մեծցաւ իր մէջ այդ հակակրութիւնը, երբ լսեց անոր խօսքկապը Շուշանին հետ։ Վայրագ կատաղութիւն մը լեցուց այդ լեռան առիւծը: Ցաւը ոչ մէկուն կը յայտնէր։ Գետը, լեռը, դաշտը նեղ կուգային իրեն: Ապուշ մը դարձած էր կարծես ու շարունակ Շուշանը կը մտածէր, եւ գիտէր թէ Շուշան ալ իրեն չափ կը չարչարուէր: Ալ չի՞ պիտի տեսնէր ան։ Լսած էր թէ ծնողքը տան սեմէն դուրս թող չէին տար որ ելլէ, անոր առեւանգուելու վախը ունենալով մտքերնուն մէջ Սէրգօի կողմէ: Ու Սէրգօ կը խորհէր ու կը խորհէր ու ճար կը փնտռէր։

* * *

Հարսնիքի օրը եկած հասած էր: Համբայ Մրտօ գեղ գեղացի, ձէնած կանչած էր նոյնպէս նաեւ Օհանջանը: Թմբուկն ու զուռնան իրենց մեծադղորդ ու զիլ ձայներով վեր կ'առնէին գեղին հորիզոնները: Ծափ ու դափ, երգ ու պար կը թրթռար ամէն կողմ, ամէն ոք լոլիկ էր ամէն դի ուրախութեան զոռ ու զոչում կը լսուէր:

Վարդ վարդենի մենակ չէ,
Ռահան ծաղիկ խուրձ ալ չէ,
Շուշան հասանուկ շուշան է,
Պսակ փառքի նշան է:
Նարկիս շաֆրան քուլուկ չէ,
Ծառ ու ծաղիկ բուս ալ չէ,
Դաշտի խաթուն շուշան է,
Աչքերը լուս հուշան է:

Ու կ'երգէին այսպէս շարունակ:

Շուշանի հոգին տրտմաթախիծ ամպերու քուլաներով լեցուն էր: Այդ տարփողալից գովաբանութիւնները ողբերգութիւններ կը թուէին իրեն: Հէք աղջիկը կը մըտաբերէր քիչ առնէն կատարուելիք այն արարողութեան, որով անլուծելիօրէն պիտի կապուէր ուրիշին: Ահա այդ ժամը տակաւ կը մօտենար: Փեսայ հարսնեւորներու ձայնը կը լսուէր հեռուէն, որոնք հարսնառի կուգային: Ալ ամեն բան պիտի վերջանար:

Շուշանի հոգւոյն պէս մթին ու մռայլ էր այդ օրը երկինքը, եւ ամպի ծուէններ կը խաղային երկինքին վրայ անձրեւի սպառնալիքը զգացնելով հարսնեւորներուն: Համբայ Մրտօի գերդաստանը ձիերով, տղայ հարսներով եկած էր հիմակ հարսնառի: Հարսանեկան թափօրը կազմուած էր ալ եւ հարսը ու փեսան գեղեցիկ ձիերու վրայ բազմած եկեղեցի կ'առաջնորդուէին: Առաջինին դէմքին վրայ տխրութեան դալուկ մը քօղարկուած էր, մինչ երկրորդին դէմքը զուարթ ժպիտով մը կը շողար: Ուրախութեան աղաղակները, թմբուկի որոտընդոստ արձագանգները օդը կը դղրդացնէին: Խինդը ու խնծիղը ամէն կողմ տիրած էր: Բայց հազիւ թէ թափօրը ճանբուն կէսը հասած, երկինք սկսաւ դղրդիլ, ու շառաչալից հեղեղներ սկսան ողողել ամէն կողմ: Գոռ ու գոչումը մէկ կողմէն, թմբուկներու եւ ամպերու որոտումները միւս կողմէն, յեղակարծօրէն հարսին ձիուն վրայ կատաղութեան անանկ նոպաներ կը ժայթքեցնէին որ՝ կենդանին սանձ ու պախուրց փրցնելով սկըսաւ փախչիլ, եթերին մէջ սլացող արծիւի մը պէս: Շուշան անվախօրէն երասանակներուն ամուր կառչած, բախտին յանձնած էր ինքզինքը, ու շնորհակալ կ'ըլլար կենդանիին փախուստին, յոյսի նշոյլ մը ցոլանալով հոգւոյն մէջ:

Հարսնեւոր տղամարդիկ կատաղօրէն կը վազէին անսանձ կենդանիին բռնելու համար, բայց նժոյգը ալ աւելի խրտչելով ալ աւելի կը փախչէր, ոտք նետած քարերէն փոսուռաններ արձակելով: Հիմակ այծեամներու

պէս լերանց գագաթները բարձրացած էր ան, ետեւ ձըգելով իր հալածողները: Դիպուածն էր որ հիմակ կ'օգնէր իրենց: Հազիւ թէ անձրեւը կը դադրէր, կենդանին յոգնած ու ուժասպառ եւ իր կատաղութենէն հանդարտած, ինքնաբերաբար կանգ կ'առնէր լեռան այն տնակին առջեւ, որուն մէջը կ'ապրէր նոյնինքն Սէրգօն ու մամը:

Սէրգօ անմիջապէս տեսնելով Շուշանը վրան վազեց, վայրկենապէս ըմբռնելով գործին էութիւնը: Սէրգօ եւ Շուշան իբր ապահովութիւն իրենց անքակտելի միութեան, նոյնհետայն լարեցին իրենց առագաստը: Ամէն ինչ կատարեալ էր ալ: Սէրգօ ու Շուշան իրարու էին: Սէրը իր յաղթանակը տարած էր: Հալածիչ տղամարդերէն ոչ մէկը կը համարձակէր Սէրգօի դուռը ափ առնել ու Շուշանը խլել: Մրտօի եւ Շողակաթի ըրած տարաձայնութիւններն ալ աւելի հէքեաթունակ հերոսի մը սարսուռը տպաւորած էին ամբողջ գեղացիներուն վրայ, ու ամենքն ալ գլխիկոր ու սարսափահար հեռացած:

* * *

Երկու օր վերջը գեղին ծերուկ տէրտէրը Սէրգօին ու Շուշանին պսակը կ'օրհնէր գեղի ժամուն մէջ: Ամենքը հասկցած էին ալ Սէրգօի անմեղութիւնը եւ «Աստուծոյ արդարութիւնը»: Մրտօ իսկ խղճահար՝ ներում խնդրած էր Սէրգօէն իր ստորին արարքներուն համար: Երիտասարդը վեհանձնօրէն ամէն ինչ ներած ու մոռցած էր:

Ռամիկը սակայն՝ որ այնքան խոր համոզուած է մարդկային ճակատագրական անյեղլի իրականութեանց ճշմարտութիւններուն, եւ վարժուած դիպուածին խաղերուն հանդէպ իր իմաստասիրական առածները դարբնելու, չմոռցաւ նաեւ այս պարագային շինել իր գեղեցիկ առածներէն մէկը թէ՝ «հարսը ծին են դրեր, խամէթ են կանչեր»:

Ահա թէ ի՞նչ շարժառիթներու կը վերագրուի ժողովրդական այս տուն մը առածը:

Կ Ի Ն Ը

(Հ Է Ք Ե Ա Թ)

Արամազդ իր հսկայ շէնքը հագիւ աւարտած, կը շըրջէր գոհ եւ ուրախ դալարախիտ երկրին վրայ հիանալով բնութեան հրաշալիքներուն հանդէպ: Անոր ստեղծած Մայր Բնութիւնը զարդարուած էր ծովի յաւերժահարսներու նման, մթնոլորտը լեցուած էր երկնային համասփիւռ բուրմունքով մը, եւ անհունութեան մէջ կը թեւածէին գեղեցիկ թռչունները, քաղցրանուագ համերգութիւն մը հիւսելով մթնոլորտին մէջ:

Արամազդ ստեղծեր էր նաեւ մարդը, անուանելով զայն «Անուփա», ու անոր ապրելու վայր կ՚ընտրէր Բարքէ լեռան այն չքնաղագեղ քարանձաւը, որուն մէկ կողմը փռուած էր Ուրարտուի չքնաղ ծովը եւ միւս կողմը սօսիներու թաւ անտառը, իր յաւերժական գեղեցկութիւններովը, հրաշալիքներովը եւ հրապոյրներովը ակաղձուն:

Արամազդ կը շրջէր երկրի վրայ ու կը տեսնէր բնութեան մշտավառ հմայքները: Երբեմն կ՚այցելէր անտառի Ձէային, ծովի յաւերժահարսներուն, տեսնելու կ՚երթար բարի Անահիտը, գեղեցկութեան հրապոյրներով օժտուած սիրոյ չնաշխարհիկ դիցուհին, ու բանաստեղծութեան եւ քնարի պատանի աստուածը: Այդ դիւթական վայրերէն, ուր դեռ կը գտնուէին աստուածներու անձաւները, ան ակնապիշ կը դիտէր երկինքը՝ ու

վերջալոյսի այն մելամաղձոտ շողերը, որոնք ոսկեգոյն փայփլումներով կ՚ողողէին նուիրական անտառին մօգական ծառերուն գագաթները: Ոսկեգոյն ճառագայթներու աննման ցոլքը, կը ժայթքէր բարձրաբերձ մայրիներուն վրայ, եւ անհամար տերեւներուն մէջէն մաղմղուելով այն լուռ եւ յաւերժական լռութեան մէջ կ՚ուրուագծէր հիասքանչ ոսկենկար մը, ուր երբեմն երաժշտութեան պատանի աստուածը, կուգար իր յուզումնալից վայրկեաններուն իր աստուածային սրտի թախիծը փարատելու, երկնային քնարի թրթռուն մրմունջներովը:

Աստուածներու հայրը կանգնած այդ վայրկեանին լեռան մը բարձրութեան մը վրայ, գիշերային արհաւրոտ լռութեան մէջ կը նայէր երկնային արծաթափայլ ճառագայթները, որոնք կ՚ողողէին բարձրաբերձ լեռներու ձիւնազարդ գագաթները, կարկաչահոս առուակներուն ալիքները, եւ հեռուն որոտացող ծովուն ամեհի կոհակները:

Արամազդ լեռան ստորոտէն տեսաւ Աստղիկի քարանձաւը լուռ ու խաղաղ: Երկնային դիցուհիին ապարանքը չէր զարդարուած դիւթական պերճութիւններով, եւ ոչ ալ գոյնզգոյն լոյսերու ցոլքերով: Չէին լսուեր նաեւ յաւերժահարսերու պարերգները: Դիցուհին անձաւին մէջ չկար: Անիկա գացած էր անտառի փէշային մօտ, իր սրտին դառնութիւնները փարատելու համար:

Այդ լերան վրայէն աստուածներու հայրը կը տեսնէր հեռաւոր ու անծայրածիր ծովը, որուն աւազոտ ափին մօտ նստած էր անմահ դիցուհին չքնաղ Օրէագան: Դիցուհին աչքը սեւեռած այդ անհուն տարածութեան վրայ, կը դիտէր կապտորակ ծովը, որուն ափերը կը կորսուէին անսահման հեռաւորութեան մը մէջ, եւ որուն առեղծուածային որոտը կը լեցնէր իր սիրտը սարսափի եւ մղձաւանջի զգայնութիւններով: Դիցուհին ականապիշ կը նայէր ալիքներուն, որոնք մշտակայ վէտվէտումներով կը փշրուէին ծովին աւազոտ ափին վրայ թրջելով իր շղաշին քղանցքները, եւ որուն փրփուրին

նուագումը բարի Դիցուհին կը մղէր խոկումներու աշխարհը։

«Այդ ահաւոր ծովը միթէ երկրային կեանքի անդրապատկերը չէ՞ր, ուր ամէն բան կը դիմէ դէպի անէութիւն, դէպի մշտնջենական հանգրուանը, միշտ աննըպատակ ու միօրինակ»։ Այս տխուր խոկումներն էին որ կը տառապեցնէին ծովի յաւերժական Դիցուհիին սիրտը:

Արամազդ չուզեց վրդովել մանկամարդ Դիցուհիին հանգիստը: Առանձին թողուց ան իր խոհերուն մէջ, եւ ինքը վար իջաւ լերան գագաթէն: Անցաւ Ապողոնի խորհրդաւոր անձաւէն, եւ կրցաւ տեսնել Երաժշտութեան աստուածը: Ապողոն գլուխը շատրուանին մարմարեայ քարերուն դրած, Մորփէոսի պաշտպանութեանը յանձնուած էր, եւ որուն մօտ գետնի վրայ ինկած էր անոր ոսկեղէն քնարը, լուռ ու փշրուած:

Արամազդ հեռացաւ Ապողոնի քովէն: Անոր ականջը այլեւս չէր լսեր ոչ հովիտներու խոխոջը եւ ոչ ալ անձաւներու սուլումը: Եւ հեռանալով Ուրարտուի դաշտին վրայէն, գնաց հանգչիլ Լատոնոսի ստուերներուն ներքեւ:

Այդ անսովոր լռութեան մէջ երբ աստուածներու հայրը կը խորհէր լուռ ու մտամփոփ, յանկարծ աչքին զարկաւ մշտադալար պուրակներուն երփներանգ ծաղիկներու հոյլը: Ու մօտենալով Ուրարտուի դաշտին սպիտակափայլ շուշանին, կապոյտ ու գեղաչեայ մանուշակին, փարթամ վարդին, գեղանի յասմիկին եւ քաղցրահոտ յափրուկին, անոնցմէ փունջ մը կապեց ծովի մատաղահաս դիցուհիին նուիրելու համար: Բայց ո՜վ զարմանք, ցօղապատ մարգագետնի գեղատեսիլ բուսականութիւնները, իրենց Արարչին ափերուն մէջէն, համասփիւռ բուրումնաւէտութիւն մը արձակեցին յանկարծ, հրճուանքի զգայնութիւնով մը համակելով Անոր սիրտը:

* * *

Արամազդ Բարքէ անձաւին մէջ կ՚սպասէր դեռ ծովի դիցուհիին: Մանկամարդ կոյսը տակաւին հասած չէր ամրոցը, երբ ծաղիկները սկսան թօշնիլ։ Անոր սիրտը ճմլուեցաւ դառնակսկիծ ցաւով մը։ Ան նայեցաւ ծաղիկներուն եւ վշտահար սրտով մը հոտոտեց: Անհոտ էին անոնք այլեւս, ինչպէս վայրի բոյսերը։ Բայց աստուածներու հօր կարեկից սրտին մէջ կայծ առաւ հանճարեղ գաղափար մը որուն շնորհիւ պիտի վճռուէր աշխարհի երջանկութիւնը: Այդ ժամանակ թօշնած վարդին ու յասմիկին տերեւներէն մէկ քանին փրթելով իրենց ցօղունէն, ինկան Արամազդի ոտքերուն տակ։

Արարիչը հաւաքեց այդ ծաղիկներուն թերթերը եւ դասաւորելով զանոնք հողին վրայ, ըսաւ. «Ես չեմ ուզեր որ բնութեան այս զարդարանքները բնաջինջ ըլլան։ Ես այս ծաղիկներէն ստեղծեմ էակ մը, որ անոնց նման ըլլայ քնքուշ ու գեղեցիկ, մաքուր ու անբիծ, որ սէր ներշնչէ բովանդակ աշխարհին»։

Ու ան օրհնելով ծաղիկները, անոնցմէ ստեղծեց աննման արարած մը, որուն աչքերը կը փայլէին մանուշակի թերթերու նման, ճակատն ու պարանոցը սպիտակ էին որպէս մարգարտափայլ շուշանը, շրթունքները ու այտերը կարմիր էին բոսորագոյն վարդի պէս, ու ամբողջ իրանը քնքուշ ու հրապուրիչ, ինչպէս յասմիկի ծաղիկը:

Աստուածները լսելով այս նորաստեղծ արարածին ելոյթը, հաւաքուեր էին հիմակ Բարքէի քարանձաւը: Ծովի դիցուհին անոր աչքերուն մէջ կ՚որոնէր երկնքի լուրթը: Ապողոն իր քնարին համար նիւթ կ՚ընտրէր անիկա: Եւրոս կ՚սքանչանար այն գանգուրներուն, որոնք սրտերու համար կարող էին սաստկացնել աւելի ահաւոր մրրիկներ, քան ծովի անփշրելի ալիքները։ Իսկ սիրոյ դիցուհին, ժպտելով կը նայէր անոր, ու ականջին կը շշնջէր. «Քեզի համար երջանկութիւն եւ փառք տնօրինող ես կ՚ըլլամ»։

Արամազդ «Կին» անուանեց այս հրաշալի էակը, ու

յանձնեց Բարբէ լեռան մարդուն: Ան պատմեց անոր ստեղծագործութեան պարագաները եւ աւելցուց·

«— Տե՛ս, Ասուփա, անիկա քնքուշ է ինչպէս յասմիկը, գեղեցիկ ու հրապուրիչ ինչպէս շուշանը, եւ՛ փափթամ ու հպարտ ինչպէս վարդը: Պաշտպանէ զայն հողմերէն ու փոթորիկներէն որպէսզի չթառամի:»

«— Բայց տէր, վրայ բերաւ Ասուփա, այս բոլորը լաւ, շատ լաւ, բայց միթէ այդ հպարտ ծաղիկը չունի՞ իր վրայ ծածկուած այն անհամար փշերէն, որոնք այնքան անգամներ վիրաւորած են ձեռքերս...»

Ա՛, փշեր կային... զոր կը յիշէր ինքն ալ հիմակ աստուածներու հայրը, Ու դառնալով նախամարդուն աւելցուց· «Բայց դուն, Ասուփա ի գործ դիր բոլոր այն ընդունակութիւնները, որոնցմով օժտած եմ քեզ արդէն:»

Եւ Արամազդ հեռացաւ այլեւս ջինջ ու անսահման տարածութեանը մէջ, յանձնելով բոլոր այդ գեղեցկութիւնները զոյգ արարածներուն, վայելելու համար իրենց մեղրալուսնին մէջ:

ԴԻՑԱԲԱՆԱԿԱՆ ՆՇԽԱՐՆԵՐ

ՄՇՈՒՇԸ

(ԱՒԱՆԴԱՎԷՊ)

Ալակէօզլինկայ կողերէն, ու առնեւ բլուրներու կատարէն գլխական կատաղութեամբ կը հոսէր Եփրատ, ու վիթխարի բարձրութեանց օձապտոյտ ուղիներէն անցնելով, կը զարնուէր Մշոյ դաշտի Կնճանայ սարերուն գոռ աղաղակով մը, որուն համար յետոյ կոչուեցաւ գոռգոռայ:

Այդ գեղեցիկ հովիտը, որուն զուլալ ջուրերը դարերէ ի վեր իրենց արգաւանդ շրջանը կը կատարեն անոր յուռթի դաշտերուն վրայ, կը գտնուի մեծ դիցանուշին Աստղիկի լոգարանը, Սեղանասարը, զարդարուն բնութեան ամենէն զմայլելի հմայքներովը: Հին աշուղներ յաճախ հոն կայք առած են իրենց քամքիններովը իրենց հոգիին երգը արձագանգելու, եւ բնութեան մեծ վայելչութիւնը ցնծերգելու համար: Ու աղուամազ պատանիներ, իրենց աղածրի բազուկները ուսընդանութ երկարած, կը կայտռէին անոնց շուրջը խնդագին երգելով իրենց անուշ հագներգները, ծառերու գագաթէն դայլայլող թռչուններուն հետ:

Ամառուան օր մը, երբ Աստղիկ մրկող արեւին սաստկութենէն սրտնեղ ման կուգար Սեղանասարի լոգա-

րանին առջեւ, կը տեսնէր անոր վճիտ ջուրերուն թափանցկոտութեանը մէջ իր հիանալի պատկերը։ Առաջին անգամն էր որ կը տեսնէր Մեծ Պչրուհին իր դէմքը իր կատարուն պատկերովը։ Հիացաւ իր վրայ։ Ու ծանձրոյթէն ու տապայեղծ օրուան ազդեցութենէն մտրակուած, լոգնալու գաղափարը կայծ առաւ յանկարծ իր մտքին մէջ, ակնապիշ դիտելով լոգարանը, որուն մանրիկ ու բեկբեկուն ալիքներն ալ այդ հրաւէրը կը փըսփսային կարծես իրեն: Որոշումը վճռական էր: Մէկդի նետեց Ապողոնէն ընծայուած իր ոսկեհուռ պատմուճանը ու Նայեադներու ճկունութեամբը նետուեցաւ ջուրին մէջ: Իր արքենի մարմնին բովանդակ հարստութիւնները ջուրերը կ'ըմբոշխնէին հիմակ, ջուրերը՝ որուն մակերեսին վրայ տարածուած էր իր դեղձան մազերը, արեւին լուսափիւռ շառայլներուն պէս, մինչ աղկիոններ իրենց խօլ ու ծիծղուն պարերգով կը թեււածէին անոր շուրջը, իրենց փառաբանանքի պաշտամունքը թափելով անոր վրայ։

Բայց ո՛վ տեսարան, Եփրատի եզերքէն աշուղի մը բամբիռին համընթաց հագներգու ձայն մը կը լսուէր այդ պահուն, շփոթութեան ենթարկելով դիցուհին իր մերկութեանը մէջ: Սիրահար աշուղ մըն էր ան, որ իր բամբիռին լարերը կը փոթորկէր իր սէրը արտայայտելով։ Հիասքանչ էր երգը: Կ'ելեւէջէր, կ'ոլորտանար, կը վէտվէտէր, կ'անգայտանար միջոցին մէջ, եւ որուն արձագանգէն կը լեցուէր Մշոյ դաշտը, կայտառ պատանիներու բանակով մը, որոնք լոյս ու խարոյկ ձեռքերնին վառ, կը փութային վայելել Աստղիկի մարմնին գեղեցկութիւնը, իր ամբողջ ամբծութիւնովը

Աստղիկ լոգարանին մարմարեայ շատրուանին առջեւ գամուած արձանացած էր, շփոթուն ու ամչկոտ պարմանիներու հայրատ ակնարկներուն առջեւ, որոնց բիբերէն հուր ու բոց կը ժայթքէր։ Որքան կ'ուզէր փախչիլ՝ անոնք այնքան աւելի կը բազմանային իր շուրջը, մեղուներու հոյլերուն պէս: Զայրացաւ դիցու-

հին: Շրջեց իր թեւերը տարածութեան մէջ ու պատգամեց. «Թող մշուշ ըլլայ»: Պատգամը կը կատարուէր նոյն այդ րոպէին: Գորշ վարագոյր մը կը պատէր անջրպետը, սար ու ձոր, լեռ ու դաշտ ու բովանդակ անհունութիւնը, որուն շնորհիւ անհետ կ'ըլլար ան, մինչ շամանդաղին թանձրութեանը մէջ սիրահարն էր որ կ'երգէր դեռ իր հոգիին երգը նուիրուած անոր սիրոյն:

Մշոյ սարեր մշուշ է,
Իր հողն ու ջուր անուշ է,
Անուշ է Մշոյ սարեր,
Աստղիկիս միայն ի սեր,
Աստղիկիս՝
Իմ սրտիս: (*)

Այդ օրէն մշուշը պահեց իր գոյութիւնը, իբր յիշատակ այս մեծ դէպքին:

(*) Այս հագներգին ամբողջութիւնը կարդալ Վահան վարդապետ Տէր Մինասեանի «Անգիր Դպրութիւն եւ Առակք» հատորին մէջ:

ՄՈՐԸ ԱՆԷԾՔԸ

(ՀԷՔԵԱԹ)

Սիդոնացւոց Սարեփթա քաղաքին բնակիչները, իրենց արուագէտի, իգացողի, շնացողի եւ պոռնկացողի գարշելի մեղքերը ծայր աստիճանին հասցուցած ու Եհովային բուռն զայրոյթը գրգռած էին:

«Մեղքերու այս անձնատուրութեան մէջ իմ գոյութիւնս անգամ մոռցան, պէտք է սոսկալի պատժել այս ստահակները», խորհեցաւ Աստուած:

Եւ յիրաւի այն տարին չոր ու երաշտ եղանակէ մը ետքը, ահռելի սով մը եղաւ երկրին մէջ, սով մը՝ այնքան սարսափունակ, որ հօր եւ որդիի միջեւ գութի ու կարեկցութեան այն գիրգ զգացումները քարացան բոլորովին, եւ շատ անմեղ մանկիկներ, իրենց ծնողաց սովալլուկ վայրկեաններուն զոհի խարոյկներ եղան, մորթուելով անխնայ անոնց անկարեկիր ձեռքերէն: Սով էր բովանդակ երկիրը, եւ չկար տուն մը որ անօթութեան տառապանքներէն ցաւատանջ ոռնում մը չի լըսուէր, չկար տուն մը որ հացի չորաբեկ շերտ մը գտնուէր, եւ նոյնիսկ ընդհանուր այս թշուառութեան բաժինէն անմասն չէր մնացած ժամանակի մարգարէն Թեզբացի Եղիան, որ վաւաշոտ ագռաւներու կտուցներէն փրթած կերակուրներովը միայն կը կերակրուէր իր

Յորդանանու Բիրիթ հեղեղատի ապաստանարանին մէջ, եւ որ կանանչորակ ու յանկուցիչ գեղազարդութիւններու հմայքներովը փռուած էր իր առջեւ, շքեղ, վիթխարի:

Սարեփթայի այս եղկելի կացութեան մէջ մայր մը կար սակայն՝ մայր մը՝ արդար ու բարեգութ, որ կուլար ու կը տառապէր, ոչ թէ իր քաղցած ստամոքսին, այլ իր որդւոյն մասին, որ անօթութեան դժնդակ քաշքշուքներէն վերջը, անկողին գամուած էր, հիւթէ ցամքած կմախքի մը վերածելով անոր մանկական առոյգ կեանքը։ Մայրը անոր սնարին հակած, կուլար ու կը հառաչէր, ու անոր դալկահար մարմնին վրայ շիթ շիթ արցունքներ կը թափէր, իբրեւ թէ իր այդ մայրական աչքերէն հոսած արցունքները մէկ մէկ սպեղանի ըլլային իր որդւոյն դառնակսկիծ խիթերուն։ Միշտ կուլար ու կ'աղօթէր Աստուծոյ, «Ով Տէր, Քու ծառադ աղախինդ ամէն ատեն քեզի հնազանդ ու երկիւղած կին մը եղած է, ազատէ իմ որդին մահուանէ եւ զիս դադրեցուր կեանքէ»։

Ու արդարեւ գթաց Աստուած այս կնոջ աղաչանքներուն, ու ընդունեց անոր աղօթքները, որ ամէն ատեն այնքան սրտաբուխ ներշնչումներով կը մատուցուէր իրեն:

Ելի՛ր, ըսաւ Աստուած Բիրիթ հեղեղատի մարդուն, ու շուտ գնա Սարեփթա, արդար այրի կին մը քեզ պիտի կերակրէ, բայց դուն ալ [redacted] փոխադարձաբար անոր վշտերը ամոքէ:

Առաւօտ մըն էր, կ'ըսէ աւանդութիւնը, այն գեղեցիկ առաւօտներէն, որ ամառնային հաճելի օրերը կը պարգեւեն բնութեան, երբ մարգարէն կը հասնի սոյն քաղաքը, այն թշուառութեան քաղաքը, որ նախօրերու մէջ փուշակած էր, եւ զոր կը լեցուէր հիմակ իր սիրտը դառնակսկիծ ցաւերով ի տես ժողովրդեան այն սրտաճմլիկ թշուառութիւններուն, որոնք իրենց մեղկութիւններուն երեսէն ենթարկուած էին Եհովային անողոք վրիժառութեանը։ «Պէտք է սակայն կրեն այս պատիժները», կը մտածէր մարգարէն, ու իր «կնտակ գլուխ»ը այգա-

քնէի տօթերուն տուած, Լկտի տղաքներու ծաղրանքին տակ կը յառաջանար այրի կնոջ տունը:

Հէք մայրը իր հառաչալից աղօթքներուն եւ միեւնոյն անյարիր գիրքին մէջ կը գտնուէր նոր լսեց իր դրան բաղխումը, որ սրտապնդիչ ու քաջալերիչ շաչում մը ունէր կարծես իր ցաւերուն եւ վշտերուն վերապահուած: Չէր խաբուած: Նոյն ինքն Աստուծոյ մարդն էր: Պահ մը երկուքն ալ զիրար դիտեցին:

— Մի լար, ըսաւ, Թաւթեան անոր արտասուալից դէմքը դիտելով, քու ամանէդ իւղը եւ կարասէդ ալիւրը չի պիտի պակսի, ասանկ կ'ըսէ Եհովան:

Որքա՜ն ուրախութիւն պիտի ներշնչէ՞ր այս խօսքը, եթէ ուրիշ մօր մը ուղղուէր: Բայց Սարեփթացի այրին ոչ իսկ ժպիտ մը ունեցաւ դէմքին վրայ:

— Չե՞ս փափաքիր, հարցուց Մարգարէն զարմանալով:

— Տէր, պատասխանեց այրին հատկտուն ձայնով մը, երանի թէ դադրեր իմ կեանքս ապրելէ, եւ որդիս միայն ազատուէր մահէ, վասնզի այս միջոցիս վերը անօթութեան առթած տուայտանքներէն կը տառապի եւ զուցէ սա պահուս իր վերջին շունչը աւանդած է:

— Որդիդ ալ պիտի առողջանայ, ըսաւ Մարգարէն յուսալից խանդով մը:

Այն ատեն այրին ուրախութեամբ վեր առաջնորդեց անիկա, գինթէ իր որդւոյն անշնչացած մարմինին քով: Եւ Մարգարէին հոգեբուխ աղօթքներով սկսաւ անոր շուրջը յածիլ, եւ իր կենդանութեան շունչը անոր երեսին փչել, ու ի՜նչ հրաշալի վայրկեան, նոյն միջոցին մանկան դէմքը սկսաւ պայծառանալ ու աչքերը շողարձակել, ու մայրը իր որդին վերակենդանացած տեսնելով, իր կուրծքին վրայ կը սեղմէր, մայրական խանդաղատանքի անհուն սրտազեղումով:

* * *

—«Հիմակ ալ խնդիրքդ կատարուեցաւ, ըսաւ Մարգարէն, գնա ինծի քիչ մը հաց եւ քիչ մը ջուր բեր որ ուտեմ ու խմեմ:

—« Քու Տէր Աստուածդ կենդանի որ նկանակ չունիմ, միայն ամանին մէջ քիչ մը իւղ եւ կարասին մէջ քիչ մը ալիւր կայ, հիմակ երկու կտոր փայտ պիտի ժողվեմ, եւ ինծի ու տղուս համար եփեմ, հարկաւ ետքը Տէրը ողորմած է։

—« Մի վախնար, գնա ըսածիդ պէս ըրէ, բայց ինծի անկէ նախ պզտիկ շօթ մը շինէ եւ քեզի ու տղուդ համար ետքը շինէ, վասնզի քու ամանէդ իւղը եւ կարասէդ ալիւրը չի պիտի պակսի մինչեւ այն օրը՝ երբ Տէրը երկրի վրայ անձրեւ տայ»:

— Տէր, ըսաւ այրին հատկլտուն ձայնով մը, արդեօք այդ ալիւրը եւ իւղը ուրիշներու ալ պիտի բաւէ՞ Քոյրս ալ Գէէզի անօթութենէ կը տառապի։

— Անոնց ալ պիտի բաւէ, ըսաւ Մարգարէն դարձեալ յուսալից շեշտով մը:

Այն ատեն այրին ուրախութեամբ վեր հանգրիճեց իր թեւերը եւ մէջքը փաթթելով ափածանելին, կրակը վառեց, խմորին տաշտը իր առջեւ առաւ, եւ քիչ մը հայս շինելով սկսաւ կնոջական ճարտարութեամբ ճմռել ու թրել ալիւրը, մինչ Մարգարէն ու որդին զինքը կը դիտէին անյագ տենչով:

— Մայր, ըսաւ որդին յանկարծ իր մօրը, պէտք չէ որ մեր այս նկանակներէն մեր ազգականներն եւ ուրիշներն ալ բաժին ունենան, միայն պէտք է որ մենք ուտենք ու ապրինք, ի՞նչ փոյթ մեզ ուրիշները։

Գթասիրտ մայրը կարծես շանթահար եղաւ իր որդւոյն այս ընչաքաղց խօսքերուն: Ամբողջ սոված մարդկութիւն մը կը տուայտէր քաղքին մէջ, եւ հիմակ որ իրենք պիտի ազատէին անօթութեան ճիրաններէն, ի՞նչ մանկական անգթութիւն, մտածեց, պատառ մը չոր հաց իսկ զլանալ իր ազգականներուն։ Ո՛չ, արատ մըն էր ուրեմն այդ տղան իր արդարասէր բարեպաշտիկ մի-

տումներուն եւ անարժան ոչ մէկ գթութեան: Եւ այն մայրը՝ որ պահ մը առաջ պատրաստ էր իր որդոյն համար իր կեանքը զոհելու, վեր կանգնելով իր աշխատութենէն բուռն բարկութեամբ ապտակ մը շաչեցուց անոր երեսին, «անգութ զաւակ, անիծեալ ըլլաս, անիծեալ, գոչելով։ Որովհետեւ անողոք գտնուեցար սոված մերձաւորներուդ հանդէպ, ոչ գիշերը եւ ոչ ցերեկը չի կրնաս պատառ մը հաց իսկ գտնել»:

Ու հազիւ թէ մայրը անէծքի այս շանթերը արձակած էր, մանկիկը սկսաւ թռվռալ եւ սլանալ մինչեւ երկնքի կամարները, ու հոն լուսնի փոխակերպուեցաւ։

Մօրը անէծքը կատարուած էր:

Այդ օրէն, լուսինը մօրը երկիւղովը լեցուած չի համարձակեցաւ այլեւս երկրի վրայ ոտք կոխել, եւ գիշեր ատեն միայն իր քաղցած ստամոքսին ընդվզումներէն ազդուած կը ընընայ հոս ու հոն պատառ մը հաց ճարելու, ու իր մարդակերպ դէմքին վրայ ցանուած բիծերն ալ, մօրը խմրոտ ձեռքերով դրոշմուած ապտակահարութեան բիծերն են, որ կ'երեւին մինչեւ այսօր։

*
* *

Գոնէ այսպէս կը պատմէին լուսնի ծագման պարագաներուն մասին մեր գաւառի մամիկները:

ՈՐԴԵՍՊԱՆ ԾԱՌԸ

(ՀԷՔԵԱԹ)

Ոչ Լիբանանի դալարազուարճ վայրերուն սքանչելիքները, ոչ իր փառաշուք ապարանքին մէջ ըմբոշխնած պերճ կեանքը, եւ ոչ ալ Աքիանոմէի, Աբիգեայի ու Մաաքայի տեսքոտ հրապոյրները կրցան սանձ դնել մեծ սաղմոսերգուին պագշոտ զգայնութիւններուն ու տափոտ երազանքներուն, որոնք օրէ օր անտանելի, օրէ օր աւելի հիւծամաշ կ'ընէին զինքը։

Ուրիայի կնիկին արքենի հասակը, ու անոր գեղափայլ տեսքը պատշգամբին կատարէն, ցնցած էր Դաւթի բովանդակ էութիւնը, ու անոր հրանուշ մէկ նայուածքը բաւական եղած էր իր ամբողջ վեհափառութիւնը զգետնելու, ինչպէս փայլակնացայտ շանթ մը՝ դարաւոր ու հսկայ կաղնիի մը տիտականութիւնը: Գեղեցկութեան դիցանուշը յաղթած էր հաւատութեան ու փառքի վէս ամբարտակներուն: Դաւիթ գրաւուած էր ալ Բեթսաբէի պատկերովը ու իր սաղմոսերգական տաղերուն մէջ ամենէն զգայունը կը բերթէր անոր մասին: «Իմ աչքերս քու անձիդ համար կը նուաղին ըսելով թէ ե՞րբ պիտի սիրես զիս»: Անոր այդ սէրը պիտի կարենա՞ր վայելել, անոր մարմինը պիտի կարենա՞ր գրկել: Այս խորհուրդները գիշեր ու ցերեկ մղձաւանջներ եղած էին այլեւս սաղմոսերգուին, որուն ճակատը ակօսուած էր արդէն յիսնամենի ալեւոյթով։ Բեթսաբէ նետի մը

պէս խոցած էր իր սիրտը այդ վիրաւոր սրտին բալասանը, անոր տաք շունչը միայն կրնար ըլլալ իրեն։

— Գնա, Անքուս, ըսաւ օր մը ան իր գերագրգռումի մէկ վայրկեանին իր անձնուէր հովուին. «Էլիամին աղջիկը ինծի բեր, որ անոր հետ պառկիմ ու զուարճանամ»: Ու Դաւիթ քիչ ատենէն իր դէմը գտնելով Բերսաբէն, գիրգ անկողիններուն ամէնէն բեհեզեային մէջ կը պառկեցնէր անիկա ու իր ամբշառտ մարմինին ցանկութիւնները կը յագեցնէր, բոցավառ տարփանքներու անյագուրդ հեշտանքով:

Դաւթի այս ընթացքը, այս ակներեւ մոռացումը նախանձը շարժեց բոլոր աւագանի կիներուն, մանաւանդ Մաաքի-ի, որ յարմար առիթի կ'սպասէր իր վրէժը լուծել ինքն ալ իր կարգին սիրային փոխադարձ յարաբերութիւնով մը զուարճանալու համար: Ուրիեայի կնոջ յափշտակումը, ոչ մէկ խղճի խայթ պատճառած էր Դաւթի: Ընդհակառակն անոր լիովին տիրանալու ցանկութիւնը, մինչեւ ոճրագործութեան խոհերուն մղած էր զինքը։ Ուրիան պէտք էր մեռնէր, Բերսաբէն իրը ըլլալու համար: Այս եղած էր Դաւթի ամբողջ մտասեւեռումը։ «Եւ առաւօտուն Դաւիթ նամակ գրեց Յովաբին ու նամակին մէջը գրեց ու ըսաւ։ Ուրիան խիստ սաստիկ պատերազմին դիմացը դրէք եւ դուք ետ քաշուեցէք որ զարնուի ու մեռնի։ Եւ երբոր Յովաբ քաղաքը պաշարեց, Ուրիան անանկ տեղ մը դրաւ, որ հոն զօրաւոր մարդիկներ գտնուիլը գիտէր։ Ու Դաւիթի ծառաներէն ինկան, ու Քետացի Ուրիան ալ մեռաւ»։

Բ. Գիրք, Թագ. գլ. Ժ.

* * *

Այդ տարիներուն Եգեղիայի բլուրներուն վրայ նըշանաւոր կախարդ մը կ'ապրէր Մէփիս անունով, որ իրերափոխութեան եւ հոգեփոխութեան հրաշալիքներուն զարմանալի աճպարարութեամբ կ'ենթարկէր ինքզինքը, կ'ըսէ աւանդութիւնը։

Մէփիսի եւ Մաաքաի միջեւ պարզ հանդիպում մը, բաւական եղաւ սիրային ամբողջ խնկելի դաբիրա մը կանգնելու։ Երկուքն ալ կը սիրէին հիմակ իրար, ինչպէս Դաւիթ ու Բերսաբէ: Մաաքիաի թովիչ աչքերուն եւ գնգաքանդակ լանջքին համակ տեղի տուած էր կախարդը։ Նոյնը նաեւ Մաաքիա՝ որուն գիրկը ըլլալ կը ցանկար շարունակ, որուն գրգռոտ համբոյրները կ'ըղձար ընդունիլ միշտ, հոգ չէ թէ եգեղիաի թաքուն անձաւներուն անհրապոյր խորշերուն մէջ ըմբոշխնուէին շատ անգամ այդ սիրային վայելքները, կրօնի նախնական մարտիրոսներուն կատարած սրբազան պաշտամունքներուն պէս: Բնութեան բիւր սքանչելիքները, կը գերազանցէին Դաւթի պերճաշուք բնակարանին գեղազարդութիւնները, այնքան անհուն էր անոնց սէրը ու կաթոգին: Այդ հեշտագրգռումի օրերէն մէկն էր, ուր Մաաքիա Մէփիսի բազուկներուն մէջ պաշարուած, Մէփիս խենթայեղ ցանկութիւններով աղցուն, գեղեցկութեան կենդանի անդրին Աբիսողոմը կը հիմնարկէր:

Դաւիթ այս յարաբերութիւններուն շուտով գիտակից եղաւ, բայց իր այդ գիտակցութիւնը, չէր կրնար զգացնել, որքան ատեն որ ինքն ալ նոյն մոլորանքին ենթարկուած, առիթ տուած էր Մաաքիաի սայթաքումին եւ այլատենջ սիրախնդրութեան։ Կնոջական փոխադարձ վրէժն էր ան, որուն կոտտանքը կ'զգար հիմակ Դաւիթ իր սրտին խորքէն: Ու Դաւիթ Մէփիսէն կ'ուզէր հիմակ լուծել իր վրէժը: Կը ցանկար առիւծի մը պէս յօշոտել, կը բաղձար տանջանքներուն ամենէն սոսկալիովը պատժել իր տան անարգիչը, ու կ'սպասէր պատեհ առիթի մը անոր իրականացման համար:

Մէփիս իր հոմանուհիին շնորհիւ շուտով գիտակից եղաւ Դաւթի այս նպատակին եւ կը ջանար անոր արիւնարբու ճիրաններէն փախչիլ, փախչի՛լ շատ հեռուները, ազատուելու համար անոր կատաղութենէն:

* * *

Բաւական տարիներ անցած էին:

Եգեղիայի բլուրին վրայ օր մը Դաւթի բոլոր տղաքը ու ընկերները հաւաքուած մանկական զուարթութեամբ կը ճռուողէին։ Զուարթ մանկութիւնը տակաւին անգիտակ աշխարհի ցուրտ երկուութիւններուն, երբ խաղերու եւ զբօսանքի մէջ ընկղմած էր․

— Տղաք, ըսաւ իրենցմէ մէկը, տեսէք Մէփիսը դեմացի սարահարթէն մեզի կուգայ։

— Ո՞ւր է, գոչեցին ամէնքը միանուագ:

Իրապէս Բաւթեան էր որ կը յառաջանար յամրաքայլ, մռայլ եւ թախծոտ, կարծես գէշ նախազգուշակութեան մը զգայնութիւնը ունենալով այդ օրը իր մէջ։ Դաւթի անվերջանալի հալածանքներէն ձանձրացած էր ալ ան, ու այդ ձանձրոյթները փարատելու համար, շատ անգամ կուգար այդ վայրերուն մէջ, ուր իր երիտասարդութիւնը ժպտած էր, եւ ուր իր երջանիկ անցեալին վերյուշումներովը կը մխիթարուէր։ Մանկական տարմը յաճախ հոն կը գտնէր, որոնց հանդէպ հայրական անսահման խանդաղատանք մը կ’զգար իր մէջ։ Զուարթ մանուկները շարունակ զայն կը հարցափորձէին միամիտ հարցերով, որոնց կը պատասխանէր Բաւթեան միշտ սրտագին։

Հիմակ անոնք նորէն իր շուրջը պար մը բռնած, հարցումներու տարափով մը զայն կ’զբաղեցնէին:

Աբիսողոմ որ մինչեւ այդ պահը լուռ էր, իր ընկերները ընդհատելով․

— Հայր, ի՞նչ պիտի ըլլայ իմ ապագաս, հարցուց անոր մանկական հետաքրքրութեամբ մը։

Բաւթեան իր սովորական աղօթքներէն ներշնչուելով դէմքը ծռեց ու տխրութեամբ պատանիին նայեցաւ: Խորհրդաւոր բան մը կար իր այդ նայուածքին մէջ: Մութ պատկերներ ուրուագծուած էին իր առջեւ, որմէ ինքն իսկ սոսկում զգացած էր:

— Ըսէք, կ’աղաչեմ, ըսաւ անվեհեր պատանին, կախարդին դէմքէն գուշակելով իր դժպհի ապագային հեռանկարը:

— Մի՛ տխրէք, սիրելիս, յարեց կախարդը տրտմագին:

— Ինչ որ ալ ըլլայ պէտք է յայտնես, ըսաւ պատանին, վճռական շեշտով մը:

Այն ատեն Բաւթեան գլուխը ծռեց եւ ակամայ ու խոր տխրութեամբ սա ահաւոր յայտնութիւնը ըրաւ անոր. «Զաւակս, քու սպանիչդ քու հայրդ պիտի ըլլայ»:

Այս հատիկ հատիկ արտասանուած խօսքերը, ամէնքը սարսռացուց, բայց ոչ մէկ սարսուռ նշմարուեցաւ Աբիսողոմի դէմքին վրայ: Բայց եւ այնպէս իր սրտին խորը քանդակեց ան այդ դատակնիքը, ինչպէս նաեւ Բաւթեան իր կարգին:

* * *

Սողոմոն ու Աբիսողոմ տարեկից կը մեծնային եւ երիտասարդութեան սեմը թեւակոխած էին ալ: Առաջինը իր իմաստութեան համբաւովը կը ճախրէր, իսկ երկրորդը իր գեղեցկութեան անզուգական հրապոյրներովը, որ կը վառէր Երուսաղէմի բովանդակ աղջիկները: «Ու բոլոր Իսրայէլի մէջ, Աբիսողոմին պէս գեղեցիկ ու գովելի մէկը չկար, անիկա ոտքին թաթէն մինչեւ գլուխին գագաթը արատ մը չունէր, ու իրեն գեղեցիկ մազերը որ կը կտրէր, իսրայէլական կշիռքով երկու հարիւր սիկղ կուգար»:

Գեղեցկութեան այդ կատարելութիւնը սակայն իր մէջ ծնուցած էր անանկ փառասիրական զգացումներ որ Աբիսողոմ իր հօրը գահը ջախջախելու եւ անոր յաջորդելու տենչովը լեցուած ապստամբութեան դրօշը կը պարզէր անոր դէմ, եւ Աքիտոփէլի մը չար խորհուրդներէն գինովցած հօրը դէմ պատերազմի կը պատրաստուէր:

Դաւթի ամէն աղաչանքները ու ամէն զիջողութիւն ապարդիւն եղան: Փառք, հարստութիւն, արքունիք, ոչ մէկ օգուտ: Եւ Դաւիթ տեսնելով որ բոլորը ապարդիւն

կ'անցնին, իր զօրքերը Յովաբին ու Աբիսային յանձնելով անոր դէմը կ'արձակէր, հայրական անսահման գորովանքով մը աղաչելով անոնց, իր որդւոյն Աբիսողոմի կեանքին խնայումը, իր սիրոյն։

Կռիւը պիտի սկսէր մօտ ատենէն Եփրեմի անտառներուն մէջ:

Մէփիս այդ տարին սաստիկ կը հալածուէր Դաւիթէն։ Անոր բարկութիւնը հակառակ այնքան տարիներու անջրպետին տակաւին չէր իջած, ու Մէփիս ամէն անգամ ինքզինքը կ'ազատէր անոր հալածանքներէն շնորհիւ իր գաղտնածածուկ արուեստին եւ իր նրբամիտ հնարամտութեանց: Անգամ մը երբ Մէփիս Եփրեմի անտառներուն մէջ կը թափառէր, մարդկային ահագին բանակ մը նշմարեց հանդիպակաց կողմը, որոնք կատաղի գուպարումներով զիրար կը զարնէին։ Կռիւը վայրագօրէն կը շարունակուէր, եւ դիակներու կոյտեր կը բարդուէին դաշտին վրայ հետզհետէ: Հուսկ երկու կողմէն ջախջախուած, Աբիսողոմի բանակը փախուստ կ'աճապարէր դէպի Եփրեմի անտառին այն ծայրը՝ ուր հէք թափառիկին իբր դիտարան ծառայած էր։ Մէփիս որոշապէս կը ճանչնար հիմակ: Դաւթի մարդիկներն էին անոնք, հետեւաբար իր ալ հալածիչները։ Պէտք էր գերնական միջոց մը, ազատելու համար անոնցմէ: Ու Մէփիս իրափոխութեան գաղափարը յղացաւ յանկարծ: Պէտք էր բեւեկնիի ծառի մը փոխակերպուիլ, ու պարզ աղօթք մը բաւական եղաւ իր այդ գաղափարը իրականացնելու: Դաւիթի զօրքերը իր առջեւէն պիտի անցնէին հիմակ: Աբիսողոմ անխնայ կը հալածուէր, ու իր բարձր ջորիին վրայ հեծած, ու երկար վարսերը երկու կողմը ցրքուն Եփրեմի անտառին եզրը կը հասնէր: Հազիւ թէ բեւեկնիի ծառին ներքեւէն պիտի անցնէր այլեւս ազատուած, իր երկար մազերը ծառին խիտ ճիւղերուն պլլուեցան, ու երիտասարդը կախուած մնաց ծառէն:

Այս անակնկալ խութը բաւական եղաւ զայն շրջապատելու իր թշնամիներէն, որոնք դիւային հաճոյքով

մը կը դիտէին հիմակ զինքը: Յաղթութիւնը պէտք էր կատարեալ ըլլալ: Նետի մը շկահիւնը բաւական եղաւ անոր կիսակենդան շունչը մարելու: Յովաբ անտառին մէկ խորշը վիհի մը մէջ կը նետէր զայն, ու յաղթապանծ Երուսաղէմի ճամբան կը բռնէր։

* * *

Բեւեկնիին ծառը հիմակ իր նախկին մարդակերպարանքը կ'ստանար։ Մէփիս արցունքը աչքերուն դէպի գերեզմանավիհը կը դիմէր: Անհուն տրտմութիւն մը պատած էր զինքը: Իր փրկութիւնը ուրիշի մը քաւութինով կ'ստացուէր անգիտակցօրէն։ Մէփիս հիմակ երիտասարդին վիհին առջեւն էր։ Անոր մարմինը փռուած էր իր առջեւ, ու կը խշխշար իր սիրտը զայն դիտելով: Սրբեց անոր երեսը ու ահաւոր սարսուռ մը զգաց իր մէջ։ Սոսկալի իրականութիւն մըն էր որ կը պատկերանար իր առջեւ: Տարիներ առաջ Մաաքիա իր յարաբերութիւններէն յղի մնացած էր, ու այդ յղութենէն ետքը երկու սիրահարները չէին տեսած ալ իրար Դաւթի հալածանքներէն: Մաաքիայի եւ իր ճշգրիտ նմանութիւնն էր Աբիսողոմ: Տարիներու ընթացքը ժառանգական բնախօսութեան կազմը դրոշմած էր անոր դէմքին ու սափկա գերեզմանին եզրը կը յայտնուէր իրեն երբ ամէն ինչ վերջացած էր։ Մէփիս յիշեց ասոնք ամենքը: Յիշեց նաեւ տարիներ առաջ իր այն չարաշուք դատակնիքը, որ արձակած էր իր որդոյն մասին: «Քու սպաննիչդ քու հայրդ պիտի ըլլայ»։ Որդեսպան մըն էր ուրեմն ալ։ Ասիկա անջնջելի արատ պիտի ըլլար իր անձին եւ յաւիտենական չարատանջութիւն մը իր խղճին:

Մէփիս լացաւ ու երկար լացաւ: Եփրեմի ընդարձակ հորիզոնները ու հովիտները իր հեկեկանքները ու հառաչանքները կ'արձագանգէին բուերու կերկերուն վայիւններուն պէս: Իր վիշտը ու սուգը շատ աւելի ուժգին ու երկար եղաւ, քան Աբիսողոմի կարծեցեալ հօր վիշտը եւ սուգը, որ Յովաբի մը կեղծ մխիթարանքներուն առջեւ, գոնէ այնքան շուտով կը մխիթարուէր:

ՓՈԽԱԴԱՐՁ ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Թարապիայի մեծ պանդոկին առջեւ, երկուքն ալ վար իջան թաքսիէն: Բայց հազիւ թէ շէնքէն ներս մտան, Սիւզան յանկարծ կեցաւ, երերաց իր կեցած տեղը, դարձաւ, նահանջեց, շուարած, տժգոյն մոյնք մը առնելով իր դէմքը: Իր ընկերակիցը Մուշեղ Կապուտեան զինքը կը դիտէր զարմանքով:

— Մեկնինք, տեղ չկայ, ըսաւ յետոյ խօսքը իր ընկերակցին ուղղելով:

Իսկապէս իր ամուսինն էր որ կը տեսնէր այդ պահուն:

Բայց իր ընկերակիցը ցոյց տուաւ լայն սիւնի մը ետեւ զետեղուած պարապ սեղան մը, որուն քովէն կարսօնները կ'անցնէին ու կը դառնային: Իր պաղարիւնութիւնը գտնելով, առանց ընդդիմութեան հետեւեցաւ, խորհելով որ պիտի կարենար դիտել հոնկէ անոր բոլոր շարժումները, առանց տեսնուելու եւ պիտի կրնար ի հարկին խոյանալով անոր վրայ, իր ընթացքին համար խայտառակել զայն յանկարծակիի բերելով: Բայց մտածեց որ իր պարագան ալ միեւնոյնն էր, քանի որ ինքն ալ Մուշեղին հետն էր: Յիշեց որ իր ամուսինը Պերճ Լուսմաեան, գրասենեակ մեկնելէ առաջ ըսած էր թէ չի պիտի կրնար գալ ճաշի, յաճախորդի մը գործին պատճառաւ եւ միեւնոյն ատեն այն օրը խիստ զբաղուած ըլլալը կը յայտնէր: Յիշեց նաեւ Գեղամ Գասթէրեանի տունը ճաշելը, ու գործի մը մասին տեսակցութիւն մը ունենալը անոր հետ:

Սիւզան պատասխանած էր թէ ինքն ալ օգտուելով առիթէն, նեշխլգիւղ այցելութեան պիտի երթար իր ընկերուհիին Սաթենիկ Սրմալեանի, որ ստէպ կը գանգատէր իրեն չ'այցելելուն համար։

Մինչ Լումաեան գացած էր միանալ Նելենիի, ինքն ալ փութացած էր Մուշեղ Կապուտեանի մօտ:

— Ամբողջ օրը մենք մեզի, կ'ըսէր ան, անոր մօտ հասածին պէս:

Երջանիկ կ'զգային անոնք այդ րոպէին, որչափ ատեն որ հազուադէպօրէն կը պատահէին իրարու խենց շրջագայութեան ատեն:

Ամենէն հեշտալի օրն էր որ պիտի անցընէին ուրեմն այն օրը անոնք, Թարապիայի այդ գարեջրատան մէջ, ուրտեղ ապահով էին ոչ մէկ ծանօթի հանդիպելու։

Բայց առաջին դէմքը որ երեւցաւ Տիկին Լումաեանի նոյն ինքն իր ամուսինը եղաւ: Չի խռովելու համար Մուշեղը, բան մը չըսաւ անոր դիպուածին մասին, ապաւինելով աւելի իր խորամանկութեան ու ինքնաքօղման պարագաներուն, չնեղելու համար զայն այնքան վտանգաւոր դրացնութենէ մը:

Սիւզան նստած էր այնպիսի ձեւով մը, որ կրնար տեսնել իր ամուսինը, առանց անկէ նշմարուելու։ Կը խօսէր ան ոգեւորութիւնով եւ խանդավառ, յափշտակուած իր դիմացինին ժպիտներէն, հրապոյրներէն։

Ասիկա կը կատղեցնէր զինքը։

Յանկարծ յուրան մը շրջելով տարածուեցաւ ջուրը եւ թափնցաւ Սիւզանի եւ Մուշեղի մօտ գտնուող կնոջ մը շրջազգեստին վրայ, որ աղաղակ մը արձակեց:

Պերճ Լումաեան, ուրիշ շատերու պէս դարձաւ այն կողմը, ուրկէ կը բղխէր աղմուկը:

Հայելիի խաղ մը հեշտօրէն կը ցոլացնէր սրահին հեռաւոր անկիւնը: Հոն կատարելապէս կը տեսնէր դէմքերը եւ սոսկումով կ'որոշէր Սիւզանի դէմքը, որ իր դրացիին վրայ հակած բան մը կը խօսէր ականջին: Այդ դրացին ինքը լաւ կը ճանչնար: Մուշեղ Կապուտեանն էր.

տատ երկտասարդ դեռ, որուն հետ Միւզան պարահան-
ջէսի մը մէջ ամբողջ գիշեր մը պարած էր: Լումաեան
յառաջեցաւ ինքն իրեն: Բայց ի՞նչ ընէր: Կրնա՞ր միջա-
մտել, ինքը որ այդ ժամուն զերծ չէր մեղադրանքէ: Ի՞նչ
կ'ընէր վերջապէս Հելէնին հետ։ Զախջախուած մնացած
էր: Յանկարծ ինքզինքը ժողվեց եւ որպէս թէ բան մը
տեսած չէր, ուզեց հիմակ խոյս տալ ճանչցուելէ:

— Երթանք ասկէ, ըսաւ բրտօրէն Հելէնին, չափա-
զանց նեղուած, առանց իր ըրածը գիտնալու:

Թարապիայի օդը զայն կազդուրած էր: Բայց ջղայ-
նացած՝ չէր պատասխաներ Հելէնի, որ կը մտատանջուէր
իր բարեկամին յանկարծական փոփոխութենէն։

Երկուքն ալ ելան, ու կը քալէին լուռ եւ յամր հա-
մրնթացութիւնով մը: Պերճ Լումաեան կ'որոճար հիմակ
իր մտքին մէջ մռայլ վրիժառութեան մը գաղափարը իր
կնոջ հանդէպ:

— Ըսել է խաբեր է զիս ցարդ... Արդեօք առաջին
անգա՞մն է... Սակայն ե՞ս... ա՛յո, ե՞ս... Բայց միեւնոյն
բանը չէ հիմա, ես այր եմ վերջապէս, կ'ըսէր ինքնիրեն:

Ու յեղակարծօրէն ձգելով իր ընկերուհին, կը վերա-
դառնար իր տունը: Ժամը եօթը կը զարնէր երբ տուն
հասաւ եւ Միւզան անուշ դէմքով մը ընդունեց զայն։

— Եկա՞ր, ըսաւ Միւզան իր ամուսնին, երբեք չէի
սպասեր որ այսքան կանուխ կուգաս։

— Այո՛, շտապեցի վերադառնալ: Բաւական մնացի...
Շատ տաք էր օդը եւ ջերմութիւնը ազդեց վրաս քիչ մը:

— Վախ Պերճս, ըսաւ Միւզան իր ամուսնին շողո-
քիչ արտայայտութիւնով մը, ներքնապէս մրմռալով ու
անարգելով:

— Դուն ի՞նչ ըրիր, Միւզան, լաւ պտոյտ մը ըրի՞ր
գոնէ, Սաթենիկը ի՞նչպէս է:

— Ամէնքը լաւ են, Սաթենիկը կը բարեւէ քեզի։
Մէշիլ գիւղի օդը իսկապէս հրաշալի է։ Տերեւաթափը
սկսած է: Օր մը երթանք, Պերճ, անձրեւները չսկսած։

— Երթանք, ըսաւ Պերճ Լումաեան սրտաբեկ եղա-

նակով մը, տարուած միշտ օրուան ողբերգական տեսարանէն:

Կը խօսէին այսպէս երեւութապէս հանդարտ ձեւով մը զիրար դիտելով եւ կը ջանային հասկնալ թէ իրենցմէ ո՞րը ինքզինքը պիտի մատնէր: Իւրաքանչիւրը զգուշանքով կը դիտէր միւսին ընթացքը, ու սկսան ընտանեկան գայթակղութիւններու շուրջ յայտնութիւններ ընել ու կարծիքներ յայտնել: Կինը այրերը կը մեղադրէր եւ կիները կը պաշտպանէր, իսկ ամուսինը կիները կ'ստգտանէր եւ այրերը կը բարձրացնէր:

— Ո՛չ, կիները միշտ զոհը եղած են այրերուն, նայէ Խնոսեան Յակոբին ըրածը, ան անուշիկ կինը Անգինէն ձգեր, եւ իտալացի կնոջ մը հետ է եղեր հիմակ, կը վայլէ՞ այս վատութիւնը իր տարիքին ու պատիւին, կ'ըսէր Սիւզան կեղծ դառնութեամբ մը:

— Ֆիլիփեանին կինն ալ իր էրիկը ձգեր եւ Հրեայի մը հետ փախեր է կ'ըսեն, տեսնուա՞ծ բան է ասիկա, կը պատասխանէր Պերճ փոխադարձաբար:

— Ֆիլիփեանին կինը ես կը ճանչնամ, դպրոցական դասընկերս է, եթէ իմ գիտցած Վարսենիկն է անանկ բան չըներ:

— Ես ալ Յակոբը կը ճանչնամ, ուղղամիտ վաճառական մըն է, չեմ կարծեր որ, անանկ բան մը ընէ:

— Ո՞վ ըսաւ քեզի ատիկա, հարցուց Սիւզան, իր Խօսած սուտին տպաւորութենէն իր ամուսինին խօսքէն ալ կասկածելով:

— Ի՞նչը, հարցուց ամուսինը:

— Տիկին Ֆիլիփեանին մասին ըսածդ:

— Ամենուն բերանն է: Քեզի ո՞վ ըսաւ Խնոսեանին համար:

— Իր դրացիներէն մէկը: Յետոյ ուրիշ տեղեր ալ լսեցի:

— Ով գիտէ էրկանը վրայ ինչ տեսեր է որ ինքն ալ ատ ճամբան բռներ է, ըսաւ Սիւզան, անուղղակի իր ամուսինին երկիւղ ներշնչելու համար:

Հարուածը իր ազդեցութիւնը գործած էր: Պերճ սարսռաց։

— Ես ալ նոյնը կրնամ ըսել Վարսենիկին համար, ինչպէս բոլոր կիներուն, պատասխանեց Պերճ անմիջապէս:

Միւզան ցնցուեցաւ այս խօսքէն, բայց շուտով ինքզինքը գտաւ: Արդեօք կասկածի նշո՞յլ մը ունէր եւ կամ բա՞ն մը լսած էր այն օրը իր վրայ իր ամուսինը։ Սարսափեցուց զինքը այս մտածումը եւ ներքնապէս զղջումի զգայնութիւնով մը լեցուած, ուզեց անուշի կապել.

— Ամէն պարագայի տակ, լաւ ճետեւանքներ չէ որ կը բերեն այս կարգի դէպքերը ընտանիքներու մէջ: Ընդհանուր կերպով խօսելով, պէտք է որ միշտ զգուշ ըլլան ամուսնացած զոյգերը իրարու եւ հաւատարիմ իրենց միութեան, այնպէս չէ՞ պերճ, ըսաւ:

— Այո, պատասխանեց ամուսինը զղջումի ու սարսափի միեւնոյն զգայնութեամբ լմուած։

— Եւ պէտք է որ միշտ զիրար սիրեն, չէ՞:

— Բնականաբար:

— Եւ իրենց սէրը ըլլայ միշտ անքակտելի, չէ՞:

— Անտարակոյս:

— Առանց ազդուելու օտարին հրապոյրներէն, չէ՞:

— Անշուշտ:

— Եւ միայն ու միայն իրարու նուիրուած ըլլան, չէ՞:

— Ի հարկէ։

— Այսպէսով միայն ընտանեկան բոյնը կրնայ զերծ ըլլալ փորձանքներէ, չէ՞:

— Հարկաւ:

— Ուղի՞ղ չե՞ն ըսածներս, Պերճ:

— Կատարելապէս։ Ես միշտ այդպէս եղած եմ արդէն։

— Ես ալ:

— Ամուսնութենէս առաջ ալ այսպէս էի ես։

— Ես ալ:

— Կին մը որ մօտենար ինծի, կռնակս կը դարձընէի:

— Ես ալ: Այր մը որ դեգերէր իմ շուրջս կը փախչէի, որպէս թէ քօլէրան հալածէր զիս։

— Բնաւ երես չէի տար ես անոնց։

— Նոյնպէս ես:

— Կը նեղանայի, կը յանդիմանէի:

— Նմանապէս:

— Կը վռնտէի:

— Միեւնոյնը:

— Կ'ատէի ես այս կարգի կիները:

— Կ'արհամարհէի ես ալ սատնկ այրերը:

— Կը խորշէի անոնցմէ:

— Կը նողկայի ես ալ:

— Կը զանէի:

— Կը զզուէի։

— Սպաննելու է սատնկ կիները:

— Խեղդելու է նման այրերը։

— Գնդակահար ընելու է։

— Մեղք է գնդակին, կախաղան հանելու է:

— Դաւաճաններ են անոնք։

— Ոճրագործներ։

— Եթէ ես կառավարութիւններուն տեղը ըլլայի մասնաւոր պատժական օրէնք մը կը տրամադրէի անոնց համար։

— Որո՞նց համար...

— Կիներուն։

— Հապա այրերո՞ւն։

— Անոնց համար ալ, ըսաւ Պերճ, նեղը մնալով:

— Ճիշդ կը խօսիս, Պերճ:

— Աստուած հեռի պահէ նման փորձանքներէ, ըսաւ այրը բերանը սրբելով։

— Ամէն, կրկնեց կինը երեսը խաչելով։

— Կ'երդնո՞ւս այս մասին Պերճ, ըսաւ Սիւզան, կատակի ձեւով փաղաքշելով իր ամուսինը, եւ ներքնապէս խղճալով իր ամուսնին վրայ։

— Կը կասկածի՞ս, հարցուց ամուսինը տեսակ մը երկիւղախառն զարմանքով:

— Երբեք, բայց վերջապէս մարդ միշտ փորձանաւոր է չէ՞, ըսաւ Սիւզան խնդալով։

— Կ'երդնում, մրմնջեց Պերճ ստիպուած, իր կնոջ հաւատարմութիւնը ամրապնդելու համար:

— Իսկ դո՞ւն:

— Վստահ չէ՞ք որ իմ մասին, հարցուց Սիւզան անձկութեամբ:

— Բացարձակապէս վստահ եմ, բայց քանի որ ընդհանուր կերպով կը խօսինք պէտք է որ այդ վստահութիւնը ընդհանուր ըլլայ, չէ՞:

— Կ'երդնում, ըսաւ կինը, դժուարաւ զսպելով իր յուզումը եւ միեւնոյն խորամանկութեամբ:

Երդումի այս կրկնակ արարողութենէն ետքը, խօսակցութիւնը ընդհատեցին յանկարծ եւ սեղան նստան: Կրկին սկսան շաղակրատել տարբեր նիւթերու շուրջ: Սիւզան խօսեցաւ իր բարեկամուհիին նոր թուալէթին վրայ, ու երեւակայական դէպքի մը շուրջ, որուն իբր թէ ականատես եղած էր գիւղը։

— Մարդ մը յանկարծ կնոջ մը վրայ յարձակեցաւ համբան ու անգթօրէն ծեծեց զայն, բայց ի՞նչ ըլլալը չի հասկցայ: Ոստիկաններ եկան երկուքն ալ պահականոց տարին։ Ահագին խուճապ, իրարանցում, աղմուկ։ Գիւղը թունդ ելաւ այսօր: Մարդը կատղած, կրակ կտրած էր. իսկ կինը շարունակ կը պոռար, կը կանչէր, ըսաւ Սիւզան սուտը բերանէն թափթփելով:

— Վա՜խ, Սիւզանս փախցած ալ չըլլաս, դեղարան մը մտնէիր եւ էթեր մը առնէիր, ըսաւ ամուսինը կեղծ կարեկցութիւնով մը:

— Ի՞նչ գիտնամ, քառասուն օրս համբէ, Պերճ։

— Աստուած չընէ, քառասուն տարի աւելի ապրիս ընդհակառակն:

— Քառասուն տարի, աւելի՛ քաշելո՞ւ համար, կը բաւէ քաշածս ...

Գերծ ընդհատելու համար անոր խօսքը եւ եա չի նայելու համար անկէ, կէս օրէ վերջ իր յաճախորդնե֊րուն բսած զուարճալի խօսքերը մէջ կը բերէր։ Իրենք իրենց բաժններուն վրայ բանագրօսիկ կերպով կը խըն֊դային երբեմն, առանց խնդալու սիրտ ունենալու, եւ կը ջանային խաբել զիրար, կարելի եղածին չափ ճար֊տարօրէն։

Խօսակցութիւնը մնաց այս կէտին վրայ։ Յետոյ գրեթէ միեւնոյն վայրկեանին յայտնեցին իրենց յոգ֊նած ըլլալը եւ որոշեցին երթալ պառկիլ, արագ «գիշեր բարի» մը փոխանակելով։ Լոյսերը մարեցին եւ իւրա֊քանչիւրը քնանալու ձեւ մը առաւ։ Սակայն գիշերուան մէջ երկար ատեն աչքերնին բաց մնաց, փայտ կտրած չէին կարծես, եւ կը թափառէին մտածումէ մտածում։ Երկուքն ալ կը վերյիշէին իրենց անցուցած օրը։ Կը մե֊ղադրէին իրենց սուտերը, եւ փոխադարձաբար կ՚ամ֊բաստանէին իրար, իրենց նենգութիւններուն համար։

Ժամը մէկուկէս զարկաւ։ Բաւական ուշ էր արդէն։ Երկուքն ալ ճախարակի պէս կը դառնային իրենց անկո֊ղիններուն մէջ եւ այդ վայրկեանին կ՚զգային որ սէրը խոյս տուած էր իրենցմէ։

Հեռի հանդարտելէ եւ վրիժառու զգացումներէ, այս յայտնութիւնը կը լեցնէր իրենց աչքերը արցունքով։ Ու գիշերային մթութեան մէջ կ՚ողբային լռօրէն իրենց մեռած երիտասարդութեան եւ իրենց խղճալի սիրոյն վրայ, որ պարզ քմահաճոյք մը առյաւէտ կը խորտակէր։

ՀԱՇՏՈՒՈՂ ՄԱՅՐԸ

Նկարիչը իրկուան դուրս պիտի ելլէր իր աշխատանոցէն ու պիտի այցելէր իր սիրուհիին, բայց միտքը եկաւ որ այն օրը հինգշաբթի էր եւ մայրը պիտի այցելէր: Որդիական յարգանքը իր մօրը հանդէպ չէր թոյլատրեր հակառակը գործել, ու փարեցաւ նորէն աշխատութեան:

Աշխատանոցին կամարին միջեւ բացուած ապակեփեղկ մը կը լուսաւորէր միջոցը եւ կը ցոլացնէր նկարակալի մը պաստառին վրայ գծուած ուրուագիծերը, ուր հազիւ դեռ քանի մը խաղացուպի հպումներ դրուած էին, ու կը ծառայէին իբրեւ մօտէլ: Յայտնի էր որ խնամուած ու արժէքաւոր թապլօ մը պիտի ըլլար ան։

Գաճէ ամաններ, երանգապնակներ, հնաւուրց դիցուհիներու պատկերներ շարուած էին քոնսօլներու եւ դարակներու մէջ։ Բազմաթիւ նախատիպեր, եռագոյն մատիտներով ու կարմրաքարերով գծուած ուսումնասիրութիւններ կը ծածկէին պատերը մինչեւ ձեղունը: Գունաւոր տուփեր, իւղի եւ մգածոյի շիշեր, շրջուած աթոռակներ լեցուն էին շրջանակը, նեղ անցք մը միայն ձգելով աշխատանոցին մէջ։ Երիտասարդը այդ պահուն կրկին յափշտակուած, Ֆրանսական Յեղափոխութեան մէկ իւղաներկ պատկերը կը դիտէր, որ յեղափոխութեան ատեն, Պասթիյլի առումը կը ներկայացնէր, եւ որ նոր գնած էր նախկին փաշայի մը տղայէն, նեղը մնացած եւ ծախած ըլլալով ան իրեն:

Ճիշդ այդ պահուն էր որ ներս մտաւ Տիկին Վէրժին: Հրաչ ոտքի ելաւ եւ յարգանքով համբուրեց մայրը, մինչ Տիկին Վէրժին ցուրտ եւ դժգոհ նայուածք մը կը նետէր իր շուրջը գրեթէ զզուանքով: Նստաւ իր տղուն մօտ ու սկսաւ խօսիլ յանդիմանութիւններով, ակնարկութիւններով եւ դիտողութիւններով այն աղքատ ասպարէզին մասին, որ ընդգրկած էր իր զաւակը «անխոհեմաբար»: Հրաչ լուռ համակերպութիւնով մտիկ կ'ընէր եւ երբեմն միայն կը պատասխանէր լակոնիկ ոճով, զգացնելով իր նպատակին անդրդուելիութիւնը, իր մօրը:

— Ըսել է ա՛ս է ամէն ըսելիքդ, ըսաւ Տիկին Վէրժին յուսահատ իր տղուն տուած պատասխաններէն:

— Այո՛, աս է, պատասխանեց Հրաչ կրկին անգամ:

Ու կարճ լռութենէ մը յետոյ աւելցուց.

— Ի՞նչ կ'ուզես որ աւելին ըսեմ: Գիտես դուն արուեստագէտներու կեանքը: Անիկա կոչումի եւ գաղափարական գործ մըն է, եւ ոչ ոք կրնայ միջամտել անոր: Բնութիւնն է որ միայն կը ներշնչէ ան անհատին: Այսպէս ըլլալով հանդերձ իմս համեմատաբար աւելի լաւ է իմ արուեստագէտ ընկերներէս: Հակառակ այս միջոցիս գնորդներու սակաւութեան, ես դարձեալ քանի մը յանձնարարութիւններ ստացած եմ: Ի՞նչ կ'ուզես դեռ ասկէ աւելին:

— Միւս խնդիրը ի՞նչ եղաւ:

— Ո՞ր միւս խնդիրը, հարցուց Հրաչ չի հասկնալ ձեւացնելով:

— Չի հասկնալու մի գար, խնդիր խնդրոցը, ըսաւ Տիկին Վէրժին սրտմտած:

— Շաքէի՞ն խնդիրը ըսել կ'ուզէք, ըսաւ Հրաչ, վերջապէս ազդուած իր մօրը յանդիմանական եղանակէն:

— Այո՛:

— Ըսի ձեզի ուրիշ անգամ, խօսք տուած եմ եւ անպայման պիտի ամուսնանամ:

Շաբաթը անգամ մը հինգշաբթի օրերը. ժամը ճիշդ հինգին Տիկին Վերժին իր ճիշէին խառամբեր արաբի-մանը ձգելով կ'երթար մինչեւ Պայազիտ, ու կ'այցելէր իր տղուն աշխատանոցը։ Այն տպաւորութիւնը ունէր թէ այսպէսով կը կատարէր զոհողութիւն մը եւ կը կատարէր միեւնոյն ատեն պարտականութիւն մը, հսկելով իր զաւկին առողջութեան, բարոյականին եւ անոր երիտասարդ կեանքին։

Հազիւ տարի մը եղեր այրի մնացած, կը ջանար ան պահել իր ամուսնին Պ. Մաթէոսի անխրաւախոհ եւ բծախնդիր ազնուութիւնը իր տղուն վրայ։ Երբ Հրաչ հակառակ իր հօր կամքին, արհամարհելով իր իրաւաբանական ուսումը, վճռականօրէն կ'որոշէր նետուիլ նկարչութեան, Տէր եւ Տիկին Մաթէոս, բարձրաղաղակ կը գոչէին. «Երբ մէկը գիտակցութիւնը ունի ազնուական սերունդի մը շառաւիղը ըլլալու, պէտք չէ որ զիջանի աշխատանոցներու ստորնացուցիչ գործերու մէջ պղծել ինքզինքը»։

Կը պայքարէին շարունակ այս առթիւ։ Յետոյ խոնջցած սրտով եւ հառաչելով տեղի կուտային։ Ի փոխարէն ասոր երբ երիտասարդ նկարիչը, իր հօրը մահէն քանի մը ամիս առաջ կը յայտնէր իր ամուսնութեան մտադրութիւնը, կը դիմադրէին այր ու կին։

— Երբե՛ք, կ'ըսէր Պ. Մաթէոս իր տղուն, երբեք չի պիտի թողում որ ամուսնանաս հասարակ եւ աղքատ երիտասարդուհիի մը հետ, որ կ'ապրի նաեւ արուեստով եւ որուն ծնողքը անծանօթ է մեզի։ Եթէ յամառիս այս որոշումիդ մէջ, կ'երդնում որ ժառանգութենէ կը զրկեմ քեզ։ Գիտցած եղիր Հրաչ,

— Այս կարգի ամուսնութիւն մը շատ անհանդուրժելի եւ անպատուաբեր պիտի ըլլայ մեզի, կ'աւելցնէր Տիկին Վերժին։

Իր մայրը չվշտացնելու համար, Հրաչ տեղի տալ կը ձեւացնէր, առանց այլեւս խօսք բանալու Շաքէին վրայ։

Մինչ այս մինչ այն Պ. Մաթէոս կը մեռնէր յան-

կարծ։ Տարի մը անցած էր եւ հիմա ամէն անգամ որ կ՚ընդունէր իր մօրը այցելութիւնը, կը փարէր աշխատութեան։ Տիկին Վերժին երբ կ՚այցելէր, Հռովմէացի խաթունի մը պէս սեւ շղարշներով ծածկուած կ՚ըլլար։ Խօսակցութեան մէջ կը փորձէր նորոգել իր խիստ ընթացքը եւ անհաշտ նկարագիրը իր տղուն հանդէպ։

— Հայրդ իր կենդանութեան, կ՚ըսէր, կը հակառակէր այս ամուսնութեան։ Իրաւունք ունէր։ Կը հաստատեմ աւելին։ Ստիպուած եմ նոյնը ընել ես ալ, եթէ յամառիս։

Այն օրը կ՚ըսէր մինւնոյնը։ Հրաչ կ՚ընդվզէր, կը բողոքէր, կ՚ըմբոստանար իր մօրը, ի վերջոյ լեզու կլլելով.

— Բայց վերջապէս մամա, կը գոչէր. չեմ հասկնար ձեր մտայնութիւնը։ Ըսի ձեզի եւ հասկցուցի ամէն բան։ Տուի ձեզի ամէն մանրամասնութիւն անոր ծնողքին պատուաւորութեանը նկատմամբ ինչպէս նաեւ իրենց աղջկան։ Նոյնիսկ անոնց ամբողջ գերդաստանին ազգահամարը պատկերացուցի ձեզի։ Ծանօթացուցի ձեզի անոր հայրը, մայրը, մեծ հայրը, եղբայրը, քոյրը, հօրեղբայրը, մօրեղբայրը, հօրօրորդին, մօրօրորդին, քեռորդին, քեռին, քեռիին աղջիկը, վերջապէս անոնց ամբողջ ցեղը իր սարովքը, մինչեւ տանը կատուն իր մլաւումի եղանակովը։ Չի մոռնամ, ունին նաեւ ածող տեսակէն ազնուացեղ հաւեր, բադեր, հնդկահաւեր, լորամարգիներ, որ հայրը անոնց նախասերունդը Սպանիայէն բերած է։ Սկիւտար կը նստին, որով ունին նաեւ 2 կով, 5 ոչխար, 3 այծ, մօրուսաւոր, 10 մաքի եւ անոնց վրայ հովիւ մը իրենց ագարակին մէջ, որ 40 մէթր լայնութիւն եւ 120 մէթր երկայնութիւն ունի, եւ կը պարունակէ իր մէջ ամէն տեսակ մրգեղէն ծառեր, կեռաս, սալոր, բալ, սերկեւիլ, ծիրան, ընկոյզ, խաղող, դեղձ, տանձ, խնձոր... տեսակներովը։

— Կը բաւէ ալ, կը ծաղրե՞ս մայրդ, ըսաւ Տիկին Վերժին յանդիմանական շեշտով մը, ընդհատելով տղուն խօսքը։

— Կ՚աղաչեմ, մամա:

— Հապա ի՞նչ. կենդանաբանական պարտէզի մը նըկարագրութիւնը չուզեցի քեզմէ, ոչ ալ բուսաբանական:

— Ես ալ իբր այդ չեմ նկարագրեր ձեզի: Իրական պատկերի մը մանրամասնութիւնն է որ կուտամ, որպէսզի համոզուիս անոնց ալ բարոյական եւ նիւթական շրջանակին արժէքը: Աւելցնեմ նաեւ ատոնց վրայ բազմաթիւ աղաւնիներ, որոնք կը շրջին իրենց շուրջը զուարթագին:

— Ատո՞նք ալ ազգականներ են, հարցուց Տիկին Վերժին շփոթած իր տղուն նկարագրած գերդաստանին ընդարձակութենէն:

— Որո՞նք, հարցուց Հրաչ, ինքն ալ շփոթուն:

— Աղաւնիները:

— Ոչ, թռչնազգիներուն համար կ՚ըսեմ, աղաւնիներ, որոնք կը մորթուին ու կուտուին:

— Ուրիշ ի՞նչ, ըսաւ մայրը հեգնօրէն:

Ուրի՜շ... ուրիշ վերջապէս Շաքէն մաքուր, չքնաղ, աննման, սիրուն, արուեստագէտ Շաքէն որմէ այնքան գարշանքի զգացումով մը նախապաշարուած ես: Ան ալ ինծի պէս նուիրուած մըն է արուեստին, եւ կը սիրէ ու կը յարգէ ձեզ ինծի չափ: Մի հակառակիր մամա, այս նպատակիս, կ՚աղաչեմ: Վստահ եղիր որ շատ գոհ պիտի մնաս Շաքէէն եւ երբեք չպիտի զղջաս զայն հարս առնելուդ:

Տիկին Վերժին շուարած այս պերճախօսութեան առջեւ եւ կարեկցելով իր տղուն կը քթթէր իր թարթիչները: Ու իր մատները որոնք միշտ սեւ ձեռնոցներով ծածկուած կ՚ըլլային, թիկնաթոռին անեակներուն վրայ կը մատնահարէին, որուն վրայ նստած էր: Ճիգ մը ըրաւ պատասխանելու ձայնի անսովոր ու փափուկ հնչիւնով մը:

— Շատ աղէկ տղաս, խօսինք այս մասին միշտ, որ մեզ երկուքս ալ կը շահագրգռէ, ըսաւ տատամսումով:

Երկաթասալքը լուռ կը ճռմէր աշխատանոցին մէջ: Յետոյ մօտենալով ցուցափեղկին՝ դուրսը կը դիտէր մտացրիւ:

Անոր առջեւ կը տարածուէր տանիքներու եւ ծըխնելոյզներու հորիզոն մը, որոնց վրայէն տժգոյն լոյս մը կը հոսէր, որ անձրեւոտ ձմեռուան մը լոյսն էր։ Լայնատարած սեւ ամպեր, փոթորիկներէն մտրակուած, կը վազէին երկինքին մէջ, ծածկելով արեւը եւ ագուցուելով իրարու ծովի ալիքներու պէս: Կանխահաս գիշեր մը կ'ոգեւորէր երեւը։

— Ի՜նչ գէշ օդ, մրմնջեց Տիկին Վերժին, որ իր նայուածքով կը հետեւէր տղուն ամէն շարժումներուն։

— Այո, պատասխանեց ան: Օդը պիտի աւրուի ու պիտի անձրեւէ:

— Ա՜հ, գոչեց Տիկին Վերժին սարսափահար, պէտք է որ շտապեմ վերադառնալ անձրեւը չսկսած։

Ու ելաւ տեղէն: Իր սեւ տարազին նորաձեւութեանը մէջ ան կը ներկայացնէր նաեւ արդիական կնոջ կատարուն տիպարը։ Սերած քաղքենիութենէ, նոյնացած էր նաեւ իր մէջ աւանդապաշտութեան, կարգապահութեան, խնայասիրութեան եւ մեթոտիկ նախզգուշութեան ոգին: Մեկնելէ առաջ, խօսեցաւ ընտանեկան մանրամասնութիւններու շուրջ: Յանձնարարութիւններ ըրաւ, խորհուրդներ տուաւ։ Հակառակ իր քանըհինգ տարիներուն, Հրաչ սիրաշահելու համար մայրը, կը պատասխանէր հնազանդ տղու մը պէս, շարունակ կրկնելով.

— Այո՛ մամա, ոչ մամա, շատ լաւ մամա, կը հասկընամ մամա:

Վերջապէս գոհ իր պարտականութիւնը կատարելուն, համբուրեց տղուն ճակատը եւ դէպի դուռը ուղղուեցաւ։ Այդ միջոցին սակայն, տանիքներու բարձունքէն սոսկալի հողմ մը եւ տեղատարափ մը ճարճատելով կը զարնէր ապակիները եւ ցուցափեղկերը:

— Ի՞նչ դժբախտութիւն, հառաչեց Տիկին Վերժին, հովանոցս ալ չառի:

— Սպասէ քիչ մը, մամա։

— Անկարելի է, ժամադրութիւն տուած եմ տունս Գարակէօզեան Որբանոցի Տիկնանց Խնամակալութեան Ատենապետուհիին, ինչ որ ալ ըլլայ ժամադրութիւնը պէտք է յարգել։

Բնազդաբար իր շուրջը նայեցաւ: Դրան մօտ շըրջանակին մէջ զետեղուած էր սեւ պզտիկ խուրձ մը, փայտէ փայլուն կոթով, որ կարծես յատկապէս հոն դրուած ըլլար։

— Ի՞նչ դիպուած, գոչեց: Գտայ փնտռածս: Հովանոց մըն է աս... Բայց այնքան պզտիկ է որ կարծես պուպրիկի խաղալիք է: Ինչ որ է, աս իմ գործս կ'ընէ հիմակ: Աս տարիքիս մէջ թէեւ վայելուչ չէ ան ինծի, բայց ո՞վ որի հիմակ: Գոնէ մէկ անգամի համար կրնայ ծառայել ան ինծի եւ միջոց կուտայ թաքսի մը գտնելու: Կուտա՞ս զայն անգամ մը։

— Կը խնդրեմ մամա, ինչո՞ւ չէ:

— Բայց ինչպէս կ'ըլլայ որ կանացի հովանոց մը հոս կը գտնուի:

— Շաքէինն է: Հոս մոռցաւ անցեալները մեկնած ատեն:

Տիկին Վերժին տատամսեցաւ եւ լուռ մնաց: Ապակիներուն վրայ տեղատարափը կը ճարճատէր։ Գիշերը կ'իջնէր։ Հետզհետէ մութը կը տիրէր աշխատանոցին մէջ: Վերջապէս վճռեց: Մօտեցաւ առնելու համար հովանոցը: Քննեց երկարօրէն։ Բացաւ, գոցեց: Յետոյ արագօրէն ըսաւ իր տղուն.

— Ցտեսութիւն Հրաչ: Կ'երթամ հիմակ եւ յաջորդ գալուս կը բերեմ հովանոցը... Բայց եթէ տեսնելու ըլլաս Օր. Շաքէն, ըսէ որ վաղը ինծի այցելէ... որքան կարելի է շուտ, որպէսզի զայն վերադարձնեմ, կը հասկնա՞ս...

— Այո՛։ մամա, սիրով, ան ալ կը փափաքի արդէն

ձեզ տեսնել, տունը գտնուէ: Գիտի գայ անպայման: Ու համբուրեց մայրը խանդագին, չյուսալով երբէք անոր այս անակնկալ փոփոխութեան։

— Շատ լաւ, շատ լաւ, կը սպասեմ, պատասխանեց մայրը:

— Կ՚երդնում որ անմահ կին մըն ես մամա, ըսաւ իր մայրը կրկին համբուրելով Հրաչ ու այս անգամ աւելի սիրալիր:

— Նո՞ր գիտցար ատիկա, հարցուց Տիկին Վերժին խնդալով:

— Ո՛չ, ծնած օրէս ի վեր:

— Ուրիշ ըսելի՞ք:

— Ոչինչ։

— Կրնամ մեկնիլ ուրեմն, չէ՞:

— Այո՛, այո՛, անձրեւը կը սպառնայ կոր:

— Չե՞ս մոռնար չէ՞, ըսածս։

— Երբէք մամա, սիրով, յօժարութեամբ, հաճոյքով, շնորհակալ եմ:

Վերջապէս կը մեկնի։ Հաշտուած էին:

Տարի մը ետքը Տիկին Վերժին, կենսունակ արեւի մը ճառագայթներուն ներքեւ, հանրային պարտէզի մը մէջ, իր հարսին հետ, փոքր կառքի մը լծուած գուրգուրալից զգուշութիւնով իր թոռնիկը կը պտըտցնէր, գոհ ու զուարթ տրամադրութիւնով։

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐ

ՇԱՏ ՈՒՇ

Ամուսնալուծման վճիռը դատարանէն առած էր մանկամարդ կինը: Հինգ տարի կենակցելէ վերջ կը բաժնուէր ամուսինէն, որուն հետ անկարելի էր այլեւս ապրիլ։ Ամուսինը ճամբան փոխած էր, եւ իր ամուսնութենէն երկու տարի վերջը, սկսած էր իր յարաբերութիւնները օտարուհիի մը հետ, որուն պատճառաւ վէճը ու կռիւը պակաս չէր այր եւ կնոջ միջեւ: Սկիզբը շաբաթը մէկ գիշեր կը բացակայէր իր ընտանեկան յարկէն, բայց հետզհետէ որքան կ'աւելնար իր սէրը սիրուհիին հանդէպ, այդ բացակայութիւնը կ'ըլլար այնքան յաճախակի, յետոյ ամբողջ շաբաթներ ու ամիսներ, եւ վերջապէս լքում:

— Աս սանկ չըլլար, պէտք է որ վերջնապէս բաժնուինք ու ես ալ ազատ ըլլամ: Ես չեմ կրնար հանդուրժել այլեւս այս ստորնացուցիչ կեանքին, ըսաւ օր մը կինը վճռականօրէն, երբ եկած էր ան իր երկու տարու աղջիկը տեսնելու։

— Կրնաս բաժնուիլ, ըսած էր այրը անտարբերութեամբ, ու գլխարկը դնելով մեկնած էր։

Համեստ ընտանիքի մը զաւակն էր Զեփիւռ, սիրուն եւ անուշ աղջիկ մը, որուն ձեռքը շատ խնդրողներ եղած էին իր ծնողքէն եւ ամենքն ալ մերժուած: Ի վերջոյ Վահան Թաքթաքեանը մէջտեղ ելած էր, հարուստ ու կալան երիտասարդ մը, որուն հաւնած էր Զեփիւռի ծնողքը, խաբուելով անոր արտաքինէն։ Ամուսնութիւնը

կատարուեցաւ շքեղ կերպով եւ Զեփիւռն ու Վահան երկու տարի ապրեցան խաղաղ ու հանգարտ կեանքով մը։ Բայց երկու տարի վերջը կը յայտնուէր Վահանի իսկական նկարագիրը։ Օտարուհի մը կը կարծէր զայն ու գերին կը դարձնէր իր քմահաճոյքներուն, փճացնելով անոր հարստութիւնը, անոր բարոյական կեանքը, ի վերջոյ դուրս նետելով զայն տունէն։

Ալ անկէ վերջը անկումի եւ յիշուառութեան բոյն մը եղաւ Վահանի կեանքը։ Յուսահատութիւնը, չքաւորութիւնը նետեցին զինքը մոլութենէ մոլութիւն, օրն ի բուն կապելաներուն մէջ անձնատուր ըլլալով ալքոլին ու թղթախաղի։ Ամենուն բերանը ինկած էր ան, ու ամենքն ալ արգահատանքով կը դիտէին իր խղճալի վիճակը։ Կը զգար ինքն ալ իր այդ ողբալի վիճակին աստիճանաչափը, երբ ամէն անգամ ալքոլին զօրութիւնը կը դադրէր իր մէջ։ Յետոյ դարձեալ մոռնալու համար իր կացութեան դառնութիւնը, նորէն կը փարէր այդ հրէշային հեղուկին, այս անգամ աւելի մոլեգին, գոռալով ու գինովնալով անոր ազդեցութենէն, ուր որ հանդիպէր։

Օր մըն ալ աներեւոյթ եղած էր ան։ Ի՞նչ եղած էր, ո՞ւր գացած էր, անձնասպա՞ն։ Ոչ ոք գիտէր։ Վահան գլուխը առած գացած էր, գաւառ զարնելով ինքզինք, օտարութեան մէջ մոռնալու եւ մոռցընելու համար ամէն ինչ, ինքն ալ ամչնալով իր խղճալի վիճակէն։ Ինքնագիտակցութեան եկած էր, բայց շատ ուշ։ Վճռած էր ալ իր փրկութեան մասին։ Պէտք էր վերջ տալ այդ յոռի ընթացքին։ Պէտք չէր որ այդ կեանքը շարունակուէր այլեւս իր միջավայրին մէջ, ուր այնքան փառքի օրեր անցուցած էր։ Կը տեսնէր իր շուրջը իր նախկին բարեկամները եւ առեւտրական ընկերները, որոնք ամենքը դիրք գրաւած էին եւ երես դարձուցած հիմակ իրմէ, իր անկումին եւ իր գործած ընտանեկան դաւաճանութեանը պատճառաւ։ Կը զգար բոլոր ասոնք։ Ինքը խլեակ մըն էր անոնց քով, միշտ նկուն ու միշտ ամօթահար։ Ու

առտու մըն ալ ճամբու ծախք մը ճարելով, շոգենաւ նետուած էր առանց ուր երթալը գիտնալու: Միտքը դրած էր այլեւս նուիրուիլ աշխատութեան, միմիայն աշխատութեան, տարբեր միջավայրի մը մէջ, ուր կրնար ամէն բան ընել, առանց մէկէ մը քաշուելու, հրաժարելով ամէն մոլութենէ, զէթ իր նիւթական դիրքը վերագտնելու համար: Առաջին անգամ ոտք կը դնէր ան Տրապիզոն, յետոյ Սամսոն, Ամասիա, այդ բոլոր վայրերուն մէջ առաջին անգամ ոտքի վրայ առեւտրական փոքր գործեր ընելով, ու քաղաքէ քաղաք ապրանքներ փոխադրելով: Գործը հետզհետէ կարգի կը մտնէր: Կը հաստատուէր յետոյ պզտիկ խանութի մը մէջ ու կը ջանէր, ըլլալով հետզհետէ վաճառական:

* * *

Իր նախկին կինը Տիկին Զեփիւռ, դժուարաւ կ'ապրէր Պէյօղլուի մէկ աղքատ թաղին մէջ իր աղջկանը Սօնայի հետ: Շատեր դիմած էին դարձեալ ամուսնութեան, բայց ան ամուսնական կեանքի յուսախաբութենէն զառնացած մերժած էր ամէնքը, ու կ'աշխատէր իր տանը մէջ կար կարելով եւ հագուստ մը ապահովելով: Սօնա մեծցած եւ 12 տարեկան եղած էր: «Նօթր Տամ տը Սիօն» վարժարանը կը յաճախէր եւ ամէնէն յառաջադէմն էր իր ընկերակիցներուն մէջ, ու երկու տարի կ'ուզէր դեռ վկայական առնելու: Սակայն եղաւ առեն մը ուր Զեփիւռ ի վիճակի չէր այլեւս վճարելու իր աղջկան դպրոցին ամսաթոշակը: Առողջութիւնը հալած էր, եւ ծախքերը հետզհետէ աւելցած: Որի՞ կըրնար հասկցնել վիշտը, եւ ո՞վ որի: Դիմած էր վարժարանի Տնօրէնութեան զէթ կէս ամսաթոշակով մը ընդունիլ տալու իր աղջիկը յառաջիկայ տարեշրջանին համար, բայց ի զուր: Վարժարանին Տնօրէնութիւնը ցաւ ի սիրտ մերժած էր Տիկին Զեփիւռի այս աղաչանքը, իր ձեռնահասութենէն վեր համարելով նը-

ման խնդրագրի մը գոհացումը. բացառապէս ամսական հինգ ոսկիի գին մը միայն խոստանալով անոր: Սօսկալի հարուած մը եղաւ ասիկա իր ուսումնատենչ աղջկան համար: Ուսման ծարաւը վայն կը մաշեցնէր: Ի՛նչպէս պիտի կարենար բաժնուիլ իր դպրոցական սիրելի յարկէն: Կը հալէր ու կը մաշէր ասոր համար, մայրն ալ իր հետ մաշեցնելով, որ բացի անոր դպրոցական հոգէն, առողջական վիճակն ալ լրջօրէն կը մտահոգէր հիմակ զինքը: Մայրը կը ջանար համոզել եւ մխիթարել զայն տարբեր ասպարէզներու մէջ յաջողութիւններ յուսադրելով: Բայց Սօնա չէր համոզուեր երբեք ու կուլար, կուլար շարունակ:

Ուշ իմացայ իրենց այս կացութիւնը, երբ արդէն դպրոցը բացուած եւ Սօնա տունը մնացած էր:

— Կարելի չէ՞, արդեօք հոս հոն դիմումներ մը ընել եւ բարերար մը գտնել, ըսի օր մը իր մօրը, երբ ան կը բանար իր վիշտը իմ առջեւ:

— Սօնաս այնքան հպարտ եւ իր արժանապատուութեան այնքան նախանձախնդիր աղջիկ մըն է, որ չի պիտի զիջանի երբեք նման միջոցներով իր ուսումը շարունակել, պատասխանեց մայրը, ու ես ալ չի կրցի աւելի առաջ երթալ այս պատասխանին վրայ:

Տարին անցաւ, եւ Սօնա մնաց միշտ տունը, ու հետզհետէ հաշտուելով իրականութեան հետ, կը նուիրէր ինքզինք ինքնազարգացման ու իր հմտութիւնը կ'աւելցնէր: Երբ 17 տարին թեւակոխեց, հասուն ու գեղեցիկ աղջիկ մը եղած էր ալ: Մայրը ամուսնացուց զինքը պարկեշտ, զարգացած եւ բարեկեցիկ երիտասարդի մը հետ, որոնք երջանիկ բոյն մը կազմեցին: Սօնա իր ամուսնութենէն վերջը նուիրած էր ինքզինք հանրային բարեսիրական գործերու, եւ կը հասնէր հոն ուր իր մաքուր նկարագիրը ու զգացումները կը թելադրէր: Անպակաս էր բարեսիրական հաստատութիւններէ: Հիւանդանոց, Որբանոց կ'այցելէր յաճախ, եւ դրամական պզտիկ գումարներով կամ նուէրներով կ'ախորժէր աղքատ հիւանդները եւ որբերը, հոգեկան մեծ հաճոյք մը զգալով անոր մէջ:

Իր ամուսնին Ծիրայր Ներշմանեանի մէկ մօտաւոր

ազգականը հիւանդ ըլլալով, օր մըն ալ անոր համար այցելեց ան Հիւանդանոցը միայնակ: Ամուսինը զբաղուած ըլլալով չէր կրցած միանալ այն օրը իր հետ, ու Սօնա կ'ստիպուէր երթալ մինակ: Ծեր ու աղքատ մէկն էր հիւանդը, որ չափազանց երախտապարտ զգաց ինքզինքը անոր այս այցելութենէն: Սօնա մխիթարեց զայն երկար մնալով անոր քովը: Իրենց հիւանդին քով կը գտնուէր նաեւ ուրիշ մէկը, տկար ու ազազուն մարդ մը, որ եկած էր գաւառէն, իր մէկ ծանր հիւանդութիւնը դարմանելու համար: Սօնա անոր ալ մօտեցաւ, խօսեցաւ անոր հետ ալ, մխիթարական խօսքերով սփոփելով զայն ալ: Հասկցաւ որ ոչ ոք ունէր խեղճը աշխարհի վրայ, ու ասիկա չափազանց յուզեց Սօնայի փափուկ սիրտը:

— Ո՞վ էր այս տիկինը, հարցուց մարդը անոր մեկնումէն ետքը իր մերձաւոր հիւանդին, ազդուած անոր ցոյց տուած հոգածութենէն եւ ազնուասիրտ ընթացքէն:

— Մեր հարսն է, ըսաւ միւսը, Տիկին Սօնա Ներշմանեան, տիպար կին մը, որ երբեք գոյութիւն ունեցած ըլլայ աշխարհի վրայ:

— Սօնա՛... Սօնա՛... կրկնեց մարդը յիշելով իր աղջկան անունը:

— Այո՛, պատասխանեց ծերունին առանց գուշակելու իր խօսակցին յուզումը:

— Սօնա՛... ի՛նչ է իր հօրը եւ մօրը անունը, հարցուց ան դարձեալ անձկութեամբ:

— Հօրը անունը չեմ գիտեր, չեն ուզեր իսկ խօսիլ մայր ու աղջիկ անոր վրայ, բայց մօրը անունը Զեփիւռ է եւ ծնեալ Երկաթեան:

Ոչ մէկ տարակոյս այլեւս, իր աղջիկն էր:

Մարդը վերմակը վրան քաշեց, ու պահեց ինքզինք մթութեան մէջ:

Իր բովանդակ էութիւնը խռովուած էր: Հայրն էր այդ մեծոգի երիտասարդուհիին, թշուառ հայրը, պարտականութեան անգիտակից, անարժան հայրը, որ դիպուածը իր դէմը կը հանէր իր այդ թշուառութեանը մէջ:

Ալ չի խօսեցաւ, ու հառաչանքը խեղդելով իր մէջը, զառանցելով քնացաւ:

ՅՈՒՇԵՐ ՃԵՐԱՀ ՓԱՇԱՅԻՆ

ՑԱՒԻ ԱՆԲԱԺԱՆ ԸՆԿԵՐ ՄԸ

Տասնեւչորս տարիէ ի վեր զիս տառապեցնող հիւանդութիւն մը, 14 վայրկեանէն կը լուծուէր: Անցեալ տարու Հոկտ. 14ին Կալաթա Սարայէն անցած պահուս, յանկարծ նամակատան կարգը կը կարդայի Ճերահ Փաշայի հիւանդանոցի ականաւոր բժիշկներէն օփէրաթէօր Տօքթ. Հազըմ Գումինիի անունը, ու առանց խորհելու, առանց վայրկեան մը իսկ տրամաբանելու եւ առանց նոյն իսկ զայն ճանչնալու, շտապով վեր ելայ եւ ուղղուեցայ դէպի իր քլինիքը:

Բժիշկը զբաղուած էր հիւանդով մը, որով հարկ եղաւ սպասել սպասման սրահին մէջ, ինչպէս հիւանդապահուհին խորհուրդ կուտար ինծի այդ պահուն, որ յետոյ խօսակցութեան ընթացքին իմացայ հայուհի մը ըլլալը:

Նոյն հիւանդանոցի պետը բրօֆէսէօր Տօքթ. Պիւրհանէտտին Թօքէր, շատ լաւ ծանօթ էր ինծի, բայց ինչո՞ւ ցարդ չէի դիմած եւ կամ ինչո՞ւ չէի դիմեր անոր, ես ալ չեմ կրնար որոշ բացատրութիւն մը տալ այս մասին: Վայրկեանի տպաւորութիւն գուցէ, որ այդ պահուն յանկարծ կը կերպանաւորուէր մէջս ու բնազդաբար կը մղէր զիս այդպէս ընելու:

Հիւանդը մեկնեցաւ, ու բժիշկը իր քլինիքին դրան առջեւը կեցած էր ու կը դիտէր զիս երբ իր հրաւէրին վրայ երկար քօրիտօրէ մը իրեն կ'ուղղուէի: Բարձրահասակ, մօտաւորապէս 40 տարու ժպտուն եւ շատ համակրելի երիտասարդ մըն էր:

— Հազըմ պէյ, չեմ ճանչնար ձեզի, բայց գուցէ ցաւս է որ մղեց ձեր քով. ըսի յարգանքով բարեւելով:

— Ճողի՞ ունիք, հարցուց օբէրաթէօրը:

— Այո՛, ինչպէս գիտցաք. ըսի զարմացած:

— Քալուածքէդ, պատասխանեց:

Հիացայ իր փորձառութեանը եւ այս հիացումս անմիջապէս յայտնեցի իրեն:

— Ի՞նչ կը փափաքիք հարցուց:

— Ձեր բարեացակամութիւնը Պ. Տօքթօր, Ճէրահ Փաշա հիւանդանոցը մտնելու եւ ազատելու համար զիս այս ցաւէն:

— Ի՞նչ գործով կ'զբաղիք:

— Գրականութեամբ:

— Հիւանդանոցը ձեզի համար է, վաղը իսկ եկէք եւ ուղղակի ինծի դիմեցէք, պատասխանեց:

Եւ առանց այլեւս երկար զբաղեցնելու յարգելի բժիշկը ընդունայն, շնորհակալութիւններս յայտնելով մեկնեցայ:

Անակնկալ մըն էր եղածը, եւ տարաժամիլ չէր կրնար ալ: Խօսքը պէտք էր յարգուէր եւ գուցէ այս տեսակ առիթ մըն ալ չի ներկայանար այլեւս ինծի մինչեւ մահս, ու ես ալ տառապէի յաւէտ այս վտանգալից ախտէն: Այն գիշերն իսկ բոլոր պատրաստութիւններս տեսայ ու յաջորդ առաւուն օթօպիւս մը նստելով Ճէրահ Փաշայի հիւանդանոցին առջեւը գտայ ինքզինքս: Ուղղուեցայ շիտակ վիրաբուժական նոր փավիյեօնը, հսկայ ու հոյակապ շէնք մը, որ իր գիտական ու բժշկական կազմակերպութեամբ Թուրքիոյ ամենէն պատուաբեր ինսթիթիւններէն մէկը եղած է այսօր: Հազըմ պէյ չէր եկած դեռ եւ սովորական ժամէն քիչ մը ուշ մնացած: Հարկ եղաւ ընդարձակ մուտքին մէջ սպասել: Ճիշդ այդ պահուն մէկը մօտեցաւ ինծի, դեռ եւս երիտասարդ, որուն հագնուածքէն ու խօսակցութենէն հասկցայ գաւառացի մը ըլլալը: Ինքն ալ ուրիշներու պէս վարչական բոլոր գործողութիւնները աւարտած ըլլալով կ'սպա-

սէր բժիշկին գալուն. մինչ ես շնորհիւ Հազըմ պէյի յանձնարարութեան, զերծ էի ո եւ է ձեւակերպութենէ:

Մօտեցաւ ինծի եւ հարցուց թէ ի՞նչ ցաւով կը տառապէի։

— Ջանի, իսկ դո՞ւն, հարցուցի:

— Իմս ալ ջանի է, ձախ կողմս եւ տասը տարիէ ի վեր կը տառապիմ, ըսաւ:

— Իմս ալ ձախ կողմս է, ըսի:

Մեր բարեկամութեան հիմը կը հաստատուէր այս քանի մը խօսքերով այս անուս մարդուն հետ, որ ախտին նոյնութիւնը ու ցոյց տուած մտերմութիւնը աւելի կը կապէր մեզ կարծես իրարու:

Հարցուցի անունը, ծննդավայրը, տարիքը, գործը, ընկերային վիճակը եւլն. եւլն.:

— Անունս Ազիզ է, Գաթէմունցի եմ, երկրագործ եմ, 43 տարեկան, ամուսնացած եւ երկու զաւակներու տէր: Ալ չկրցի տոկալ այս ախտին տանջանքներուն եւ եկայ Իսթամպուլ միանգամ ընդմիշտ ազատուելու համար անկէ: Երկրագործութեամբ կ'զբաղիմ եւ գանգատներ յայտնեց հարկահաւաքներուն մասին: Յետոյ աւելցուց.

«Երանի թէ մէկ բավիյեօնի մէջ ըլլայինք։ Քանի որ միասին եկանք, միասին պառկէինք, միասին ժամանակ անցնէինք եւ միասին մեկնէինք»։

— Ինշալլահ, պատասխանեցի։

Մինչ այս մինչ այն բժիշկը եկաւ եւ ես ուղղակի դիմեցի իր սենեակը։

— Եկա՞ք, ըսաւ Հազըմ պէյ։

— Այո, Պ. Բժիշկ:

Մատը զանգակին ըլթակին կոխեց եւ շէֆ հիւանդապահուհի մը ներս մտաւ:

— Պարոնը առաջին սէրվիսին մէջ պառկեցուցէք, հրամայեց:

Շնորհակալութիւններս յայտնելով հեռացայ չէ-

փին: Երկու անկողինով գեղեցիկ սենեակ մըն էր ինծի յատկացուածը, ծովահայեաց՝ եւ օժտուած հիանալի տեսարանով: Մէկ անկողինը գրաւուած էր արդէն հիւանդով մը, որուն երեսը եւ ծնօտը կապուած էր: Քամիօնի մը զարնուած եւ կոտրուած էր ակռաները եւ ծնօտը, ու շատ դժուարութեամբ կը խօսէր այն ալ անհասկնալի: Հանուեցայ եւ պառկեցայ միւս անկողինը մաս մաքուր: Հիւանդապահուհին պարտականութիւնը կատարելէ վերջ, մեկնեցաւ հանգստութիւն մաղթելով ինծի: Շուրջս նայեցայ եւ տեսայ ամէն կողմ մաքրութիւն: Դուրսը Մարմարան իր բովանդակ գեղեցկութեամբը փռուած էր մեր առջեւ, եւ բժիշկները իրենց ճերմակ շապիկներովը անդադար կը մտնէին ու կ'ելլէին, երբեմն մեր հիւանդութիւնը հարցնելով: Ոչ մէկ խտիր այս էնսթիթիւին մէջ ու կատարեալ դէմօկրասին է որ կը տիրէ հոն: Պահ մը պառկելէ վերջ դուրս նըրանցքը ելայ դիտելու համար շէնքին մանրամասնութիւնները, եւ հասկնալու համար թէ ի՞նչ եղած էր Ազիզը: Դուրսը աւելի գեղեցիկ ու փայլուն: Ծովահայեաց կողմը ամբողջովին հիւանդներու յատկացուած սենեակներ, իսկ դիմացը բժիշկներու սենեակներ, դեղօրայքի ու գործիքներու սենեակներ, հերթապահներու սենեակներ, լոգարաններ, ճէմիշներ եւլն. եւլն.: Լուռ ու կանոնաւոր երթեւեկ մը անպակաս է օգնական բժիշկներու եւ զանազան սէրվիթէօններու, որոնք ամէնքն ալ «վազիֆէ» մը ունին այդ հաստատութեան մէջ: Աչք մը նետեցի բոլոր սենեակները եւ չտեսայ Ազիզը: Միայն ես էի դուրսը թափառաշրջիկ եւ քաշուելով բժիշկներէն նորէն սենեակս մտայ ու սկսայ անկողնիս մէջ կարդալ օրուան լրագիրը: Դրացի հիւանդս բաներ մը կ'ըսէր այդ պահուն, որ չի կըրցի հասկնալ, եւ միայն իրաւունք կու տայի իրեն: Յետոյ քնացայ: Բայց հազիւ թէ քնացայ խռալ մըն է սկսաւ աղմկալից կերպով: Կարծես երաժշտութիւն մըն էր որ ամէն ձայները կը լրացնէր իր մէջ պասօն, թէնօրը, աքքօռտիօնը եւլն. սարսափեցնելով զիս: Կեանքիս ամենէն

չ'սիրած դէպքն էր որ կը պատահէր գլխուս, մանաւանդ ինծի նման սակաւաբոյն եւ ջղայնոտ անձի մը վրայ։ Ցերեկը կարելի էր անցնել ասդին անդին, բայց գիշերը ի՞նչ պիտի ըլլար վիճակս, նամանաւանդ գործողութենէ ետքը երբ մարդ աւելի ջղայնոտ վիճակ մը կ'ունենայ։ Գիտէի այսպէս ըլլալը, որովհետեւ այս երկրորդ գործողութիւնն էր որ պիտի կատարուէր իմ վրայ։ Անզգալաբար դուրս նետուեցայ անկողնէս եւ կրկին քորիտորը եկայ։ Տեսայ քովնտի սենեակը երիտասարդ, շատ երիտասարդ հիւանդ մը պառկած էր Բիրնաքօ անունով, խիստ հիւծած ու մաշուած վիճակի մէջ։ Հարցուցի ցաւը, հիւանդութիւնը։ Աղիքի հիւանդութենով կը տառապէր եւ վեց ամիսէ ի վեր կը գտնուէր եղեր հաստատութեան մէջ։ Յոյս չունէր վիճակէն։ Քաջալերեցի զինքը, իր դեռ երիտասարդ ըլլալը ու բժիշկներուն շռայլած խնամքը յիշեցնելով, ու մէջ բերելով նաեւ ուրիշ շատ մը անյուսալի օրինակներ, որոնք յետոյ բժշկուած եւ առողջացած էին։ Գոհ մնաց խօսքերէս, եւ խնդրեց որ ստէպ այցելեմ մինչեւ իմ գործողութիւնս։ «Ամէն ինչ կուտան, ամէն խնամք կը շռայլեն, բայց ախորժակ չունիմ որ ուտեմ, եւ աւելի կը հիւծիմ օրէ օր։ Երեք անգամ գործողութիւն եղայ եւ տակաւին անգամ մըն ալ պիտի ըլլամ, բայց վրայ չեմ գար որ ընեն», կ'ըսէր։ Իրօք ալ ուսումնասիրութեան ենթակայ մնայուն հիւանդներու մասին շատ մեծ խնամք եւ սնունդ կը շըռայլուի Հաստատութեան կողմէ, ինչպէս ես աչքերովս տեսայ յետոյ ուրիշ կարգ մը այս կարգի հիւանդներու վրայ։ Բիրնաքօին ընկերակից էր նաեւ Թահսին անուն ուրիշ կառապան թուրք երիտասարդ մը, անոր ալ ծընօտը եւ երեսը փեռեկտուած եւ քանի մը օր անգամ մարմինին վրայէն միս առնելով կը փակցուէր դէմքին, հետզհետէ բնականութեան պատրանքը տալով անոր։ Թահսին որ շատ պառկելու սովորութիւն չունէր, սիրով կը ծառայէր Բիրնաքօի, երբ հիւանդապահները զբաղուած ըլլային։ Ցաւը հոն եղբայրացուցած է ամէնքն ալ։

Անցայ միւս սենեակը՝ թիւ 3 սենեակը։ Աւելի մեծ սենեակ մը, որ չորս անկողին կը պարունակէ իր մէջ։ Ներս մտայ, բարեւեցի եւ տեսայ որ Ազիզը հոն պառկած է։

— Ես քեզի փնտռել պիտի գայի, ըսաւ։ Եւ նստելով անկողնին մէջ հրաւիրեց զիս նստիլ իր անկողնին մօտ գտնուող աթոռին վրայ։ Չորսն ալ մաքուր հիւանդներ էին, չորսն ալ ընկերական մարդիկ, արհեստաւորներ, ժողովուրդի զաւակներ, ոմանք քանի մը օրէ ի վեր պառկած, եւ ոմանք ալ գործողութեան ենթարկուած։ Անմիջապէս իրարու մտերմացանք։ Ափսոսացի վիճակիս բախտը այս սենեակին մէջ չիձգելուն համար զիս, պատմելով նաեւ այս պարագան քովս գտնուող հիւանդին, որուն համար ամենքն ալ ցաւակից եղան ինծի։ «Եթէ մեր մէջէն մէկը «թապուրճի» ըլլայ քեզ հոս կ'առնենք հոգ մ'ընէր.» ըսաւ Ազիզ։ Նոյնիսկ պատրաստակամութիւն յայտնեց տեղափոխութիւն ընելու մեր միջեւ, բայց ես չընդունեցի։ Այս միջոցին հիւանդապահ չէֆը եկաւ, եւ ինէ առաջ այս խնդրանքը ըրին անոր։ «Բայց ես ձեզ ամէնէն աղուոր տեղը պառկեցուցի, երկու անկողինով, ինչո՞ւ», հարցուց չէֆը։ Չուզեցի յայտնել իրականութիւնը, եւ միայն հոն ընկերական շրջանակի առաւելութեանը համար փափաքս յայտնեցի անոր։ Յարմար առիթի մը խօսք տուաւ եւ քիչ մը հանգստացայ։ Բայց գիշերը,.. ատիկա միայն կը մտատանջէր զիս։

Կէս օրին ճաշի ռաթիոնս եկաւ։ Խաշլամա, փիլաւ եւ քոմբոսթօ։ Գրեթէ այն առաջին օրը անցուցի Ազիզին եւ իր ընկերներուն հետ, միշտ խոյս տալով խըռ-կացող մարդէն։ Ազիզ միշտ խօսելու նիւթ մը կը գտնէր։ Կը խօսէր, կը կատակէր ու երբեմն ալ պտոյտի կ'ելլէինք հիւանդներուն եւ կամ դուրսը պարտէզը։ Ի-րիկուան կերակուրս ուտելէ վերջ—ապուր, բանջարեղէն եւ մածուն—փութացի նորէն քառեակ զինակցութեան մօտ եւ ժամը մինչեւ 12 մնացի, խօսելով ու մտիկ ը-

նելով: Կարծես ամենքս ալ հին բարեկամներ էինք։ 12էն վերջը գացի դժոխքս, ուր մարդը միշտ կը խռկար։ Յայտնի էր որ անհանգիստ քուն մը ունէր, ու վերջէն բերանը բաց պառկելուն համար, խռչափողն էր որ կ'երգէր: Ձայն տուի գլուխը քիչ մը շտկեցի զուգահեռական ձեւով, եւ խնդրեցի որ միշտ այդ ձեւովը պառկի, անհանգիստ չըլլալու համար:

— Կը խռկա՞մ որ, հարցուց.

— Ոչ, բայց այս ձեւով աւելի հանգիստ կ'ըլլաս, պատասխանեցի:

— Եթէ խռկամ՝ ձայն տուր, չեմ ուզեր որ դուք անհանգիստ ըլլաք, ըսաւ, գիտակ կարծես իր վիճակին:

— Սիրով, սիրով, հիմակ հանգիստ քնացէք, ըսի:

Գործս քիչ մը դիւրացած էր եւ արտօնութիւն ունէի այլեւս զայն արթնցնելու ի դէպ պարագայի:

Հազիւ կէս ժամ անցած էր նորէն սկսաւ խռմփտուքը: Կատարելապէս հասկցայ որ «Պաշտօնը խռմփալ էր», ու յիշեցի Մունդուկեանցի բիճը:

— Հասա՜ն, Հասա՜ն, ձայնեցի:

Որը՞ կ'ըսես, ալ աւելի բարձրացուց ձայնը:

— Հասա՜ն, Հասա՜ն, Հասա՜ն, գլուխդ քիչ մը շտկէ գարտաշըմ։

Արթնցաւ եւ շտկեց գլուխը ու խռլտուքը դադրեցաւ ցնոր տնօրինութիւն:

Երբ նորէն վերսկսաւ, ցատկեցի անկողնէս եւ գացի գիշերապահ հիւանդապահին քովը նստայ, պատմեցի անոր ալ ցաւս:

— Այո, կը լսեմ, բայց ինչ պիտի ընես. խռչափողէն է, ատանկ չի մնար. իտարբէ պիտի ընես, ըսաւ ու ժամ մը այսպէս անցուցի գիշերապահին քով ու յետոյ նորէն անկողինս մտայ:

Անկէ վերջը կրկին քանի մը անգամ ձայն տուի, եւ կ'երեւի թէ հետզհետէ վարժութիւն մը ըլլալով իր մէջ իմ կատարած գերս, մեղմացաւ խռլտուքը, ու ես ալ առտուան դէմ քնացայ։

Առաւօտուն դեռ մութը չի ճեղքած գիշերապահը ապուր բերաւ, եւ հարցուց կացութիւնը, ու ես ալ բացատրեցի եղածը:

— Հոս հիւանդանոց է, յայտնի չըլլար, կը նայիս գէշէն գէշը կը հանդիպիս, եթէ տեղդ ալ փոխելու ըլլաս կը նայիս ուրիշ անպատեհութիւն մը կ'ունենաս, անոր համար ջանա միշտ խտարէ ըլլալ, ըսաւ:

Որքա՞ն իրաւունք ունէր: Քիչ ատենէն պարագաները եկան հաստատել գիշերապահին ըսածը:

Մեր սէրվիսին օբէրաթէօրն էր Տօքթ. Աժնի Նահեա, շատ ազնիւ երիտասարդ մը, որ յաջորդ առաւօտ եկաւ եւ մանրազննին քննութեան մը ենթարկեց զիս: Քննեց սիրտս, թանսիոնս եւ ամէն ինչ նօրմալ գտաւ: Հարցուց թէ որեւէ հիւանդութիւն անցուցա՞ծ եմ, հայրս մայրս ինչէ՞ն մեռած են եւլն. եւլն., որոնց պատասխանեցի ճշգրտօրէն: Հարցուց նաեւ թէ որեւէ գանգատ կամ բանլիք մը ունի՞մ: Վաղը գործողութեան ենթակայ էք, ըսաւ:

Կ'ուզէի յայտնել ցաւս, բայց Հասան Արգօսի աչքերով կը դիտէր զիս եւ մտիկ կ'ընէր մեր ամէն խօսքերը: Ի՞նչպէս կրնայի ըսել: Չէի ուզեր զայն վշտացնել: Յետոյ խելք ըրի եւ ֆրանսերէն հասկցուցի գանգատս բժիշկին եւ անքուն մնալս գիշերուան ամբողջ ընթացքին: Խնդրեցի որ եթէ կարելի է տեղափոխէ զիս ուրիշ սենեակ մը, մանաւանդ որ գործողութեան ենթակայ էի:

— Պարոն, կ'ըմբռնեմ կացութիւնդ, ըսաւ բժիշկը ուշադիր մտիկ ընելէն ետքը, բայց առայժմ անկարելի է, որովհետեւ ոչ մէկ տեղ պարապ անկողին կայ: Բայց վաղը մէկը թապուրճի պիտի ըլլայ առաջին սենեակէն, կը խոստանամ այն ատեն ձեզ անոր տեղը փոխադրել գործողութենէդ անմիջապէս ետքը:

Շնորհակալութիւններս յայտնեցի ազնիւ օբէրաթէօրին երբ ան կը մեկնէր:

Երկրորդ ցերեկը դարձեալ անցաւ հաճոյալի. եւ Ազիզին հետ նորէն թուղ ըրինք միւս բավիլյօնները,

որոնք մեծ մասամբ աբանտիսիթէ, ջանիի ստամոքսի հիւանդներ էին։ Իրիկունը ժամը 7ին հիւանդ մը բերուեցաւ, հայ մըն էր 50—55 տարու։ Շէնքի մը բարձր լուսամփոփայտէն ինկած էր եւ ամէն կողմը ջախջախուած։ Հերթապահ բժիշկները եկան եւ փայտերու մէջ կապեցին զայն՝ աջ ձեռքէն եւ ոտքերէն։ Ահռելի ցաւերու մէջ կը տուայտէր խեղճը, «քակեցէք զիս» կ'աղաղակէր։ Յետոյ պառկեցուցին Ազիզի բավիյեօնին մէջ գետինը պառկեցնելով պզտիկ պատանի մը։ Անկարելի էր դիմանալ իր սրտաճմլիկ ցաւերուն։ Կամաց կամաց կը մարէր իր վրայ մահուան դալկութիւնը։ Պահ մը հարցափորձեցի զայն, բայց բառերը անհասկնալի էին։ Միայն հասկըցայ որ զաւակներու տէր բանուոր մըն էր։ Քանի մը ժամ ետքը սկսաւ հռնդիւնը, որուն չի կրնալով տոկալ, ժամը 10ին սենեակս քաշուեցայ այս անգամ ալ զարթնալ մաքառելու համար խռկացող մարդուն, որ այլեւս նախորդ գիշերուան պէս չէր բարեբախտաբար, շնորհիւ իմ որդեգրած սիսթէմիս։

Անկողին մտայ։ Մարդը չէր խռկար բայց ես քուն չունէի։ Կը դառնայի, կը թաւալէի անկողնիս մէջ ի զուր։ Սոսկալի ազդուած էի ջախջախուած մարդէն, ու միտքս կը թափառէր միշտ անոր շուրջը։ Պիտի մեռնէր անշուշտ, ու յիշողութեանս մէջ մարմին կ'առնէր յանկարծ Ռուբէն Զարդարեանի մէկ գեղեցիկ գրութիւնը, «Մարդը չէր մեռներ»։ Այո՛, այս մարդն ալ չէր մեռներ ապահովաբար, եթէ իր թշուառութիւնը հարուստին կառուցած շէնքին վրայ բարձրացուցած չըլլար զայն։ Հարուստը վաղը պիտի բազմի այդ ոսկեզօծ շէնքին մէջը անտարբեր եւ իր յղփանքներէն գինով, բայց ան՝ ահա կը մեռնի հիւանդանոցին անկիւնը։ Վա՜յ մեռնողին եւ վայ բանւորին։ Այսպէս է աշխարհ...

Կ'ելլեմ անկողնէս, ու լոյսը վառելով կը նստիմ Վառարանին քով սիկառ մը վառելով։ Արձակուած ծուխի գալարները կը շրջին առջեւս ոլորապտոյտ, գալարուն ու դարձդարձիկ, որոնք հետզհետէ կը տարածուին,

կ'անօսրանան, կը չքանան օդին մէջ, իմ յոյսերուն ու պատրանքներուն պէս, որոնք անցեր ու գացեր են, կեանքի տեւողութեանս մէջ: Դուրսը սրահը կ'ելլեմ ու ժամացոյցը կը նայիմ: Կէս գիշերը անցեր է: Գիշերապահը կը քնանայ արմուկը սեղանին յեցած: Չեմ ուզեր քունը վրդովել ու կը մօտենամ թիւ 3 սենեակին: Դուռը գոց է ու կը լսեմ օրհասին հռնդիւնը որ կը շարունակուի դեռ: Կրկին սենեակս կը մտնեմ ու կ'ելլեմ պատշգամը: Օդը չափազանց վատթար է, ու կապարագոյն երկնքին յաջորդած մառախլապատ ամպեր, որոնք հսկաներու պէս կը շարժին, կ'ընդլայնուին, կը ձեւափոխուին միջոցին մէջ իրար հրմշտկելով: Անհաւո՞ր հով մը կ'ոռնայ շարունակ վայրագօրէն: Ծովը կատղած է եւ ամեհի կոհակներուն շառաչը կը հասնի մինչեւ մեր օթեւանը: Ոչ մէկ կենդանութիւն իր մակերեսին վրայ, ու միայն իր շըրջակայ արուարձաններուն լուսազարդութիւններն են որ կը մնան իրենց գեղեցկութեան պերճանքովը հորիզոնին վրայ:

Ցուրտը կ'ընդարմացընէ մարմինս ու ներս կը քաշուիմ եւ նորէն կը պառկիմ: Լուսաբացին դէմ երազիս մէջ կը տեսնեմ նորոգ հանգուցեալ հոգեհատոր քեռորդիս Տիկին Մաքրիկ Սէմիզեանը, կողակից վշտակից եղբայր բարեկամիս Ս. Սէմիզեանի, որ վարշամակի մէջ պլլուած բարձրադիր փանդակապատի մը արահետէն կ'անցնէր դիտելով զիս: «Կանչէ՛, կանչէ՛ զիս», կը գոչեմ եւ ընդոստ կ'արթննամ, անդոհը հոգւոյս մէջ: Դեռեւս իր զուարթ պատկերը չանհետիր աչքերէս եւ յուզումէս անզգալաբար արցունքի կայլակներ կը գլորին այտերէս: Հանգիստ աճիւններուդ սիրելի Մաքրիկ:

Դուրս կ'ելլեմ ու կը փութամ թիւ 3 սենեակը: Ժամը 5ին մեռեր է մարդը, մահէն առաջ քիչ մը ջուր ուզելով, որ Հալիլ անունով բանուոր մը տուեր է: «Աղէկ որ ձեռքովս ջուրը տուի, հէլալ ըլլայ» կ'ըսէր բարի բանուորը, հոգեկան մեծ գոհունակութիւնով: «Սէվապ» մըն էր ըրածը: Առաւօտուն կանուխ վերցուցին զայն բայց

չեմ գիտեր ո՛ւր։ Հասկցայ որ պարագաներէն ոչ մէ
եկեր էշապահովաբար անտեղեակ ըլլալնուն համար գէ
քին։

Առաւօտեան ժամը 9ին բժիշկները եկան եւ ան
ջապէս սկսան գործողութիւններու պատրաստութեան
Ազիզն ալ միեւնոյն օրը պիտի ըլլար։ «Միասին եկան
միասին պիտի ըլլանք եւ միասին պիտի երթանք», կ
սէր շարունակ ինծի եւ բամծին պէս ալ նորա։ Առաջ
գործողութեան ես ենթարկուեցայ, որ կատարեց շ
ճարտարութեամբ Տօքթ. Աճէի, որուն համար սրտագ
շնորհակալութիւնս կը յայտնեմ հրապարակաւ, ինչպ
նաեւ Տօքթ. Հազըմի, իր ցոյց տուած բարեացակամ
թեանը մասին։ Նախապատրաստական ամէն միջոց կ
տարուած էր արդէն մեր վրայ։ Նոյն օրը Հալտ.
ժամը 9.30ին փոքր կառքի մը պառկեցնելով գիս բշեց
դէպի գործողութեան սրահը։ Ընդարձակ սրահ մըն է
որ իւրաքանչիւր սէրվիսի շէֆ վիրաբուժ կը կատար
գործողութիւնը իր հիւանդին վրայ անոնց աղաղակն
րուն մէջ։ Պահ մը գիս թողուցին սրահին դուրսը
ներարկում մը ըրին, որուն վրայ շատ չանցած սկս
ըրթունքներս դողդղալ ու կզակս կափկափել։ Կը լս
հիմակ ենթականերուն աղաղակները։ Յետոյ գիս
պառկեցուցին գործողութեան սեղանին վրայ, գլխո
շուրջը անցնելով պաստառապատ շրջանակ մը ու գլ
խուս ներքեւ ցած բարձ մը, գլուխս աւելի վար հակ
լու եւ ոչ մէկ շարժում տեսնելու համար։ Յետոյ կ
պեցին երկու թեւերս անեակներու վրայ ու սկսան
րարկումները անէսթէզի լօքալ ընելով։ Ոչ մէկ ց
մինչեւ այն ատեն։ Բայց քառորդ ժամ վերջը ցաւը
սկսէր։ Կարծես թէ մարմինս այդ մասին տախտա
կըտորուանքներ կը խօթէին ու կը հանէին։ Օբէրաթէօ
իր քով երկու օժանդակներ ունէր ամէնքն ալ դիմակ
ւոր։ Ասպակեայ առաստաղը միայն կը տեսնէի վեր
ագուցուած հատակոտոր հայելիներով, որ անոր
մասեր մը միայն կը պատկերացնէր ձեռքի շարժու

տու: Միայն թեւեր, թեւեր, որոնք շուքի պէս կը
բժէին: Կը տեսնէի վերը յստակօրէն շուրջանակի կա-
րին, ուր բժշկական ուսանողներ իրենց մարմինը կը-
լին բազրիքներուն յեցած պար մը բռնած էին, գործ-
կանօրէն ուսումնասիրելու համար ենթակաները:
ւը երբեմն կը դառնար անտանելի, ու կ'սկսէի պո-
լ, որուն համար ի վերջոյ սաստեց զիս օբէռաթէօռս,
կրած դժուարութիւնը հասկցնելով, եւ անկէ յետոյ
յնս չի հանեցի միշտ ակռաներս սեղմելով։ Վերջապէս
ծողութիւնը աւարտեցաւ եւ փոխադրուեցայ սեն-
կս: Բժիշկս իր ծանր աշխատութեանց մէջ մոռցած
իր խոստումը, ու ես ալ ձայն չի հանեցի, իսկապէս
տեղի ըլլալը համոզուելով: Անմիջապէս բոլոր հի-
նդները փութացին քովս ու կը քաջալերէին զիս եղ-
յրական զգացումով: Ազիզը գլխուս վերեւ էր: «Ան-
ծ ըլլայ բարեկամս, ազատեցար, գործողութիւնդ
մ մը 10 վայրկեան տեւեց, հիմակ ես պիտի երթամ,
ու: «Գնա եւ դուն ալ ազատուէ», ըսի տկար ձայնով
: Շատ չանցած ջղային նոպայ մըն էր որ կուգար
ս: Թեւերս կ'ելլէր ու կը մտնէր վերմակէս: Կը զգ-
յի ենթարկուելուս, կը մեղադրէի ինքզինքս: Գրեթէ
մ ու կէս ետքը Ազիզն էր որ կ'անցնէր պառկած
քը կառքին մէջ գունատ ու դալուկ: Գործողութիւնը
ած էր ան ալ: Այս ջղաձգական վիճակին ենթարկուած
մինչեւ գիշերուան ժամը 9ը սոսկալի ցաւերու հետ:
ժամը 9ին հիւանդապահուհին եկաւ եւ ներարկում
ըրաւ, ու այս ներարկումին վրայ խոր քուն մը ու-
ցայ: Երբ առտուան դէմ արթնցայ, ցաւերս ալ
ու արթնցան: Դող մը, տենդ մը յաջորդած էր
մակ, եւ ոտքերս փայտ կտրած էին, որ տեւեց
չեւ գիշեր: Գիշերը հերթապահ հիւանդապահուհիէն
շ մը տաք ջուր ուզեցի ոտքերուս համար: Շիշ
յց պատասխանեց, բայց հիւանդէ մը քաուչուկ պա-
մը գտնելով, բերաւ զայն տաք ջուրով լեցուն եւ
ռեղեց ոտքերուս վրայ: Հիւանդանոցը թերի է այս
նրաժանութիւններուն մէջ: Տենդս ու տաքութիւնս

շարունակեց մինչեւ 2—3 օր։ Բժիշկս յաճախ կուգար ու կը քննէր վէրքս ու ընդհանուր վիճակս։ Յայտնի էր որ մտահոգ էր։ Էնֆէքսիոն մը կար անպատճառ որ կ'ազդէր մարմնիս։ Սիպօզօններ տուաւ քանի մը օր, որ չունեցան իրենց օգուտը։ Յետոյ բէնիսիլինով ներարկում յանձնարարեց։ Վեց անգամ ներարկում եղաւ այս դեղով եւ իր հրաշալի ազդեցութիւնը անմիջապէս գործեց վրաս։ Տաքութիւնս անցած էր, բայց շատ տկար էի դեռ։

Գործողութեանս վաղայաջորդ օրը, չնայելով իր հիւանդագին վիճակին եկաւ նաեւ իմ տարաբախտ եղբայրս, աշխատասէր, ծնողասէր եւ ազգասէր եղբայրս Մկրտիչ Արմաղան։ Շատ յոգնած տեսայ զինքը, եւ նեղուեցայ գալուն։ Եղբայրական զգացում՝ որուն չէ կրցեր դիմադրել։ Խօսեցանք երկար։ Վերջին տեսնելս է եղեր։ Յետոյ մեկնեցաւ զուարթ տրամադրութիւնով, բայց հազիւ տուն կը հասնի, հոգին կ'աւանդէ իր սիրակցորդ կնոջ եւ հարսին Տիկին Մաքրուհի Արմաղանի գուրգուրոտ թեւերուն մէջ, փակելով աչքերը առյաւէտ, լքելով իր պարտականութեան միջավայրին՝ Ք. Հիսար՝ Բօպէրթ Բօլէժի շէնքին մէջ։ Ամբողջ քօլէժը կը սգայ եւ կը մասնակցի մեր սուգին երախտապարտ թողելով մեզ։ Բանտերնք օր վերջը միայն կ'իմանամ իր մահը, եւ կը քարանամ կեցած տեղս։ Լաց ու կոծ։ Թէ հիւանդանոցին մէջ եւ թէ անկէ ելլելէս վերջը, խնայեր են հաղորդել ինծի բօթը ազգականներս եւ ծանօթներս։ Հանգիստ կը մաղթեմ քեզի ով սիրելի եղբայրս։ Այս է եղեր դըժխեմ ճակատագիրդ. իսկ իմս՝ ցաւ, վիշտ, տառապանք։

Հոկտ. 21ի առտուն, յանկարծ ներս կը մտնէ հաստատութեան պետը Բրօֆ. Տօքթ. Պիւրհանէտտին իր շքախումբով։ Բնական շրջագայութիւնն է որ կը կատարէ այդ օրը «հօճա»ն։ Ակնարկ մը նետեց վրաս եւ ուրիշ ոչինչ։ Գլուխս միւս կողմը դարձուցի չճանչցուելու համար, բայց ան արդէն մէկ ակնարկով ճանչցեր է զիս, ինչպէս հաստատեցի վերջը Տօքթ. Հայրապետեանէ

որ այդ օրը ինծի այցելելով անոր ալ այցելած է իբրեւ պաշտօնակից եւ դասընկեր։ Ցաւ յայտներ է մեծանուն բրօֆէսէօրը ուղղակի իրեն չի դիմելուս համար, անշուշտ առանց գիտնալու քմայքոտ վայրկեանի մը մէջ ըրած կարգադրութիւնս։

Նոյն օրուան գիշերը, կէս գիշերուան մթութեան մէջ բավիլյեօնին դուռը կիսովին կը բացուի։

— Անցած ըլլայ, Պայ Մինասեան, ես Ազիզ, ըսաւ դրանը ետեւը կեցած՝ եւ ձեռքը վէրքին վրայ, կիսովին ծռած վիճակի մէջ։

— Ազիզ դո՞ւն ես, ողջ ըլլաս, ի՞նչպէս եղար, ես դեռ շարժելու կարողութիւն չունիմ, ըսի զարմացած։

— Դուն ալ կ'ելլես հոգ մ'ըներ, պատասխանեց եւ գնաց կամաց կամաց, կորաքամակ։ Առաջին անգամ որ ելլելու փորձը ըրած էր, առաջին անգամ ինծի կ'այցելէր ազնիւ մարդը։ Գիւղի զաւակ վերջապէս, երիտասարդ, ուժեղ, կաշմբուռն։ Ես ու ան մէ՞կ էինք։ Յաջորդ առտուն նորէն եկաւ այս անգամ աւելի շտկուած ու նորէն ողջութիւնս հարցուց։ «Ես դեռ շատ տկար եմ Ազիզ, մէկ կողմէս միւսը չեմ կրնար դառնալ» ըսի։

— Մէկտեղ կ'ելլենք ու ես մինչեւ տունդ կը տանիմ, ըսաւ։

— Ինշալլահ, գնա պառկէ, յարեցի, տեսնելով իր անհանգիստ կեցուածքը։

Հետզհետէ անոր վիճակը կը բարւոքէր։ Կապերը քակած էին, ու ազատօրէն կը շրջէր ալ։ Մինչ ես կը մնայի գրեթէ նոյն վիճակին մէջ։ Միայն մէկ կողմէս միւսը կրնայի դառնալ։ Ալ անկէ վերջը Ազիզ միշտ քովս էր նստած քովնտի աթոռին վրայ, ու շէնշող կը պատմէր, կը կատակէր։ «Միասին եկանք միասին պէտք երթանք», կ'ըսէր միշտ, ու կը ծառայէր ինծի սիրով։

— Բայց Ազիզ դուն աղէկ ես, հաւանաբար քանի մը օրէն թապուրճի ըլլաս, մինչ ես դեռ այդ վիճակը չունիմ, կը պատասխանէի։

— Ալլահը մեծ է, անգամ մը որ կապերդ քակեն դուն ալ ինծի պէս կ'ըլլաս, կ'ըսէր:

Ըսածին պէս ալ մեծ եղաւ Ալլահը. ու երկու օրէն իմ վիճակս ալ բարուոքեցաւ: Վէրքս իսկոյն գոցուեցաւ եւ օգնական բժիշկ մը քակեց կապերը։ Ազիզն էր որ առաջին անգամ հանեց զիս անկողնէս եւ անուժիս մտնելով պտոյտի «թալիմ»ը ընել տուաւ սենեակիս մէջ: Անկէ վերջը ալ ինքնիրենս կ'ելլէի եւ նորէն չորսերու սենեակը կ'երթայի ժամանակ անցնելու համար։

Արիֆէին օրը տասնըմէկերորդ օրը. կ'ըլլար եւ հաւանաբար նոյն օրը թապուրճի ըլլայինք: Բայց այդ օրը տենդոտ գործունէութիւն մը, աճապարանք մը կար հաստատութեան պաշտօնէութեան մէջ Պայրամի պատրաստութիւններուն համար։ Այդ օրը ոչ մէկը վրանիս կը նայէր, միայն ծանր հիւանդներուն բանսրման մը ուրիշ ոչինչ: Կէս օրին պաշտօնէութիւնը կ'արձակուէր, ու մենք կը մնայինք հաստատութեան մէջ մինչեւ Պայրամի վերջը. որ կազդուրումի շրջան մը պիտի ըլլար մեզ համար, եւ յետոյ ազատօրէն պիտի վայելէինք զիբար։ Ամէնքն ալ ուրախ էին այս առթիւ, վերագտած ըլլալով իրենց հոգեկան ու բարոյական ուժը:

Այցելուները կը վխտային յաջորդ օրը, որոնք նուէրներով բեռնաւորուած կուգային սփոփելու եւ շնորհաւորելու համար Պայրամը հիւանդներուն։ Հիւանդ պատանի մը որ առտուանց կ'անցնէր միջնորմէն, սենեակին մէջ ակնթարթի մը մէջ զիս տեսնելով, պառկած անկողնիս մէջ, ներս մտաւ յանկարծ եւ ծնօքս համբուրեց Պայրամը շնորհաւորելով: Շատ զգածուեցայ այս կրթեալ պատանիին այս ինքնաբեր ժէսթէն եւ դրամական պզտիկ նուէրով մը պտուղներ եւ շաքար տուի իրեն զինքը սիրելով: Այնուհետեւ ամէն առաւօտ կուգար եւ կը բարեւէր զիս «Կիւն այտըն, ապիմ» ըսելով։

Պայրամը անցած էր: Հինգերորդ օրը պաշտօնէութիւնը առհասարակ գործին գլուխն էր եւ կ'սկսէր մաք-

բագործումը: Պատրաստ էինք արդէն մենք այդ մաքրագործման, եւ եօթը ընկերներով արձակուեցանք: Տենդոտ աճապարանք ամէնուն կողմէ եւ ամէն որ վայրկեան առաջ կը փութար դուրս նետուիլ: Շուրջս նայեցայ, ոչ որ կը գտնուէր, բացի Ազիզէն, որ կ՚սպասէր իմ ածիլուելուս լրանալուն միասին մեկնելու համար: Գեղացիի հին լաթերը հագած էր: Յայտնի էր որ նիւթական յաւ վիճակ մը չունէր: Միասին օթօպիւս նստանք եւ միասին հանրակառք: Ինքը ինէ աւելի քաջառողջ ըլլալով թեւս մտաւ Համալպաշիի զառիվայրէն, եւ ըստ իր խոստման բերաւ մինչեւ տունս: Միւս օրն ալ ինքը պիտի մեկնէր իր «մէմլէքէթ»ը:

Կէս ժամ մը նստաւ մեր տունը: Սուրճ մը խմեց ու ոտքի ելաւ, իր հայրենակցին մէկուն այցելութիւն տալը յայտնելով: Համբուրեցինք զիրար եւ մաղթեցինք չի մոռնալ երբեք զիրար: Բան մը կ՚անցնէր մըտքէս, պարտականութեան ձայն մը կը բաբախէր հոգույս մէջ, բայց ի՞նչպէս ըսել առանց զայն վիրաւորելու: Բաժնուելով 5 ոսկի սահեցուցի գրպանը, իր զաւակներուն իմ կողմէս շաքար առնելու համար իբրեւ անոնց «ամճա»ն: Վրաս նետեց այդ պզտիկ նուէրս այս աղքատ բայց վեհանձն տղան, «բարեկամութիւնը դրամով չի գնուիր, դուն ալ հիւանդ մըն ես դեռ եւ կազդուրուելու պէտք ունիս», ըսելով:

— Բայց Ազիզս, ես ձեզի համար չէ որ կուտամ այս փոքրիկ գումարը, ճիշդ ես՝ բարոյական զոհողութիւններու քով դրամական զոհողութիւնը արժէք չունի, սակայն ես կուտամ անիկա զաւակներուդ համար իբրեւ շաքարի դրամ, իբրեւ իմ ալ զաւակներս:

Ինչ որ ըրի չընդունեց եւ դուրս նետեց ինքզինքը, մինչեւ անհետացումը երկիցս եւ եւ երիցս ձեռքը գըլխին տանելով ու հրաժեշտի բարեւը տալով:

Երթաս բարո՛վ Ազիզ, գոչեցի ետեւէն, եւ ներս քաշուելով, յամրաբար դուռը գոցեցի յուզումով:

947 Նոյմբ. 30 Պէյօղլու

ԿԱՐԳԻՍ ՃԷԼԻԼ

ՅՈՒՂԱՐԿԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԻՉ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆ

Պէյօղլու, Պալըքբազար Ս. Երրորդութեան դրան քով թիւ 22
Էրմէս Նպարավաճառատան դէմ Հեռաձայն 42746

Բացի յուղարկաւորութեան կազմակերպութենէ
կ'ստանձնէ նաեւ

1.— Եկեղեցական պարզ կամ շուքով բազմաձայն արարողութեանց կարգադրութիւնը: 2.— Հարսանեկան զգեստները: 3.— Մոմերու պատրաստութիւն: 4.— Ամէն տեսակ շաքարի հայթայթում: 5.— Շքեղ հրաւիրագրերու տպագրութիւն: 6.— Սրահներու մէջ ընդունելութիւն ճաշով եւ ամէն տեսակ սպասարկութիւն: 7.— Հարսանեկան պուքէթներու եւ ծաղկեզամբիւղներու պատրաստութիւն: 8.— Հարսանեկան ծաղկազարդ եւ լիւքս ինքնաշարժեր:

Մասնաճիւղ Օսմանպէյ, Րումէլի ճատտէսի կառամ թիւ 142
Հեռաձայն 80324

ՔՈՒԼԻՍ

Ծաղրանկարի միակ երկշաբաթաթերթը ամէն ամսու 1ին եւ 15ին փնտռեցէք բոլոր ծխավաճառներուն եւ ցրուիչներուն մօտ: Գին 25 ղրուշ:

RADYOLİN

ՌԱՏԻՕԼԻՆՈՎ ԱՄԷՆ ԱՌՏՈՒ ԽՈԶԱՆԱԿԵՑԷՔ
ՁԵՐ ԱԿՌԱՆԵՐԸ

GRİPİN

ԱՄԷՆ ՏՈՒՆԻ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ ԴԵՂԸ

Գլխու, Ակռայի եւ Յօդային ցաւերը կը կտրէ

Օրական երեք քաշէ կարելի է առնել

ԱՄԷՆ ՏԵՂ ԿԸ ԳՏՆՈՒԻ

ԿԱՐԵՒՈՐ ՎՐԻՊԱԿՆԵՐ

Էջ 4 վարէն վեր 4րդ 5րդ տողերը

Սխալ — Սիմոն Մարգարեա՛ն...
— Գոււզ մազերով սանկ միջակ հասակ[illegible]
մէկը:

Ուղիղ — Սիմոն Մարգարե՛ան... գոււզ մազեր[illegible]
սանկ բարձրահասակ մէ՞կը:

Էջ 23 վերէն վար 19րդ տող

Սխալ. Արդէն քանի մը օրէն հոս կ'ըլլան, իր ամո[illegible]
սինը

Ուղիղ. Արդէն քանի մը օրէն հոս կ'ըլլայ իր ամուսի[illegible]

Էջ 47 վարէն վեր 7րդ տող

Սխալ. Մարգարեաններու յայտարարութիւն առջեւ.

Ուղիղ. Մարգարեաններու յայտարարութեան առջեւ,

ԱԿԱԴԵՄԻԱ

Մեր շատ ամուր ու գործնական մեքենաները, իրենց առանձնայատկութիւններուն համար գնահատուած են, առանձնայատկութիւններ, որոնցմէ զուրկ են գուլպայ Նորոգող ուրիշ մեքենաներ:

ԳՈՒԼՊԱՅ ՆՈՐՈԳՈՂ

ԱՇԽԱՐՀԱՀՌՉԱԿ ՄԵՔԵՆԱՆԵՐԸ

velox

թէ 110նոց եւ թէ ուրիշ թրանսֆորմաթէօրի մը պէտք չունին: Մեքենային վրայ գտնուող վոլթի սլաքը փոխելու պէտք չկայ, քանի որ ան 220 վոլթով կրնայ շատ լաւ աշխատիլ:

Միշտ կրնաք մեր հաստատութենէն ճարել պահեստի կտորներ ու կազմածներ, պահեստի ասեղները ձեր տրամադրութեան տակ կը գտնուին:

Իր նմաններուն մէջ գերազանց ՎԷԼՕՔՍ մեքենաները նախընտրեցէք, եթէ կ'ուզէք ձեր շահերը պաշտպանել:

Թուրքիոյ ընդհանուր փոխանորդ
եւ կեդրոնատեղի

English-Turkish Traders Sadettin Dumlu

Ղալաթիա, Խավեար խան, 53/3 Հեռ. 42286

Vital

A. B. C. D.

Վիթամիններով, միակ ուժի դեղն է
եւ անհրաժեշտ երախաներու:

8(082)
Տ-37

ԳԻՆ 250 ՂՐՈՒՇ

ՇԱՏ ԿԱՐԵՒՈՐ

Կը խնդրուի մեր ընթերցողներէն անոնց, որոնք չեն հաճիր ընդունիլ գիրքը, ետ չի վերադարձնեն եւ միայն մեր հաւաքիչին յանձնեն զայն, թիւրիմացութիւններու տեղի չտալու համար:

Adres: Galata Billur sokak No. 14